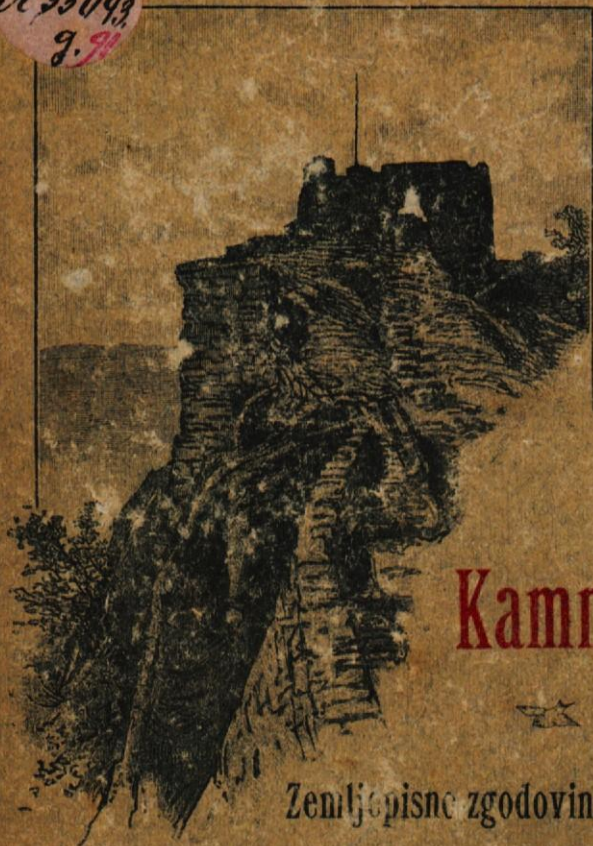

VII,
A 25043
9. 91

Kamnik.

Zemljepisne zgodovinski opis.

Sestavil

Ljudevit Stiasny.

V Ljubliani 1894.

Izdal in založil Ljudevit Stiasny.

35043, VII, A, g,

KAMNIK.

Zemljepisno - zgodovinski opis.

Sestavil

Ljudevit Stiasny.

V Ljubljani 1894.

Izdal in založil Ljudevit Stiasny.

Tiskala Ig. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg.

VII A of
35043

Predgovor.

Učitelji nekaterih okrajev so izdali zemljepisno-zgodovinske opise svojih šol. Tudi učitelji kamniškega okraja — spoznavši veliko korist takih opisov za šolo — nočejo zaostati. Zaradi raznih zaprek pa se more izdati sedaj samo opis Kamnika. Ker dobre slike kot učilo mnogokrat bolje služijo, kakor najboljši opisi, hvaležni moramo biti tvrdki *Ig. pl. Kleinmayr et F. Bamberg*, da je prepustila v ta namen slike iz knjige «Im Gebiete der Steiner Bahn».

Da se pa razvidi, kako dične pisatelje je imel in ima Kamnik, sprejelo se je nekoliko Kamnik zadevajočih spisov od kamniških pisateljev: *Josipa Benkoviča*, *Antona Medveda* in *Josipa Ogrinca*.

Končno se iskreno zahvalim muzejskemu arhivarju, preč. g. *Antonu Koblarju*, da mi je blagovolil pregledati to knjižico, pomagal pri iskanju in tolmačenju za kamniško zgodovino važnih listin iz muzejskega arhiva ter odstopil prepis regestov farnega arhiva v Kamniku; kanoniku in dekanu preč. g. *Janezu Oblaku* in katehetu deške šole preč. o. *Teodoriku Murnu*, da sta izvolila pomagati pri sestavljanju zgodovine fare, oziroma samostana. Hvaležno moram tudi omeniti, da sta mi gospoda župan *Josip Močnik* in predsednik meščanske korporacije *Avgust Terpinec* brez pridržka odprla v varstvo izročena arhiva.

Pisatelj.

Netiskani viri.

Deželni arhiv v Rudolfinumu. Pri iskanju in tolmačenju za kamniško zgodovino važnih listin mi je izvolil pomagati preč. g. arhivar Anton Koblar, kateri mi je dal tudi prepis regestov **farnega arhiva** kamniškega.

Mestni arhiv. Pod tem imenom se razumeta dva arhiva, namreč arhiv kamniške občine in arhiv meščanske korporacije. Ker sta pa nastala pred nekoliko desetletji iz jednega arhiva in ker ima arhiv kamniške občine le malo starih listin, obdržal sem prvotno ime.

Stare listine. Iz kamniškega mestnega arhiva se je pogubilo mnogo starih listin, zato jih je pisatelj pridno iskal po mestu. Zasledil jih je mnogo. Največ jih imata gg. nadučitelj Jernej Čenčič in posestnik Luka Bergant.

Ustno sporočilo. To stoletje zadevajočih listin je v arhivih prav malo, tako o Francozih ni niti jedne. Zato sem se moral naslanjati na ustna sporočila. Največ sem izvedel od deda župana g. Andreja Mejača ml. v Komendi, gg. Frančiška Ekslerja, Janeza Hudobivnika, Gregorja Slabajne in Josipa Steleta in gospe Marije Cerarjeve v Kamniku.

O b s e g.

	Stran
I. Zemljepisni obraz	1
II. Zgodovina mesta.	
1. Zgodovina mesta v srednjem veku	19
2. Zgodovina mesta v 16., 17. in 18. stoletju	29
3. Kamniški meščani v preteklih stoletjih	
a) Meščani	36
b) Mestni zbor, njega izvolitev in posli	38
c) Mestno sodišče	44
d) Deželno sodišče	48
4. Francozi v Kamniku	51
5. Zgodovina mesta v 19. stoletju	55
6. Zgodovina meščanske korporacije	57
7. Sodniki, župani in predsedniki meščanske korporacije	61
III. Zgodovina fare in cerkvá.	
1. Zgodovina fare	67
2. Zgodovina frančiškanskega samostana	86
3. Zgodovina mekinskega samostana	92
4. Zgodovina špitala, bratovščin in drugih ustanov	98

IV. Zgodovina šole.

1. Zgodovina šole v minolih stoletjih	
a) Zgodovina ljudske šole	107
b) Obrtni razred	112
c) Krajni šolski nadzorniki	114
d) Vzdrževanje šole	
α) Učiteljstvo	121
β) Drugi stroški	122
e) Uradni spisi	125
2. Zgodovina šole v tem stoletju	
a) Zgodovina deške šole	127
b) Zgodovina deklaške šole	130

V. Pravljice in pripovedke.

1. Kamniško jezero	135
2. Druge pripovedke	146

VI. Glasoviti Kamničani.

1. Henrik Kamniški	155
2. Osterman Kamniški	155
3. Jakob Škerl	156
4. Oton Spruk	156
5. Jurij Japelj	156
6. Janez Nep. Šlakar	158
7. Jakob Francišek Zupan	161
8. Josip Ogrinec	170
9. Dr. Maksimilijan Samec	171
Dodatek. Prisega iz 18. stoletja	175

I.

Zemljepisni obraz.

Mali Grad.

«V vzhodju
Kamniških
planin, kjer
se vrste
drug za
drugim ne-
botični vr-

hovi okrog častitega starca
Grintovca kot veličastna
skupina, leži v tesni nara-
vni kotlini mesto *Kamnik*.¹

¹ Po «Kamnik» spisal J. Benkovič v «Dom in Svet»
1892, str. 517, 554.

Pred leti že je pisal dober poznavatelj slovenske zemlje: «Kamnik je vreden, da se imenuje biser naše domovine», in nekdo drugi sodi: «Bled in Kamnik sta bisera Kranjska». In res ni mnogo krajev v Sloveniji, ki bi se, bodisi v prirodni krasoti, bodisi v slavi svoje zgodovine, mogli kósati s Kamnikom.

Na severu «v dnu zad stojé snežnikov velikani»: *Grintovec, Rinka, Brana, Skuta, Planjava, Ostrica* itd., ki mogočno dvigajo gole glave proti višnjevemu nebu; spredaj na jug se širi plodna raván tje do bele *Ljubljane* in do starega *Kranja*, porastena z bujno travo in zlatim žitom. Na vshodu je zavarovano mesto s strmo gorostasno pečino, iznad katere gleda v dolino siva razvalina «*Starega Gradú*»; na zahodni strani pa se dviga nizek holm, porasten čez in čez s krasnim zelenjem. Iz srede mesta, itak tesno omejenega, kipi v zrak kamenit hribček, na čegar vrhu se beli prijazna, starodavna cerkvena. V tesni strugi tik mesta pa skaklja izpod belih snežnikov planinska hči *Bistrica*, bistra kakor ribje oko, ter napaja, združivši se uprav pri mestu z *Nevljico*, polja in livade tje do deroče *Save*.

Mesto ima štiri predmestja: *Šušino, Novi Trg, Graben* in *Podgoro*. Sredi mesta je prostoren trg, tik njega stoji ljudska šola in nekoliko dalje na sever mestna hiša za urade, nekdanji dvorec mekinskega samostana. Kratka ulica veže trg s frančiškanskim samostanom.

Visoki klanec, kateri je stal med mestom in Šutino, znižali so meščani zdatno l. 1882. po naporu tedanjega župana *dr. Maksa Samca*. Na Šutini stoji lična farna cerkev, posvečena brezmadežnemu spočetju Marije Device.

S klanca, ker mejita mesto in predmestje Šutina, vódi steza v breg na vzhod in na zahod. Na vzhodu se dviga nekako sredi mesta skalovit in zanimiv holm *Mali Grad*; na zahodu pa se vzdiguje polagoma iz planote zelen hribček *Žale*.

Vrhu *Malega Gradú* je majhna, bujno zelena planjava. V senci košatih, širokovejnatih lip, ki todi rasto — vidi ogledovalec najlepše zabavišče. Pristopen je Mali Grad le od ene strani, s klanca gôri, sicer ga obdajajo na okoli navpične, visoke stene, iz katerih sem ter tje siloma rije skromno grmičevje in zelen bršlin. Tik ob skalnem robu kipí v nebo starodavna romanska cerkev s tremi kapelami, ki stojé druga vrhu druge. Kar le pogledaš v tem svetišču, vse te spominja na silo davno preteklost, namreč oblika kapel, stopnic, altarji, slike itd. Velezanimiva je slika štirinajstih pomočnikov v sili iz l. 1415., katera se je pred par leti nekoliko pokazala izza cerkvenega béleža.

Na drugem koncu holma stoji na neznatnem višku razvalina Starega Gradú.

Na zahodno stran pelje s klanca pot na *Žale*, rahlo vznesen hrib, ravno nasproti *Malega Gradú*. Na tesni planoti tu gori stoji l. 1675.

posvečena cerkev sv. *Jožefa*, okrog katere se širi mestno pokopališče. Od cerkve dalje se vije pot v hrib ob misijonskih postajah h kapeli na *Kalvarijo*.

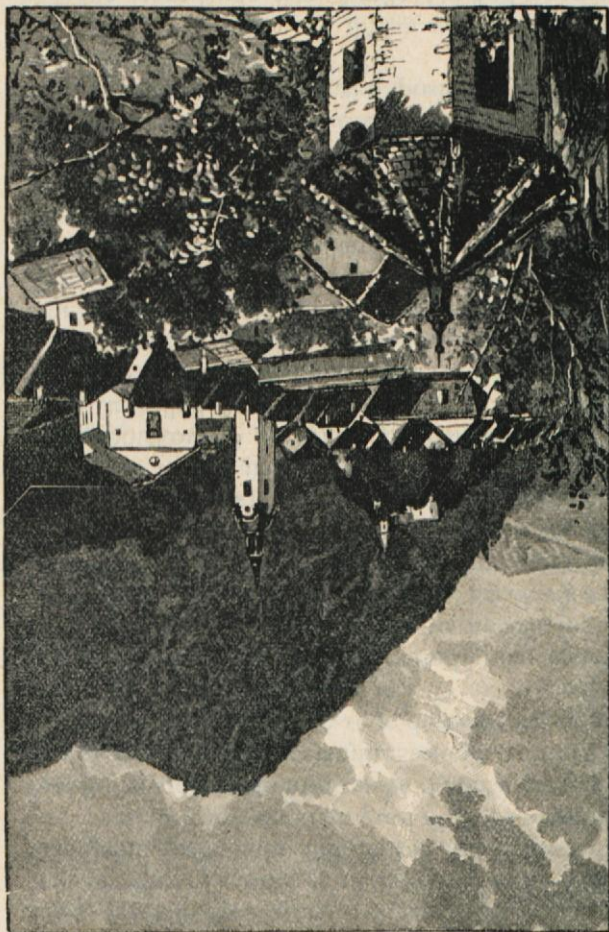
Na žalskem hribu je stal nekdanj močan grad, v katerem so stanovali gospodje Žalski («die *Herren von Sallenberg*»). Iz gradú je vodil podzemeljski rov v mesto. Ko so l. 1890. meseca novembra kopali pod *Žalami* predor za železnico, zasledili so ta rov.

Na jugu od *Žal* se dviga na levo pri vhodu v mesto na strmem višku veličastni grad *Zaprice*, sedaj last znane rodbine viteza *Schneida*. V 16. stoletju so gospodovali v njem *Lambergerji*, ki so bili glavni zaščitniki krivoverstva v mestu.

Koncem *Šutine*, skoro pod *Zapricami*, stoji kamniški kolodvor. Nekoliko dalje proti jugu, nad okrajno cesto v *Kranj*, se vije dolga vas *Podgorje*, sredi med zelenim hribom in plodnim poljem. Koncem podgorskega hriba stoji grad *Križ*, last barona *Otona Apfaltrerna*.

Na vzhod straži kamniško mesto visoka, strma, skalovita gora *Stari Grad* ali *Kamnik* (*Oberstein*). Ko bi mogle govoriti orjaške razvaline, ki se dvigajo, kakor bi bile okamenele, že stoletja vrhu te višave izza zelenih smerek in bukev, povedale bi nam marsikaj iz sive starodavnosti o oholi gospódi, ki se je todí šopirila in o slavnih činih naših slovenskih orjakov. Lastniki gradú so bili v 13. stoletju grofje *Orten*.

Kamnik s Starim Gradom z Zapric.

burgi, pozneje *Gallenbergi*, *Celjani*, *Turjačani* in drugi plemiči. L. 1572. je ubila strela jedno hčer tedanjemu grofu Ahaciju *Thurnu*, ki se je radi tega preselil v novosezidani grad *Križ*. Na *Starem Gradu* je stala nekdanja grajska kapela svetega Janeza Krstnika; v prejšnjih stoletjih je imela svojega kapelana. Zadnjič se je darovala sv. maša v tej kapeli leta 1749.

Uprav na vznožju Starega Gradu, na levem bregu Bistrice, sta dve predmestji: proti jugu *Novi Trg*, proti severu *Podgora*. Pri *Podgori* se izliva v *Bistrico Nevljica*, precéj velik potok, ki priteka iz tuhinjske doline.

Tam v kotu, kjer priteka *Nevljica* k *Bistrici*, prirejen je krasen park s kopališčem, ki je sedaj mnogoobiskovano zdravišče po *Kneippovi* metodi. Lastnik teh umetnih nasadov in poslopij je *Alojzij Prašnikar*, veleposestnik v *Mekinah*.

Na severni strani mesta leži predmestje *Graben*; tu je cvetela nekdanja žrebljarija. Koncem *Grabna* stoji velika cesarska tvornica za smodnik, zidana leta 1853. *Smodnikarni* nasproti stoji na levem bregu *Prašnikarjeva* tvornica za cement, katerega izvažajo mnogo v daljne kraje.

Par streljajev dalje stoji pod temnozelenim gozdom staroslavni *mekinski samostan* s prostorno cerkvijo. *Samostansko* poslopje je sedaj last barona *Apfaltrerna*.

Kakih deset minut od *Mekin* za gozdom leži sosedna starodavna fara *Nevlje*. Od tod se gre

po okrajni cesti (leta 1822. dovršeni) v ozko, tiho *tuhinjsko dolino*, ki se razteza tje do štajerske meje in ima v 51. vaseh okolo 6000 prebivalcev.

Jedno uro nad Kamnikom, uprav v vznožju planin, leži vas *Stranje* — «kamniška Švica». Pri vasi *Stahovici* se cesta deli: jedna gre skozi *Črno* in čez *Črnilec* v *Gornji grad* na *Štajersko*, druga pa k izvirku *Bistrice*. Nad *Črno* stoji visoko gôri na planini starodavna romarska cerkev sv. *Primoža* in še nekoliko više manjša cerkev svetega *Petra*.

Jakô prijetna je pot v romantično *bistriško dolino*. Pot je primeroma dovolj gladka, le semtertje nekoliko napeta. Pri izvirku Bistrice se ozka dolina nekoliko razširi. Tu stoji par koč za izletnike, ki v zadnji dôbi mnogobrojno obiskujejo ta kraj. Bistrica, mrzla kakor led, izvira med velikimi skalami iz mnogih votlin. Blizu izvirka pada Bistrica iz globoke, tesne struge nekaj metrov globoko v krasnem slapu. L. 1564. je prišel avstrijski nadvojvoda *Karol II.* k izvirku Bistrice in je v spomin na to pustil tam kamenito ploščo s tem-le zlatim napisom:

ANNO 1564.
DIE 29. APRILIS
CARL. ARCHIDUX AUSTRIAE
HIC PRANSIT.¹

¹ To je: Leta 1564., dne 29. aprila je Karol, avstrijski nadvojvoda, tukaj kosil.

Pred nekaj leti so pastirji zagnali ploščo v vodo, in poslej je ni bilo več videti.

Od izvirka *Bistrice* je krasen pogled na visoke skalne orjake: *Planjavo*, *Brano*, *Rinko* itd., katere gleda oko neposredno pred seboj. Z njih vrhov ima planinec krasen razgled na *Kranjsko*, tje do *Triglava*, *Hrušice* in *Nanosa* ter na *Štajersko* v divno *šolčavsko dolino* in na *Pohorje*. Uprav pod *Sedlom* pa šumi po skalovju neznatna vodica, ki dela 130 metrov visoki slap *Rinko*.

Ogledali smo si površno prirodne zanimivosti kamniškega mesta in njega najbližje okolice. Dobro je označil krasoto tega kraja prof. *Richter* že leta 1818., in to velja v denšnjih dneh mnogo bolj. Piše namreč: «Z Malega Gradú vidimo v tem zemskem kotu majhen svet, kjer dobimo v mali meri vse, kar sicer svet kaže na velikem prostoru, in kjer um nehoté opaža velika poglavja človeškega dejanja in nehanja v stoletjih. Kotel, katerega si je izdolbla *Bistrica*, predno si je prodrla pot v dolino, krog in krog obdan z divnimi, zelenimi holmi, iznad katerih prijazne hiše božje poleg grajskih razvalin gledajo na delovanje v mestecu, v daljavi bistriška dolina, ki se vije globoko v apnene gore, sv. Primož, Mekine v bližini — vse to razvito h krati pred našimi očmi, zaziblje nam domišljijo v prijetne sanje. V mislih vidimo prve stanovalce tega kraja, kako se naseljujejo po kopnih višavah okrog jezera; vidimo, kako mogotci zidajo ne-

dostopne gradove, grozeče slabotnim dolincem; gledamo, kako pobožni srednji vek ustanavlja in zida cerkve in samostane ter s tem javlja svojo vero v Onega, ki hodi v veličastnih oblakih čez hrib in dol; zremo, kakó množé in širijo občine, vspenjaje se z marljivostjo do mestnih pravic in skromnega blagostanja; ob kratkem: tu vidimo celi razvoj tukajšnjega življenja v stoletjih od živinoreje do poljedelstva in obrtstva v pokorščini do mogotcev na gorah, v veri na Vsemogočega nad gorami; vidimo tudi promet domačih izdelkov s tujimi, med malim in širnim svetom, in povečujemo previdnost Onega, ki vse tako modro vlada in vodi k blaginji».

V resnici toliko prirodnih krasot, toliko čistih starin, toliko mogočnosti v enoti in enote v mnogoličnosti, toliko neprisiljene prijetnosti in preproste zabave v tako ozkem okviru ne najdeš daleč na okoli. Potrtega duha te razvedruje neizcrpni zaklad kamniškega bajeslovja. Bajke o jezeru, o ajdovskem templju na Malem Gradu, o enočkem maliku v njem, o zmaju v bistriški dolini, o junaku Vrtomiru, o zakleti Veroniki itd. še sedaj žive med starimi ljudmi, a žal, s sedanjim rodом izginejo menda za vselej v morje pozabljivosti. Čisti, sveži planinski zrak miri razdražene živce in krepi bolešno telo. V to svrho imaš kopico prijaznih sprehajališč na vse strani: proti *Stranjam*, *Mekinam*, *Nevljam*, na *Stari Grad*, na *Mali Grad*, po kam-

niškem polju na južni strani, na Žale, proti *Tunjicam* itd.

Tunjice so sicer neznatna, a po hribih in doleh razpršena vas pičlo uro od Kamnika na zahod. Vrh zelenega holma se dviga krasna farna cerkev, posvečena sv. Ani. Sezidal jo je leta 1762. slavni blagodarnik slovenski *Peter Pavel Glavar*. Cerkev je pristna središčna stavba, izdelana popolnem po vzorcu cerkve sv. Neže v Rimu. Zanimivo je, da se s tega holma, ki je primeroma jako nizek, vidi na razne strani do 70 cerkvic po hribih in dolinah.

Med sprehajališči se odlikujeta zlasti gozd za *Zapricami z Vrtaljšo* in mekinski gozd, ki je prepreden sem ter tje z vabljevimi stezicami.

Gledé na tolike prijetnosti in vabljivosti kamniškega mesta z okolico vred ni se nam čuditi, da prihaja leto za letom o poletni dóbi več in več gostov v ta divni kraj. Kamnik v zadnjih letih kar tékoma napreduje v svojem razvoju, zlasti od leta 1883. sem, ko ga je svetli cesar sam počastil s svojim obiskom. Leta 1888. so otvorili nov vodovod, ki preskrbljuje mesto z zdravo pitno vodo.

Prebivalcev šteje občina 2368, ki so do malega vsi Slovenci. Bavijo se večinoma s poljedelstvom; mnogo je rokodelcev in obrtnikov. Svoje dni so sloveli kamniški *žrebljarji*, *krznarji* in *usnjarji*, katerih blago so poznali Lahi in Nemci, a ta slava je že davno odcvetela.

Zaprice.

Za večno blaginjo Kamničanov skrbi župnik-dekan z duhovnimi pomočniki, vlado zastopa okrajni glavar, mir in red pa vzdržuje okrajni sodnik. Za izobraževanje mladine se trudi ljudska šola, štirirazredna deška in trorazredna dekliška. S prvo je zvezana obrtno-nadaljevalna šola.

Narodno zavest budi čitalnica, ustanovljena leta 1868. Bili so časi, ko je godel meščanom nekov «Leseverein»; sedaj o tem ni več dúha ne sluha, tem mileje pa doné glasovi «Lire», pevskega društva. O probujeni narodni zavesti

pričata podružnici sv. Cirila in Metoda, moška in ženska, ki vrlo delujeta v prid slovenskemu šolstvu.

Kamniška železnica, ki je že davno drdrala na papirju, prižvižgala je 28. januarja 1891 res v celi svoji podobi po pristni železni cesti v Kamnik. Sedaj smejo gojiti Kamničani veselo nado, da nastopi mestu nova dôba, dôba napredka in cvetú. In ta nada jih izvestno ne bo varala, ako se bodo zavedali vselej svoje naloge ter delovali zložno za večno in časno srečo.»

Poglejmo še slednjič, kako je dični Jožef Ogrinec opisal Kamničane v letopisu «Slovenske Maticice» leta 1870: «Kamničanje so krepki in zdravi po naturi in duhu kakor nravina, kamenita podlaga pod njimi. Njih poglavitni živelj jim je neutrujena roka. Delajo radi in pridno od zgodnjega jutra do poznega večera. Večina meščanov sama s svojimi rokami in z dobrim vspehom tovari kako obrtnijo ali rokodelstvo, katero sin prevzame po očetu. Tako je v Kamniku veliko posebno izvrstnih strojarjev. Veliko se jih peča s trgovino in kupčijo in marsikateri pa tudi še zunaj mesta ponosno hiteva za plugom in sevnico za brazdo.

Pri tem dospe ta in ta Kamničan do prav znatnega premoženja, da so nekateri tu, ki računijo na sto tisuče! To je toliko častneje, ker si ne pomagajo kot megleni vrtoglavci po prekanjenih špekulacijah na tako hvalevredno blagostanje, ampak zmerom le bolj se svojo umno kakor učeno glavo.

Tudi je v Kamniku že do dobrega prodrla prava zavest, da posihmal velja računiti s terjatvami in pridobitvami novega časa, kateremu je gâslo: Napredek v vsem! Le redko kdo hoče še ostati kamniški «purgar» po starem kopitu; vsi drugi željno stopajo naprej, radi družč se okoli narodnega zavoda, kakoršni danes ta dan že do malega po vseh mestih, trgih in veliko vaseh slovenskih obetajo in zares prinašajo obilo blazega sadu povsod, kjerkoli se spoznava njih jako važni pomen, pa spolnuje njih lepi in koristni namen. Čitalnica kamniška namreč vspešno napreduje svojim ūdom v lepem številu velikrat na vedro razveseljevanje, vedno pa na blago korist. Ona zlasti je tisti narodov glas, ki v mirnem zatišji dan na dan razodeva, kaj treba, da tudi mi dosežemo svoje pravice, ona, ki neprenehoma opominja, da «kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti!»

Mekine.

Smodnišnica.

II.

Zgodovina mesta.

Ostrica s pota na Škarje.

1. Zgodovina mesta v srednjem veku.

Ime je dobilo mesto Kamnik od kamenitih tal. Kdaj se je pa sezidalo, nam zgodovina ne pove ničesar. Pač pa je bil Kamnik že v 13. stoletju znamenit kraj in obdarovan z meščanskimi pravicami. Prva listina, ki omenja Kamnik (Steine), podpisana je z letnico

1061;¹ vendar ni gotovo, da bi bil to naš Kamnik.

V 12. stoletju je bil trg Kamnik lastnina grofov *Weimar-Orlamünde-Istria*. Zofija, hči grofa Poppa III. (umrl med l. 1141.—1144.), se je poročila z Bertoldom II. Andechsom, isterskim vojvodo, in mu prinesla med drugimi alodi trg Kamnik, Stari Grad, Mali Grad in Mekine.² L. 1205. je potrdil *Bertold*, vojvoda isterski, zajčkemu samostanu dar, kateri mu je bil poklonil njegov oče, mejni grof *Bertold*, med drugim slobodno prevažanje skozi trg Kamnik («in foro suo Stein»)³. Tudi isterski vojvode ne pozabijo Kamnika. Podelijo mu namreč meščanske pravice. Ker se bere v listini l. 1229. «meščani kamniški», zgodilo se je tedaj to med l. 1207. do 1229.⁴

Kamnik je torej dobil *mestne pravice* jedno prvih med kranjskimi mesti.

Mesto je imelo že pred l. 1228. *špital*, kateremu je bila prizidana pozneje kapelica sv. Sigmunda. Vstanovili so ga oglejski patrijarh *Bertold* in brata njegova *Oton Meranski* in *Henrik*, isterski mejni grof. K tej ustanovi je mnogo pripomogel kamniški župnik *Henrik*. Isti patri-

¹ Schumi, Archiv I. 165; Urk. B. I, 49.

² Schumi, ibid. I. 230.

³ Parapat, Doneski k zgodovini kranjskih mest (Le-topis Matice 1876), 126.

⁴ Schumi, Urkunden- und Regestenbuch. II, 52.

jarh je povzdignil tudi cerkev naše ljube Gospe na Šutini v glavno farno cerkev.¹

L. 1241. je bival v Kamniku poslednji babenberški vojvoda *Friderik* — poročen z Nežo, sestro vojvode Otona II. Meranskega — kakor svedoči listina v turjaškem gradu, veleča: «Acta sunt haec in villa Perau prope Stein (Perovo pri Kamniku) existente tunc in Stein Dom. Friderico illustri Duce Austriae».² Isti je vstanovil tu svoje grofovsko sodišče, katero je delovalo še pozneje.³ Po njegovi smrti se je l. 1248. *Neža* poročila z Ulrikom, starejim sinom Bernarda, koroškega vojvode, ter mu prinesla, ker je njen brat vojvoda Oton II. Meranski umrl istega leta brez potomcev, med drugimi alodi tudi Kamnik. *Ulrik* je tedaj gospodoval Kamniku do smrti, t. j. do 27. okt. 1269.⁴ Po smrti Ulrikovi je bil gospodar kranjski njegov brat Filip, ki je bil izvoljen oglejskim patrijarhom. Toda češki kralj *Otaker* se je polastil njegove dedščine, pridrl z vojsko na Kranjsko, z naskokom vzel Ljubljano, Kostanjevico in Kamnik. Ker je Otaker dne 24. nov. 1270. stal pri Stičini in dne 6. dec. bival že v Belaku, tedaj dolgo pot do Ljubljane skozi Kranj in Fužine

¹ Schumi, *ibid.* II. 59.

² Parapat, *ibid.* 127. Schumi, *Archiv* I. 258.

³ Schumi, *Archiv* I. 36, 204, 258.

⁴ Šuklje, *Avstrijsko medvladje* (Spomenik o šeststoletnici), 37.

premeril v 12. dneh, ni prav verjetno, da se je njegova vojska v stran spustila in naskočila Kamnik. Mogoče, da je to storil le kak oddelek. Gotovo pa je, da je *Otaker* bil v Kamniku naslednje leto, in sicer imamo od dne 1. oktobra 1271. pismo, ki pravi, da je bil Otaker «*in Kamnick*», tedaj je bilo slovensko ime že takrat v rabi tudi v pisavi.¹

Da je bil Kamnik že v 13. stoletju znamenit kraj, razvidimo iz tega, da so ga radi vladarji pohajali ter se delj časa tu mudili. Razven vojvode Friderika II. in češkega kralja Otakerja II. so bivali tu l. 1250., 1260. in 1263. vojvoda *Ulrik* in l. 1258. njegova soproga *Neža*.² Posebno je bil priljubljen Kamnik oglejskemu patrijarhu *Bertoldu*, kateri je povzdignil cerkev na Šutini v farno cerkev in bil soustanovitelj špitala. Obiskal ga je večkrat bodi-si v družbi svojih bratov, isterskih vojvod, bodi si sam, tako l. 1229., 1232., 1239., 1240., 1246., 1250.³

Mesto je bilo obdano že v 13. stoletju z močnim obzidjem, katero je imelo 4 vrata, namreč: proti Šutini «šutenska vrata», zadaj za trgov pri mesnicah «bričevska vrata», tretja proti Grabnu in četrta proti mostu. Zunaj mestnega

¹ Parapat, *ibid.* 127.

² Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch.* II, 214, 253, 202.

³ Schumi, *ibid.* 49, 59, 80, 82, 103.

obzidja je bilo že takrat predmestje Šutina, morda tudi predmestji Graben in Novi Trg.¹

Trgovina in *obrt* sta se v 14. stoletju prav hitro razcvitala. Kamničani so kupčevali že pred l. 1321. s Furlanijo in Beneškim. Patrijarh *Pagan* je podpiral to trgovino.² A tudi vojvode so obdarovali mesto z raznimi za blagostanje in razvitek mesta neprecenljivimi privilegiji. Podpirali so obrt in trgovino ter meščanom dali več prostosti. Zaukazali so namreč, da sme Kamničane samo njih sodnik soditi.

Že l. 1301. in l. 1303. in l. 1304. so imeli Kamničani sodnika *Jakoba*,³ a l. 1362. je podelil avstrijski vojvoda *Rudolf* sodniku *Marku* pravico meščane soditi.⁴ To pravico so vladarji večkrat potrdili, tako je l. 1382. zaukazal vojvoda *Leopold*, da ne sme kamniških meščanov nikdo drugi soditi, njego njih mestni sodnik. Isto je potrdil l. 1396. vojvoda *Viljem* l. 1444., 1447., 1454. in 1460. cesar *Friderik III.*, a l. 1493. cesar *Maksimilijan* — ki je bil l. 1499. v Kamniku⁵ — l. 1539. cesar *Ferdinand I.*, l. 1572. nadvojvoda *Karol*, l. 1618. cesar *Ferdinand II.*, l. 1637. cesar *Ferdinand III.* in l. 1838. avstrijski

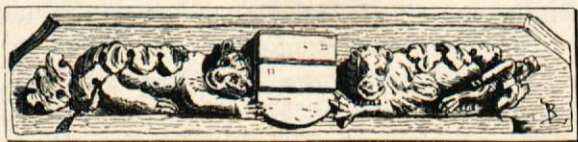
¹ Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain. XI, 543.

² Dimitz: Geschichte von Krain I. 216.

³ Schumi, Archiv. II. 258, 263, 265.

⁴ Mestni arhiv. Parapat, ibid. 129.

⁵ Deželni arhiv v Rudolfinumu 54 2.

Gotiški reliefi iz bivšega rotovža

cesar *Ferdinand I.*¹ Cesar *Friderik IV.* pa je dal mestu l. 1489. celo *pravico izganjanja* in *krvave sodbe* za svoj sodni okraj.²

Da se je pa Kamnik tako razširil, da so bili vsi prostori v mestu in zunaj mesta s hišami posejani, povzročil je veliko privilegij cesarja Friderika IV. od l. 1478. V tem letu je namreč dal cesar Kamničanom pravico, da smejo vzprejemati v mestno zidovje tudi s kmetov pobegle ljudi. Nihče ni mogel takih ljudij od meščanov terjati; komur se je posrečilo mestno obzidje doseči in prestopiti prag mestnih vrat, je bil prost in nihče ni smel prašati po njem.³

Mesto je najbolj cvetelo in bilo najbolj obljudeno v 15. stoletju. Dospelo je takrat do vrhunca svoje mogočnosti. Trgovina in obrt sta vedno bolj in bolj cvetela. Dane privilegije so

¹ Potrdila cesarja Friderika IV. od l. 1460, cesarja Maksimilijana, cesarja Ferdinanda I., cesarja Ferdinanda II., Ferdinanda III. in Ferdinanda I. v originalu na pergamentu v mestnem arhivu.

² Valvasor, *ibid.*, XI. 546.

³ Mestni arhiv. Parapat, *ibid.* 135.

sedaj na hiši št. 23 na glavnem trgu.

mestu vladarji potrdili in dali nove. Tako je vojvoda *Ernest*, ki je posebno trgovino podpiral, l. 1421. zaukazal, da smejo samo kamniški trgovci v mestu in v okolici tržiti. Tudi je prepovedal vse gostilne, ki niso bile od nekdanj ob velikih cestah ali farnih cerkvah.¹ Cesar *Friderik* pa je ukazal, da sme biti jedno miljo okolo Kamnika samo jeden krojač, jeden kovač in le jeden čevljar, a l. 1489. je izročil Kamničanom v najem vse svoje dohodke, mitnino, prevoznino, mestne davke, vinar od dvora, mesa in mizni vinar.² Veliko kupcev in roko-deljcev je bilo tu. Bili so tu celo zlatarji, kateri se samo v velikem ali bogatem mestu morejo preživiti.³ Ljudska pripovedka celo pové, da so tu kovali denarje, o čemur pa numizmatiki ne vedo ničesar. Tudi je imelo mesto svoje *strelišče* in v najemu deželno *kopališče* «am Gries» pri Nevljah. Ker je bilo zadnje v srednjem veku zabavišče prve vrste, razvidno je, da

¹ Parapat, *ibid.* 132.

² Parapat, *ibid.* 136.

³ Dimitz, *ibid.* I. 306.

so Kamničani v teh časih prav dobro živeli. L. 1478. je dal namreč cesar mestu kopališče v najem proti temu, da postavijo meščani ondi most in plačajo nekaj davka.¹ Kopališče je bilo na mestu ali v bližini sedanjega kopališča in zdravišča, in sicer na neveljskem farnem svetu. Zaradi tega so Kamničani morali plačevati na leto po 2 gld. davka. V začetku 16. stoletja pa je narasla Bistrica, vzela kopališče ter opustošila ves svet. Sezidali so vendar novo kopališče na istem mestu.² Da so se pa varovali nalezljivih bolezni, osobito kuge, ki je v 14. in 15. stoletju neusmiljeno kosila po Slovenskem, sezidali so meščani zunaj mesta ob Nevljah bolnišnico za okužence.³

Razven Ljubljane je imel le Kamnik svoje zastopnike v deželnem zboru. To je tem važneje, ker je bila deželna samouprava v rokah privilegovanih stanov.⁴

Jasno je iz tega, da je koncem srednjega veka blaginja v Kamniku procvitala tako, kakor, razven v Ljubljani, v nobenem mestu na Kranjskem. Bila sta tu celo dva žida, Müsch in Chatschim, ki sta tu stanovala okolo l. 1370.⁵

¹ Dimitz, *ibid.* I. 306.

² Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 57.

³ Dimitz, *ibid.* II. 53.

⁴ Dimitz: Habsburžani v deželi kranjske, 20.

⁵ Benkovič, *ibid.* 519.

Mesto je bilo dobro utrjeno. Zaradi turške nevarnosti je zapovedal cesar Friderik IV. mesto dobro utrditi. Pri kopanju rova so morali tlako delati tudi podložniki samostana in duhovnov. V času nevarnosti so okoličani radi iskali zavetja v dobro utrjenem mestu. Tako so v Kamniku imeli svoje dvorce samostani gornjegrajski, zajčki, mekinski in velesovski. Veliko število gradov okolo Kamnika, in da so nekateri mogočni gospodje sezidali tu svoje hiše, nam priča, kako je ugajal ta kraj tedanjimi plemičem.

Turki so skrito mesto nadlegovali menda samo jedenkrat. L. 1491. so pridivjali na Kranjsko. Jeden oddelek plane proti kamniškim planinam, drvi mimo Kamnika nad Mekine, zgrabi in oropa nunski samostan in hiti po savinjski dolini, ropa, požiga in mori, da je groza.¹

Da so bili Kamničani svojim vladarjem vdani, pokazali so pri raznih prilikah. Tako so l. 1446. k možitvi *Katarine*, sestre Friderika IV., med kranjskimi mesti za Ljubljano največ darovali, namreč 500 gld.²

Je li bilo veliko plemičev pred 16. stoletjem v Kamniku, se ne ve natančno, kajti gospodje *Kamniški*, ki so nekdam domovali v Starem Gradu (Oberstein), se skoraj ne morejo razločiti od onih z grada Kamna pri Begunjah. Pač

¹ Parapat, Turški boji (Letopis Matice 1871, II), 40.

² Parapat, Doneski k zgodovini kranjskih mest, 133.

Gotiški reliefi iz bivšega rotovža

pa se je naselilo tu v 15. stoletju več plemičev zaradi turške nevarnosti. Ti so bili do l. 1510. vseh davkov prosti. Istega leta pa jim je cesar *Maks* zapovedal, od hiš in posestev, katera imajo v Kamniku, plačevati mestne davke.¹ Z meščani so se malokateri dobro razumeli. Nevoščljivi so jim bili namreč zaradi njihovih privilegij in blagostanja. Večkrat so meščani morali čutiti njih prevzetnost. Kamničani so se pa za svoje pravice prav krepko potegovali. Tako so se l. 1514. Juriju *Lambergerju*, ko je zidal Zaprice, krepko ustavili, ker je hotel siloma z 200 oboroženimi možmi les skozi mesto peljati. Deželna gosposka pa je stvar mirno poravnala.²

L. 1600 so *Lambergerja*, ker je udaril kamniškega sodnika, zaprli.³ *Lambergerju* se je vendar posrečilo, kmalu ulti. Razpor med plemiči in meščani je bil vedno večji. Ker so plemiči podpirali kmetsko trgovino in na ta način poma-

¹ Parapat, ibid. 139.

² Mestni arhiv.

³ Valvasor, ibid. XI. 547.

sedaj na hiši št. 23 na glavnem trgu.

gali ugonobiti meščanske trgovce, vnelo se je med istimi in med meščani toliko sovraštvo, da je bilo sporazumljenje nemogoče. Zato so pa tudi plemiči sčasoma prodali svoje hiše v Kamniku. L. 1516. so še imeli v Kamniku hiše *Thurn*, *Hohenwarth*, *Lamberger*, *Paradeiser* in drugi. Hišam plemenitih so prištevali tudi župnišče, kapelanijo in hiše raznih bratovščin, katerih je bilo 11.¹ Ob Valvasorjevem času je imel jedini *Auersperg* tu hišo in vrt na trgu, a še ta jo je pozneje podaril samostanu, kateri jo je odstopil mestu proti letni odškodnini 8 gl. 30 kr.²

2. Zgodovina mesta v 16., 17. in 18. stoletju.

Trgovina, ki je v srednjem veku tako cvetela, začela je v novem veku močno pešati. Turki in Benečani so namreč uničili zunanjo trgovino. Pa tudi doma so začeli sčasoma prav

¹ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 57.

² Mestni arhiv.

slabo tržiti. Kmetje niso več hodili kupovat v mesto, ampak so začeli v okolici sami tržiti in napravljati semnje.¹ Kmetsko trgovino so podpirali stari sovražniki mesta — plemiči. Povzročila je pa to tudi nesloga Kamničanov. Ljuliška, katero je sejal Martin Luter, rodila je tudi v Kamniku mnogo osata. Nova vera se je tudi v Kamniku močno razširila — z njo pa tudi nesloga. Protestantovski meščani so hodili namreč k protestantovskim pridigam v Zaprice, Podgorje in na Križ. Namesto da bi se Kamničani, kot poprej, posvetovali na združnih shodih in posvetovanjih mestnega starešinstva, kako bi uspešno nasprotovali kmetski trgovini, bavili so se vedno z verskimi homatijami, dà obiskovali so celo kmetske semnje. Po udušenju nove vere so se pač prizadevali, svojo trgovino oživiti in kmetsko trgovino ugonobiti — toda bilo je prepozno. Ker so mesta sama morala prenašati vsa bremena trgovinskega davka in ker so se naslanjala na dane jim privilegije, pritoževali so se zaradi tega večkrat meščani vladarjem, a pritožbe niso veliko koristile. Zastopniki vseh kranjskih mest so se zato v letih 1602., 1618., 1622., 1628. in 1646. zbirali v Ljubljani ter se posvetovali, kako bi se uničila pogubonosna kmetska trgovina.² Pošiljali so prošnje in pri-

¹ Vrhovec, Ljubljanski meščanje. 171.

² Vrhovec, *ibid.* 167.

tožbe do avstrijskih vladarjev. Ti so izdali večkrat patente, v katerih so se potegovali za meščanske trgovce (tako l. 1650., 1660., 1692., 1697., 1703., 1715., 1717., 1718., 1721., 1725).¹ Uspeha ni imel niti jeden patent, kajti kmetsko trgovino so podpirali močno plemiči, kateri so se prav radi pregrešili zoper meščanske pravice.

Ščasoma so mestu pristigli veliko pravic. Napreovalni čas, ki je bil za druga mesta do brodalen, pokopal je Kamnik popolnoma.

A ne samo propad trgovine in obrta, ampak tudi več drugih nesreč je zadelo Kamnik tekom let. L. 1511. (24. in 26. marcija) je naredil močan potres (najhujši, kar se jih naše anale spominjajo) veliko škode. Gradova Stari Grad in Mali Grad sta se sesula.² Mali Grad se ni več sezidal. Iz njegovega kamenja so meščani popravili obzidje in druga poslopja.

Še več kvare je provzročil *požar* v letih 1511., 1609., 1660., 1779., 1788., 1804., 1845. Najhujši je bil požar nekoliko let po 1511., ki je vpepelil ves Kamnik.³ L. 1609. je Kamnik zopet skoraj popolnoma pogorel,⁴ l. 1779. ves Graben, a l. 1788 je vničil požar na Šutini 56 hiš, župnišče, kapelanijo, streho farne cerkve

¹ Vrhovec, ibid. 172.

² Dimitz, Kurzgefasste Geschichte Krains, 47.

³ Valvasor, ibid XI. 546.

⁴ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 139.

ter njen zvonik.¹ L. 1804 je pa pogorelo v mestu 91 hiš, frančiškanski samostan in špital.²

Akoravno leži Kamnik v zelo svežem zraku, ubraniti se vendar ni mogel *kugi*, ki je razsajala v njem v letih 1598., 1599. in 1624. Zanesle so jo v letih 1598. in 1599. ljubljanske gosposke, ki so se odtegnile kugi že l. 1563. v Kamnik.³ Ko so pa izvolila deželna oblastva l. 1598. Kamnik začasnim bivališčem, storila so žalostno izkušnjo, da se odnesejo kugi pete ravno tako, kot smrti. Nij trajalo dolgo, kar se je preselila deželna gosposka v Kamnik in že je bil ukužen tudi Kamnik. Naslednje leto je v Ljubljani zopet razsajala kuga. Deželni zbor se je zopet preselil v Kamnik. Kuga se je zopet lotila Kamnika, kamor so jo zanesli ljubljanski uradniki, ki so imeli opravke pri deželnem zboru.⁴ L. 1624. je bila zanešena z Ogerskega iz Varaždina v Kamnik.⁵

Razne nesreče so torej zadele Kamnik. Posledica temu je bila, da je Kamnik obubožal. V Valvasorjevem času je bila skoraj četrtnina hiš zapuščenih, veliko na pol podrlih in vse

¹ Stare listine.

² Parapat, *ibid.* 144.

³ Koblar, O človeški kugi (Izvestja muzejskega društva, I. 50).

⁴ Vrhovec, Kuga v Ljubljani (Ljubljanski Zvon 1886), 142.

⁵ Koblar, *ibid.* 51.

prodajalnice — izjemši jedno — zaprte. Jedna hiša se je dobila v najem za dve kroni. Hiše so bile takrat komaj toliko vredne, kolikor so stali popred izrezani kamni, s katerimi so ozaljševali hiše.¹ L. 1733. je bila polovica hiš zapuščenih in hiše so se dobile skoro zastonj.²

Vzrok tolikemu porazu je bila tudi deželna gosposka. Le-tà je preveč podpirala plemiče, kateri so se znali davkom izogniti, ter nakladala skoro vse butare meščanom. Pustila je celo cesto v Kamnik popolnoma razvoziti, med tem ko so se delale h graščinskim vasem nove ceste.³ Kakor druga mesta, tako se je tudi Kamnik zadolžil. Ostal je od 1705.—1755. leta 20.047 gld. 35 kr. davkov na dolgu.⁴ Deželna gosposka je davke z veliko ostromtjo izterjavalà. Ko je ostal Kamnik 1682. l. 237 gld. na dolgu, poklicala je kamniškega blagajničarja v Ljubljano, naj se pride zagovarjat, ter ga, meni nič, tebi nič, vteknila v ječo. Kamniški mestni očetje so prosili, naj se izpusti blagajničar in naj se jim da odloka treh mesecev. Deželna gosposka jim je sicer ustregla, zažugala pa jim je, da bo vse zaprla, dokler ne plačajo zaostalega davka.⁵ Ko so pa l. 1684. bogate mekinske nune pro-

¹ Valvasor, ibid. XI. 542.

² Vrhovec, Ljubljanski meščanje, 189.

³ Vrhovec, ibid. 207.

⁴ Vrhovec, ibid. 208.

⁵ Vrhovec, ibid. 273.

sile, naj se jim spregleda 1265 gld. davka tekom treh let, jim je deželni zbor prošnjo precej uslišal. Med drugimi vzroki je poudarjal, da je posebno važno, da je opatinja mekinskega samostana baronica *Lichtenberg*, torej dama iz jako sloveče rodovine. Za izkazano milost pa so zahtevali tudi plemiči, naj se pri vzprejemanju novink v samostan ozira sosebnost na plemeniti rod.¹

Kamnik je imel že v 18. stoletju nekaj časa *pošto*. Nekaj časa je hodila namreč pošta iz Gradca v Ljubljano mimo Kamnika. Zaradi kuge se je pa preložila, da je šla po stari poti čez Brdo in St. Ožbalt. L. 1717. so prosili Kamničani nadvojvodo, da bi hodila pošta iz Ljubljane zopet na Kamnik in Motnik v Celje. «Kamnik peša,» so rekli, «lepe stavbe se podirajo, ker se suše dohodki. Mnogokrat Bistrica tako narase, da pošta ne more čez reko, in tedaj mora iti na Kamnik. Seli so časih ondi utonili in pisma so šla po vodi. Ko bi se kdaj čez Savo napravil most namestu brodú, bi bolje stal pri Černučah, kakor pri Št. Jakobu, koder se sedaj prevaža po brodu na Podpeč».²

Akoravno je Kamnik v 17. in 18. stoletju ubožal in se je število prebivalcev izdatno zmanjšalo, vendar so Kamničani ostali bogaboječi in

¹ Vrhovec, *ibid.* 202.

² Koblar: Donesek k zgodovini pošte na Kranjskem. Izvestja muzejskega društva, III. 57.

dobrodelni. Spominjali so se vedno bratovščin in špitala ter se držali starih običajev. Volili so še vedno slovesno svojega sodnika. Pri jednacih slavnostih, seособno pa pri procesijah, kazali so Kamničani še v 17. in 18. stoletju, kako bogat je bil nekdanj Kamnik. Kako oblastno so stopali mestni očetje za meščansko zastavo (Meščanska korporacija ima še sedaj zelo staro meščansko zastavo) v svojih dragocenih starih oblekah. Za njimi so šle razne bratovščine in

Gotiški kamen.

obrtne zadruge. Meščanke in meščanska dekleta so o takih prilikah kazala stare zlate in sreberne dragocenosti svoje. Z Malega Gradú so pokali stari topovi. Bila je to slika starega, bogatega Kamnika. Procesija se je pomikala po ulicah, v katerih je bilo več hiš zapuščenih ter na pol podrtih.

Kamničani tudi v najhujših stiskah niso prodali kakemu tujcu obleke in dragocenostij, ktere so nosili njihovi pradedje. Še dandanes

se ne dobi morda v nobenem mestu ali kraju na Kranjskem toliko starih oblačil in dragoce-
nostij ko v Kamniku.

3. Kamniški meščani v preteklih stoletjih.

a) Meščani.

Meščani so se pečali s trgovstvom, obrtom in rokodelstvom. Dokler jih je isto dobro ži-
vilo, niso se ukvarjali s poljedelstvom, pač pa
so imeli kmetije in desetine. Tako je podelil
vojvoda *Friderik* 7. julija 1426. kamniškemu me-
ščanu *Janezu Solzi* desetino od $5\frac{1}{2}$ kmetije
na Rodici v mengiški fari in desetino od 5
kmetij v «Zerwischach» (morda ~~Žirovče~~ pri
Krašnji), a 14. junija 1428. dvor na Perovem
pred kamniškim mestom z mlinom in gozdom
vred. S hčerjo *Janeza Solze, Ano*, bil je oženjen
kamniški meščan *Lenart*, kateremu sta *Solza*
in njegova žena *Marjeta* dala za doto desetino
od $6\frac{1}{2}$ kmetije na Rodici v mengiški fari. Po
smrti *Janeza Solze* je prodala njegova žena
Marjeta desetino v *Cirkušah* v tuhinjski dolini
(svojemu zetu) kamniškemu meščanu *Lenartu*,
kar mu je prepustil vojvoda *Friderik* dne 17.
maja 1432. kot fevd. Dalje imenuje listina od
14. junija 1428. kamniškega meščana *Križaja*
(*Crise*), kateri je prodal *Janezu Ingveru* dese-
tino od $9\frac{1}{2}$ kmetije, in sicer od 4 v *Lazih*, od

3¹/₂ v Hribu in od 2 v Steblevku v tuhinjski dolini. Najbrž sta bila kamniška meščana tudi *Farnej Herič* in njegov sin *Viljem*, katera sta omenjena v listini od 8. aprila 1428, v kateri vojvoda *Friderik* daje v fevd *Viljemu* dedščino njegovega očeta, in sicer žitno desetino v Zgornjih in Spodnjih Brnkah in v Cerkljah, potem v Jaršah pri Mengišu, jedno kmetijo na Količevem, jedno v Kompolji pri Krašnji, dve v Vrbi v dobovski fari, jeden mlin in jedne stope v Kamniku v Novem trgu ob Bistrici pod Lizino hišo in potem žitno desetino v Požéniku v cerkljanski fari.¹

Zelo zanimivo pa je, da je bil nad kamniškim mestom l. 1509. *vinograd*. Istega leta je namreč prodal *Matija Molek* zemljišče pri vinogradu nad kamniškim mestom.²

Da so kamniški trgovci, obrtniki in roko-delci drug družega podpirali ter branili svojo blaginjo, sklenili so se v skupine, zadruge ali cehe (Zünfte) imenovane. Koncem XV. stoletja je bilo zadružno življenje povsem urejeno, kar nam spričuje to, da je kupil l. 1495. špital od čevljarske zadruge kamniške zemljišče v Bečah v tuhinjski dolini.³

¹ Dr. F. Kos: Nekateri meščanje pod Friderikom Tirolskim. Letopis Matice 1883, 415.

² Farni arhiv. Še v tem stoletju je bil vinograd na Žalah blizu hiše, katerej se pravi po domače pri «Nograšku».

³ Parapat, ibid. 137.

† Tudi s pripravljanjem *smodnika* so si Kamničani služili svoj kruh.¹ V Kamniku in v okolici se je nahajalo vrhu tega še mnogo fužin, *plavžev*² in brusilnic, mimo teh obrtnikov pa je shajal tudi zlatar, kar dokazuje, da so se Kamničani navadili že finejših potrebščin.³

Tudi *slikarji* so bili tu. Tako se je govorilo o bivanju *Albrecht Dürrerjevem* na Kranjskem, da je na svojem potovanju v Italijo zbolel v Kamniku in da je tu nekemu slikarju za skazano mu gostoljubnost naslikal podobo na hišo.⁴

b) Mestni zbor, njega izvolitev in posli.

Blaginjo mesta je čuval mestni zbor, ki je bil sestavljen iz treh različnih skupin: 1.) iz *notranjega sveta*, 2.) iz *zunanjega sveta*, 3.) iz *občine*. Najbolj odlični so bili notranji svetovalci, katerih je bilo brez mestnega sodnika 12. Njim najbližji je bilo 10 zunanjih svetovalcev, tretja skupina pa se je imenovala občina ter je štela 24 glav, torej je bilo v vsem mestnem zboru 47 meščanov.

† ¹ Vrhovec: Zgodovinski pregled kranj. trgovstva in obrta. Slovenska Matica 1885, 395.

² Koblar: Zgodovina železarstva na Kranjskem. Slovenska Matica 1892, 183.

³ Dimitz: Geschichte Krains, I. 307.

⁴ Radics: Umeteljnost in umeteljna obrtnost Slovencev. Slovenska Matica 1880, 11.

Volitev mestnega zbora na dan mestne zavetnice sv. Margarete je bila kaj slovesna in polna ceremonij. Ta dan je bil za Kamnik jeden najvažnejših vsega leta. Zjutraj ob šestih je začel peti zvon v rotovškem stolpu, kateri je meščane celo uro klical k volitvi.¹ Na to so se vsi volilci zbrali v mestni hiši. Pri volitvi je moral biti navzoč tudi mestni pisar (sindik), kateri je zapisoval glasove. Najprej so popolnili mestni zbor. Tekom leta se je namreč mnogo sedežev izpraznilo, bodi si, da je ta ali oni mestni oče umrl, bodi si, da se je preselil kam drugam, ali pa bil celo vsled kacega pregreška izključen iz mestnega zbora. Ostali notranji svetovalci so torej volili toliko svetovalcev iz zunanjega sveta, kolikor mest je bilo izpraznjenih. Isto tako je pokrival primanjkljaj zunanji svet z možmi občine, a občina iz vsega števila meščanov.²

Kdo naj pride v notranji svet, odločevali so notranji svetovalci. Ker so pa mnogokrat bili voljeni le taki, kateri so bili nekaterim bogatašem všeč, pritoževali so se vsled tega meščani pri vicedomski gosposki.³

¹ V cerkvi Zakalom je naslikan požar v Kamniku l. 1779. Na tej sliki se dobro spozna rotovž s stolpom. Stal je tam, kjer je sedaj vodnjak na glavnem trgu. L. 1804 je rotovž pogorel.

² Mestni arhiv.

³ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 141.

Ko je bil mestni zbor popolen in je prisegel na stare postave, vršila se je volitev *mestnega sodnika*. Pri njegovi volitvi ni smel biti navzoč notranji svet, kateri je predlagal dva kandidata. Na ta način so hoteli preprečiti prevelik vpliv notranjega sveta. Zunanji svet in občina sta na to izvolila z večino glasov jednega izmed predlaganih. Ako pa jima nista bila všeč, smela sta zahtevati od notranjega sveta novih dveh, katerih jednega sta morala voliti. Ko se je končala volitev in jo je notranji svet potrdil, spremil je ves zastop novega sodnika v farno cerkev, kjer je bila ustanovljena za ta dan peta maša.¹

Notranji svet je izid volitve moral poročati vicedomu v Ljubljano. L. 1659. se je glasilo to naznanilo tako: «Po svoji pravici, katero imamo od najmilostljivejših vladarjev in po starem običaju smo volili kakor vsako leto² na dan sv. Margarete sodnika. Sedaj smo izvolili *Martina Huneltersingerja* za prihodnje leto ter prosimo, da ga potrdite, ko pride v Ljubljano». Časih so potrditev sodnika še sosebno priporočili; tako so omenili l. 1494., da je izvoljeni ~~so~~ sodnik *Kristijan Stürzbecher* katoličan.³

V osmih dneh po volitvi je moral voljeni sodnik iti v Ljubljano, kjer je vicedomu pri-

¹ Mestni arhiv.

² Sodnik je bil torej izvoljen samo za jedno leto, ne pa za dve leti, kakor poroča Valvasor (ibid. XI. 545).

³ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 141.

segel, da bode vestno rabil svojo sodno oblast. Po tej prisegi mu je oddal vicedom v imenu cesarjevem vse sodne pravice, po katerih je smel celo od l. 1489. soditi o življenju in smrti meščanov.

Ko se je vrnil sodnik zopet v Kamnik, uprizorili so mu mestni očetje na dan sv. Ane, t. j. 14 dni po izvolitvi, veliko slovesnost. Zbrali so se v ta namen v mestni hiši, izročili mu srebrno sodniško žezlo ter ga v slovesnem sprevedu spremili v farno cerkev. Po maši pa je bila velika gostija v hiši novega sodnika. To je namreč zahtevala stara navada.

Razven sodnika je izvolil mestni zbor sledeče *mestne poslovnike*, ki so imeli vsak svoj delokrog:

1.) *Mestnega nadblagajnika in blagajnika* ali zidarskega mojstra (Ober-Stadtkammerer und Unter-Stadtkammerer oder Baumeister). *Nadblagajnik* je prejemal razven davkov vse dohodke in izplačeval vse stroške, katere je moral zabeležiti in o tem poročati. *Blagajnik ali zidarSKI mojster* je nadzoroval gozdove in pašnike, prejemal njih dohodke, razven tega pa tudi pregledoval popravila mostov in hiš. Ker je mesto imelo prostrane gozdove v Bistrici in drugod, bila sta za ta posel večinoma celo dva, namreč jeden iz notranjega in jeden iz zunanjega sveta.

2.) *Davkarja* sta pobirala mestne davke od kamniških in ljubljanskih sejmarjev. Jeden

davkar je bil iz notranjega, a drugi iz zunanjega sveta.¹

3.) *Oskrbnik mestnega špitala*. Izvolil ga je notranji svet vzajemno z župnikom.² Bil je večinoma duhovnik ter je preskrbljeval v špitalu živeče ubožce z vsem potrebnim.

Omenjeni so morali oskrbovati mestno premoženje ter o tem poročati mestnemu zboru. Prvo besedo je imel notranji svet. Pač je bil zunanji svet tudi zastopan po drugem mestnem blagajniku in drugem davkarju, a račune je vodil le notranji svet. Zunanji svet je vendar istega nadzoroval. Tako se je pritožil l. 1682., da ni izgotovil notranji svet nobenih računov. Vicedom je na to zaukazal, da se morajo računi vsako leto predložiti.³

4.) *Četrtni* (mejni) *nadzorniki* (Viertheils-Meister). V sredo po binkoštih se je sešel ves mestni zbor, kateri je izvolil iz svoje srede 12 do 16 četrtnih nadzornikov. Te je poslal na vse štiri strani mesta pregledat meje, če so ostale v zadnjem letu v popolnem redu. Največ posla so imeli pač oni, katere so poslali nadzorovat meje proti severu, namreč prostrane bistriške gozdove. Teh poslovnikov v drugih

¹ Mestni arhiv.

² Kobljar, Drobtinice iz furlanskih arhivov. Izvestja muzejskega društva, II. 54.

³ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 139.

mestih ne zasledimo, tu so pa bili zelo potrebni, ker je imelo mesto prostrane gozdove, kateri so bili od mesta oddaljeni.

5.) *Mestni pisar* je bil začetkoma pisanja več mož iz srede mestnega zbora. Ščasoma so se pa opravila pomnožila, da so morali si preskrbeti posebnega pisarja. L. 1751. pa je cesarica Marija Terezija ukazala, da mora imeti pisar nekaj juridičnega znanja.¹

Sodnik in drugi mestni poslovnik so imeli za svoje poslovanje razne dohodke. Zato je l. 1489. izročil cesar Friderik IV. mestnemu zboru vse svoje dohodke, mitnino, prevoznino, mestne davke, vinar od dvora, mesa in mizni vinar za 130 ogerskih zlatov na leto v kvatrih v najem, da bi iz dobička plačevalo mesto sodništvo ali magistrat in tudi mestno policijo. Tu omenjeni mizni vinar je prejel ime od navade, da je v mestni hiši stala miza, na katero je sleharni mestni posestnik moral pokladati za leto po jeden vinar. Kdor je to opustil, prinesli so mu mizo — pred hišo njegovo.²

Mestni računi niso bili vedno v redu. Tako je l. 1431. *Seifrid Kostibol*, ki je bil več let sodnik, a najbrž svoje službe ni prav vestno opravljal, ker je avstrijskim vojvodam, ko je ž njimi proračunil, ostal dolžan 500 ogerskih

¹ Mestni arhiv.

² Parapat, *ibid.* 136.

cekinov. Avstrijski vojvode so mu vzeli zato skedenj in vrt, da bi se oškodovali, in podelili so potem oboje kamniškemu meščanu *Vrbanu*.¹

c) Mestno sodišče.

Med vsemi pravicami in svoboščinami, katere je imelo kamniško mesto, je bilo *sodišče* — osobito za one čase, ko je sedela za zeleno mizo največkrat samovoljnost, ne pa pravica — neprecenljive vrednosti. Načeloval mu je mestni sodnik, ki je bil najodličnejši svetovalc in prva oseba v mestu. Sodil je vendar vedno le z mestnimi očeti vred. Moral je biti pri vseh sejah navzoč. Ako pa je odpotoval, nadomestoval ga je kak drug meščan, katerega so zvali *sodnijskega oskrbnika* (Gerichtsverwalter).

Mestni sodnik je skliceval vsak petek zjutraj mestne očete k sejam. Začetkoma je imel samo notranji svet pravico se teh sej vdeleževati, pozneje pa tudi zunanji svet. V teh sejah so reševali tožbe ne le meščanov, ampak tudi vseh v kamniški mestni oblasti živečih in kaki drugi gosposki ne podložnih ljudij. Celu plemiči so morali tu svoje tožbe vlagati, ako so hoteli meščane tožiti zaradi dolgov ali razžaljenja. Pod kamniško sodno oblast pa niso spadali samo prepiri, kar se tiče gmotnega blagostanja, ampak sodili so tudi zločine. Ker so bili mestni očetje

¹ Kos: *ibid.* 415.

večinoma le prosti kupci ali rokodelci, in ker do l. 1514. niso imeli kazenskih zakonov (prvi sodni red za zločince je izdelal l. 1514. cesar *Maksimilijan I.*), sodili so tako, kakor jim je svetovala njihova vest.

Tri seje v letu, namreč v sredo po bin-koštih, na dan sv. Margarete in na dan sv. Ane so bile najslovesnejše (Stadtrechten imenovane). Bavili so se v teh z mestnimi stvarmi. K njim je prihajala tudi občina.

Pripetilo se je pa celo, da so bili k seji poklicani tudi drugi meščani izvan mestnega zbora, a to le takrat, kadar so ukrepali kaj važnega glede bistriških gozdov ali drugih posestev. To se je zgodilo 8. januarja 1740. leta.¹ V Bistrici je bil namreč že v 16. stoletju visok plavž. Železarstvo je v 16. stoletju na Kranjskem zelo cvetelo, kajti vicedom je je zelo podpiral. Tako so bili vsakega soposetnika fužin ne le sinovi, ampak tudi vsi kmetje, kateri so bili vpisani v rudokope, vojaščine prosti.² Še l. 1739. so bile fužine v Bistrici. Njih posestnik je bil *Jožef Žigan*. Ker je potreboval mnogo drv, prosil je mestni zbor, naj mu dovoli vsako leto vzeti nekaj drv iz bistriških gozdov. Mestni zbor je vendar temu nasprotoval. Deželna go-

¹ Mestni arhiv.

² Koblar: Zgodovina železarstva na Kranjskem, Slovenska Matica 1892, 197.

sposka je na to nasvetovala mestnemu zboru, naj dovoli Žiganu, posestniku fužin, jemati drva iz bistriških gozdov, ter naj se poprašajo za mnenje tudi ostali meščani izvan mestnega zbora. Pri seji v ta namen sklicani 8. januarja 1740. so bili navzoči: sodnik Miklavž Reich, 6 notranjih svetovalcev, 8 zunanjih svetovalcev (le omenjeni so bili zapisani kot gospodje), 15 mož iz občine in 36 meščanov izvan mestnega zbora. Akoravno je bil sodnik in večina svetovalcev zoper to, da bi dobival Žiga les iz bistriških gozdov, odločila je večina, da se mu dovoli jemati les iz Jeravheka proti neki odškodnini. Glasovali so imenoma. To dovoljenje je bilo podlaga mnogim tožbam.

Mestno sodišče pa je imelo razven civilne oblasti tudi kriminalno oblast, po kateri je moglo meščane in vse v kamniški oblasti živeče ljudi celo k smrti obsoditi.

Ako je mestni sodnik zaprl osebo, ki je bila sumljiva zločina, poklical je mestne očete k seji. Kadar je zločinec obstal, bila je sodba lahka. Kaj družega je bilo, ako je zločinec tajil. Tu so se morali mestni očetje posvetovati, ali naj se zločinec «strogo izprašuje». Strogo izpraševanje je smel sodnik rabiti le takrat, ako je bila zanj večina mestnega sveta. To je bila za zločinca jako neprijetna stvar. V poznejših stoletjih so jo zvali torturo.

Pri «strogem izpraševanju» je bila jedna najpotrebnejših oseb rabelj, ki je bil v Ljubljani stalno nameščen, ter je proti primerni plači pomagal tudi pri drugih sodiščih. Po predsodkih tedanjega časa je veljal za nečistega človeka, kogar se je vse ogibalo. Natančen tarif, po ko-

«Krvavo znamenje» — gotiško znamenje iz leta 1510.

liko je smel sodnik terjati za vsako opravilo in za vsak dan, kadar je potoval po deželi, je shranjen v mestnem arhivu. Naslov temu tarifu je: «Taxordnung des kaisl. Bannrichters in Krain und dessen Gerichtschreibers und zugeordneten Gerichtspersonen, wie auch deren extraordinari

Besoldung, Tax, Liefergelder und Unterhaltung betreffende».¹

Predno se je pa smela sodba k smrti obsojenih izvršiti, potrditi jo je moral deželni knez.

So-li Kamničani mnogo zločincev na smrt obsodili, nam ni znano. O Valvasorjevem času dolgo časa niso rabili te pravice. Obešali so jih na podgorskem polju blizu «Krvavega znamenja». (To znamenje je naredil l. 1510. neki kmet iz Podgorja v spomin svoji hčeri, katero so na tem mestu ubili.) Še v preteklem stoletju so baje neko meščanko, katera je bila svojemu možu nezvesta in ga slednjič ubila, sredi trga obglavili.² Ko so zidali l. 1890. železnocestno progo, izkopali so blizu «Krvavega znamenja» kakih 10 kostnjakov.

d) Deželno sodišče.

Kamniškega meščana nikdo ni smel klicati pred drugo sodišče. Kamničani so pa tudi imeli pravico, prisedovati pri sodbah deželnega sodišča, katero je bilo tudi v Kamniku v Malem Gradu ali pa v Starem Gradu. Ustanovil je je Friderik II. pred l. 1241.

Okolu l. 1400 je spadal h kamniškemu deželnemu sodišču razven Kamnika ves sedanji

¹ Mestni arhiv. Natančneje o tej knjigi glej Vrhovce, Ljubljanski meščanje, 89.

² Ustno sporočilo.

politični okraj kamniški, in še dalje. Mejile sta na zahodu reki Kokra in Sava, a na vzhodu Volsko in Motnišnica. Pod omenjeno sodnijo je spadalo torej tudi nekaj štajerskega svetá.

Deželno sodišče pa ni samo sodilo, ampak tudi pobiralo davke. Tako je l. 1400 dobivalo «zins nucz gult und rennt» v nastopnih vaseh: «Podmillmy (sedaj Podmilj, fara Št. Ožbalt), Krastnik (Hrastnik, f. Št. Gothard), Golicz (Golice, f. Zg. Tuhinj), Tuchein (Tuhinj), Chrib (Hrib, f. Zg. Tuhinj), Czollnisch (Čolnišče, f. Št. Lambert), Sand Thomas oder Dolyn (?) (Dolina, f. Št. Helena), Fütisch (Buč, f. Šmartno v Tuhinju), Sand Canczion (Škocijan-Brezje, f. Dob), Brijsch (Briše, f. Nevlje), Pischanewitz (Pišajnovica, fara Zlato Polje), Oberferniki (Zg. Brniki, f. Cerklje), Krewcz (Križ, f. Komenda).»¹

L. 1476. je prevzel *Valentin Lamberg* dohodke tega sodišča z mitnino vred za dve leti s tem, da je plačal cesarju *Frideriku IV.* 700 ogerskih zlatov. Kmalu potem, namreč l. 1482., je prepovedal cesar *Friderik* oskrbniku *Erazmu Luegerju*, od kamniških trgovcev mitnino na Klancu pobirati, ker je to zoper staro navado, a l. 1489. je oddal isti cesar vse svoje dohodke v Kamniku za 130 ogerskih zlatov na leto.²

¹ Milkovicz, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains, Mittheilungen des Musealvereines f. Krain 1889, str. 23—40.

² Mestni arhiv. Parapat, ibid. 136.

Ko je bival 1. 1499. cesar *Maksimilijan* nekaj časa v Kamniku, izdal je oskrbniku Starega Gradu in sodniku deželnega sodišča *Juriju Lambergu* navodilo, kako naj ravna pri poslovanju tega zelo važnega posla. Isto se v glavnih točkah glasi: Sodnik naj vsake kvatre, ako je potreba še večkrat, sodi v mestu Kamniku. Njegovi prisedniki naj bodo iz mestnega sveta ali drugi sposobni meščani, kolikor jih je potreba. Isti morajo pod kaznijo petih mark biti navzoči. Ako njegovi biriči vjamejo kate-rega, ki spada v področje mestnega sodišča, izročiti ga mora on mestnemu sodniku. Nasprotno pa mora mestni sodnik izročiti njemu vsacega, ki ni podložen kamniškemu mestu. Od vseh denarnih kazni naj ima za dva hlapca in sela 32 gld. Od ostalega naj obdrži $\frac{1}{3}$ on, $\frac{2}{3}$ naj pa izroči oskrbniku (*Ambtmann*) v Kamniku (isti je stanoval na Malem Gradu), kateri naj to vestno vknjiži. Za grajsko stražo dobi vsako leto 120 gld.¹

Da so prisedovali še koncem 16. stoletja kamniški meščani pri sejah deželnega sodišča, razvidimo iz listine od 18. sept. 1591., v kateri so pisali kamniški sodnik *Martin Staymets* in svétniki kamniškega mesta oglejskemu patrijarhu o pravdi, ki se je v Kamniku v domačem jeziku vršila pred sodnikom *Danielom Gallom*

¹ Deželni arhiv v Rudolfinumu 54/2.

zaradi neke desetine med Ano, soprogo Martina Kosa, meščana in fevdnega vazala Gallovega ter Uršulo, soprogo Mateja Kramarja. Ko je Danijel Gall iz Rožeka stvar razsojal, imel je okrog sebe 21 prisednikov: 4 svetovalce kamniškega mesta, 12 meščanov iz Kamnika in Kranja ter 5 mož iz moravške fare. Izrekli so, da se naloži Uršuli molčanje ter razsodba sporoči patrijarhu. Ko bi se pa ona pritoževala prepusti se zadeva v razsójevanje mestnemu sodniku, ker vsled cesarske svoboščine v civilnih rečeh nihče ne sme klicati kamniškega meščana pred drugo sodišče, kakor pred mestno v Kamniku.¹

4. Francozi v Kamniku.

Kakor Turki, tako tudi Francozi niso skritega mesta preveč nadlegovali. Kadar so prodirali v Štajersko, šli so vedno po dunajski cesti preko Trojan. Pač pa so zapirali v Kamniku vjete Francoze. Že l. 1799. so bili tu v meščanski vojašnici in v Mekinah zaprti francoski vjetniki.² Tudi v poznejših vojskah so Francoze tu zapirali ter jih potem odpravljali proti Dunaju. V mekinskem samostanu je bila bólnišnica. Ker je l. 1800 število bolnikov naraslo,

¹ Koblar, Drobtinice iz furlanskih arhivov. Izvestja muzejskega društva, II. 49.

² Vrhovec, Zgodovina Novega Mesta, 161.

poslalo je tja deželno oblastvo frančiškana oo. Kolumbija in Jovija kot tolažnika in spovednika. Tudi oo. frančiškani so vzprejemali ranjence ter jih lečili v frančiškanski suknařnici.

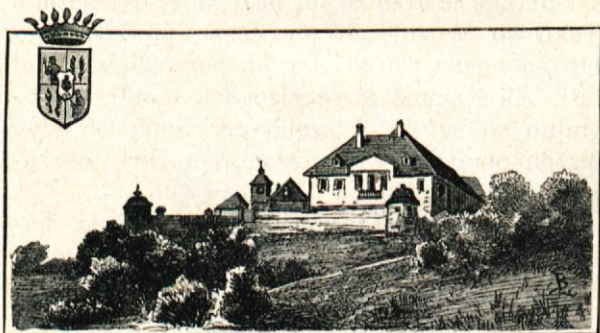
Holmec.

Bilo je tu vedno nekaj avstrijskih vojakov, ki so varovali mesto ter nadlegovali Francoze. Kadar se je bližal sovražnik, dalo se je znamenje s topom, katerega so imeli v zapriški

grajščini. Ko so Francozi zasedli Kranjsko, prišli so v večjem številu v Kamnik. Ostali so nekaj časa v taboru pred Kamnikom. Umrle svoje sobrate so pokopovali takoj pred taborom. Poneje so stanovali v hišah ter bili proti Kamničanom prav uljudni. Le v verskem obziru so pobožni Kamničani prav težko shajali s Francozi. Francozi so namreč vpeljali več novotarij, s katerimi se Kamničani niso mogli sprijazniti. Tako so oznanjevali poročence pred mestno hišo, a ne na prižnici ter jih poročali v mestni hiši. Ali Kamničani se niso dali motiti. Trdovratno so se držali svojih cerkvenih obredov ter jih opravljali v samostanski cerkvi pri zaprtih vratih.

Ko se je 1.1813. vojska zopet pričela, postavili so Francozi na vsak grič, v vsak zvonik svoje straže. Avstrijskim vojakom se je vendar kmalu posrečilo pregnati sovražnike proti Kranju. Glavni tabor so imeli tam, kjer so malo poprej taborili Francozi. Tudi v mestu in sosednih vaseh je bilo več vojakov. Bili so večinoma iz spodnjega Štajerskega doma ter sami narodni stražniki. Na njih prošnjo je prišel v tabor vsak dan o. *Aleksander Schrag* maševat. Po Malem Šmarnu je prišlo zopet mnogo Francozov od Kranja proti Kamniku. Neki kmet iz cerkljanske fare je to novico hitro naznanil straži na Gori. Straža je to javila oni na Križu, ta oni v Podgorji in ta zopet vojakom v Kamniku. Avstrijski

vojaki so takoj šli proti Francozom. Ti so že zasedli Komendo, ali avstrijski vojaki so šli skozi Moste ter prijeli sovražnika skoraj za hrbtom. Francozi, dasi jih je bilo več, umaknili so se zopet proti Kranju. Vrnili so se v večjem številu ter pripeljali s seboj tudi jeden top. Avstrijski vojaki so še o pravem času izvedeli, da se bližajo Francozi, ter so v Mostah preko

Križ.

Pešate utrdili most. Nastal je hud boj, v katerem so bili ubiti štirje Francozi. Od avstrijskih vojakov je bil samo jeden ranjen. Breznikov pod na Križu ima še danes tri luknje od krogel. Tudi druga poslopja so bila poškodovana, šipe v grajščini vse zdrobljene in zid ves razpraskan. Ker so bili Francozi v mnogo večjem številu kot Avstrijci, bil je Kamnik v veliki nevarnosti. K sreči je isti popoludan

avstrijskím vojakom prišla pomoč z Brda in Prevoj. Pripoveduje se tudi, da je šel avstrijski poveljnik k Materi božji na Holmec molit. Prosil jo je pomoči ter položil svoj meč na oltar. Vnel se je vnovič hud boj, a Francozi so zgubili ves pogum, ker so videli v sredi avstrijskih vojakov prelepo ženo s krasnim vencem na glavi. Bila je menda sama Mati božja. Že se je mračilo, ko so podili naši Francoze proti Kranju. Kar je bilo krepkejših mož iz kamniške okolice, pridružili so se cesarskim. Bežeči Francozi so metali orožje od sebe, tako da so njih preganjalci pobrali za njimi mnogo pušk in mečev. V znamenje hvaležnosti za to zmago je podaril avstrijski poveljnik cerkvi na Holmcu sreberne svečnike.¹

5. Zgodovina mesta v 19. stoletju.

Po požaru l. 1804 je bil del mesta podoben veliko let razvalini. Sčasoma so nastala vendar tam nova lepa poslopja, osobito ko so se uradi 1851. l. iz mekinskega samostana preselili v Kamnik.

Mesto ni imelo nekdanj samo svojega strelišča ter še l. 1640. ceh strelcev,² ampak tudi svojo vojašnico. Bili so pa tudi večkrat tu vojaki, osobito od l. 1796. do 1814. Stanovali so

¹ Stare listine in ljudsko sporočilo.

² Deželni arhiv v Rudolfinumu I, 139.

začetskoma v meščanski vojašnici, pozneje pa večinoma v mekinskem samostanu. Meščani in okoličani so jih zakladali z raznimi stvarmi. L. 1832., 1836. in 1838. je bil v Mekinah oddelek polka princ Hohenlohe. Njihova godba (27 mož) je sodelovala pri maši na rojstveni dan cesarja, na dan sv. Margarete in na dan sv. Ane. Mesto jih je zato dobro nagradilo.¹ Zadnji vojaki so zapustili Kamnik, oziroma Mekine, l. 1880.

V viharnem 1848. l. je vrelo tudi v Kamniku. Napravili so narodno stražo, katera je imela svojo godbo. Posnemali so ljubljansko narodno stražo ter razobesili dne 12. aprila na Šutini nemško zastavo, zvečer pa slavili ta čin z razsvetljavo in navdušenimi transparenti.²

L. 1852. je prodal Andreoli svoje fužine erarju. Sezidali so na istem mestu cesarsko praharnico. S tem kakor tudi s tovarniškim tekmovanjem je bila uničena žeblerijska. Žeblijarji so deloma popustili svoje rokodelstvo, deloma se preselili.

Najbolj je mesto napredovalo pod marljivim in razumnim županstvom dr. Maksa Sameca. Le-tà je znižal Klanec, sezidal krasno šolsko poslopje, zravnal trg in ulice ter dovršil pod županstvom Janeza Kecela pričeto kanalizacijo.

Dan 16. julij 1883 je bil za ves Kamnik prav vesel praznik. Saj je obiskal Kamnik takrat

¹ Mestni arhiv.

² Apih, Slovenci in 1848. leto, 74.

naš presvitli cesar Frančišek Jožef I. Mestni odbor, meščanska korporacija in meščani so tekmovali med seboj, kako bi dostojneje sprejeli preljubljenega cesarja. L. 1888. pa so Kamničani v spomin štiridesetletnice vladanja našega presvitlega cesarja pod županstvom Frančiška Fischerja naredili vodovod.

Tudi pod sedanjim mestnim odborom pod vodstvom rodoljubnega župana g. Jožefa Močnika mesto vrlo napreduje. Saj dobi Kamnik v teku tega leta nov kamenit most čez Bistrico, a čuje se, da se napravi v mestu električna razsvetljava. Jednako koristne naprave gmotno podpira in pospešuje meščanska korporacija pod vodstvom njenega naprednega predsednika g. Avgusta Terpinca.

6. Zgodovina meščanske korporacije.

Izmed vseh svoboščin in privilegijev, katere so poklonili vladarji Kamniku, je bil pač najdražji dar cesarja Karola IV. Le-tà je podaril mestu širne gozdove v bistriški dolini.¹ Zaradi tega prejemajo še danes vsako leto meščani določeno število sežnjev drv skoro brezplačno. V istem stoletju so si pridobili Kamničani še nekatera posestva. Tako sta l. 1379. Janez iz Kamnika in njegova žena prodala kamniškemu svetovalstvu dom na Poljanah.² L. 1451. pa je

¹ Benkovič, *ibid.* 519.

² Mestni arhiv. Stare listine.

cesar Friderik IV. ukazal Kamniku, naj pomaga Žigu Lambergu, oskrbniku Starega Gradú, pri zidanju črnelskega gradú z lesom iz mestnega gozda, a l. 1478. je zapovedal deželnemu glavvarju Žigi pl. Sebriaahu in Gašperju Havenspeku, vicedomu kranjskemu varovati Kamnik v njegovih pravicah do planin, gozdov in lesa.¹ L. 1496. je Viljem Auersperg, deželni glavvar Kranjski, prepovedal mejašem srenjskih pašnikov in gozdov v Bistrici pri Kamniku, škodo delati v Bistrici, ker je mesto s pismom dokazalo, da je njegova lastnina. Na prošnjo mejašev je vendar dovolil, da smejo zjutraj živino goniti v Bistrico a zvečer pa nazaj; čez noč tam ne sme nihče ostati. Nikdo ne sme s sekiro v gozd, tudi ne sme nihče napravljati lazov in koč. Pasti se sme le po dnevi.²

Mejaši torej niso imeli pravic do bistriških gozdov in pašnikov. Dovolilo se jim je samo, da smejo pasti na bližnjih pašnikih. Isti pa zato niso bili mestu hvaležni, ampak so si hoteli prisvojevati vedno več pravic. Radi bi se bili namreč polastili dela bistriških gozdov. V ta namen so začeli v Bistrici zidati koč. Toda meščani so krepko branili svoje pravice ter se pritožili. Zato sta l. 1537. Julij pl. Beck, vicedom kranjski, in Vid pl. Turn, oskrbnik na Starem

¹ Mittheilungen d. h. V. f. K. 1865, 110.

² Mestni arhiv. Parapat, ibid. 134, 135.

Bistriška dolina od Uršiča.

Gradu, izrekla v pravdi mesta proti podložnikom Godiča in Zagorice, ki so hoteli živino pasti in kočje postavljati v Bistrici, na podlagi ukaza V. Auersperga iz l. 1496. sodbo zoper poslednje, ker je Bistrica lastnina samo mesta Kamnika.

Mestni očetje pa niso vedno tako strogo pazili na sosede svojih gozdov in pašnikov v Bistrici, in sčasoma so si sosedje vsled tega pridobili toliko pravic, da je morala meščanska korporacija l. 1888. jim odstopiti del bistriških gozdov.

L. 1496. je Viljem Auersperg v zgoraj omenjeni listini določil, da je bistriška dolina sicer last Kamničanov, a da si cesar pridržuje lov na jelene in drugo žlahtno divjačino. Iz tega sledi, da so bili nekdam v bistriški dolini jeleni, ter da je bil lov pravica (Regale) avstrijskih vladarjev. So li mnogi avstrijski vladarji hodili na lov v Bistrico, nam ni znano, le za nadvojvodo Karola II. je sporočala spominska tabla, da je ondi lovil l. 1564.¹

Avstrijski vladarji so vender ta lov opustili in tudi jelenov sčasoma ni bilo več. Sedaj ima meščanska korporacija ondi lovsko pravico. V Bistrici je obilo divjih koz, zaredili so v zadnjih letih zopet jelene, sezidali dve krasni lovski koči, in ker je prekrasna okolica, prišteva se lahko ta lov prvim na Kranjskem.

¹ Glej stran 12.

Mestno svetovalstvo je obskrbovalo tudi mestno premoženje. Izvoljena sta pa bila vendar dva odbornika, jeden iz vnanjega in jeden iz notranjega svetovalstva, imenovana zidarska mojstra, ker jima je bilo izročeno zidanje in popraviljanje mostov. Zraven tega sta tudi pobirala davek od gozdov in pašnikov. Vpisovati sta morala to v poseben zapisnik in račun predložiti vsako leto svetovalstvu.

Kdaj je dobila meščanska korporacija samostojen odbor, se ne vé. Ta odbor, obstoječ iz 5 odbornikov, se voli sedaj za tri leta. Predsednik odboru je bil do l. 1854. mestni sodnik. Od l. 1854. do 16. okt. 1866 je bila združena meščanska korporacija z mestno občino, a od 16. okt. 1866. ima samostojen odbor.

7. Sodniki, župani in predsedniki meščanske korporacije.

Ker so sodniki kamniškega mesta za njegovo zgodovino važni, navedem tu one, katerih imena se mi je posrečilo zaslediti. Konečno pridenem imena županov in predsednikov meščanske korporacije.

1301 — 1303 Jakop.	1431 Seifrid Kostibol.
1362 Marko.	1506 Jurij Eberhard.
1368 Marko pl. Sand Peter.	1509 Ambrož Kürsner.
1371 Erhard Strupel.	1513 Janez Walch.
1402, 1427 Miklavž Loški.	1516 Janez Hösibar.

1526 Mihael Pajtler.	1682, 1684 Miha Turk.
1527 Tomaž Obceysibach.	1685, 1686 Jurij Bernhard
1537 Janez Hasber.	Štor.
1574 Gregor Kramer.	1687, 1688 Miha Turk.
1585 Kašper Vezjač.	1689, 1690 Friderik Henrik
1591 Martin Staymets.	Škerpin.
1592 Matevž Kraljnik.	1691 Miha Turk.
1594 Kristijan Stürzbecher.	1694 Friderik Henrik
1595 Maksimilijan Sobandt.	Škerpin.
1596 Jakop Stregle.	1695, 1696 Jurij Bernhard
1603 Jakop Šavničar.	Štor.
1613, 1616 Adam Lukan.	1697, 1698 Miha Turk.
1617 Pavel Jugovec.	1699 Maks Strassburger.
1620 Florijan Žagar.	1701—1704 Žiga Štor.
1627 Jurij Knific.	1705 Maks Strassburger.
1634 Ahac Kraljnik.	1708—1710 Žiga Štor.
1651 Janez Wolf.	1713, 1715 Nikolaj Reich.
1652 Janez Pogačnik.	1716—1718 Friderik Hen-
1655 Ahac Kraljnik.	rik Škerpin.
1656, 1657 Janez Pogačnik.	1719 Žiga Štor.
1659 Martin Hunceltersinger.	1720 Miha Pibernik.
1660, 1664, 1665 Janez Kobal.	1722 Žiga Štor.
1666 Miha Turk.	1728 Konrad Škerpin.
1667 Ahac Kraljnik.	1729 Janez Mešič.
1668, 1669 Lorenz Kobal.	1730, 1731 Nikolaj Reich.
1670, 1671 Ahac Kraljnik.	1734, 1735 Janez Mešič.
1673 Janez Kobal.	1737 Jurij Vilkinic.
1674, 1675 Jurij Brce.	1740—1742 Nikolaj Reich.
1676, 1677 Janez Kobal.	1744 Jurij Vodlav.
1678, 1679 Jurij Bernhard	1745 Anton Irlh.
Štor.	1748 Jurij Vodlav.
1680 Ahac Kraljnik.	1751 Janez Volk.

1754 Valentin France Götzl.	1783 Janez Ylbos.
1756 Nikolaj Reich.	1784 Janez Nep. Pollak.
1757 — 1759 Valentin France Götzl.	1785 Janez Nep. Schaffer.
1760 Jožef Grauer.	1786 Jernej Hrovat.
1761 — 1763 Anton Irlj.	1788 Janez Nep. Schaffer.
1764, 1765 Janez Nepom. Ylbos.	1790 Jožef Geldner.
1766 Jurij Repe.	1791 Jernej Hrovat.
1774 Frančišek Rudolf pl. Wolkensberg.	1792 Anton Hočevár.
1780 Nikolaj Travner.	1793, 1794 Janez Nepom. Schaffer.
1781 Andrej Kos.	1795, 1796 Mihael Trebur.
	1797 — 1799 Jernej Hrovat.
	1800 Jožef Feldner.

V 19. stoletji.

a) Mestni predstojniki ali nad- sodniki ter od l. 1850. župani. (Od l. 1850. — 1867. ob enem predsedniki meščanske kor- poracije.)	1879 Frančišek Exler.
Pod francosko vlado: Ignacij Pezdirec.	1879 — 1886 dr. Maks Samec.
1824 Jožef Gavrig.	1887 — 1890 Frančišek Fischer.
1826 Janez Debevec.	od 1890 Jožef Močnik.
1849 Anton Gavrig.	b) Predsedniki meščanske kor- poracije. (Do l. 1850. mnogi ob jednem mestni predstojniki.)
1850 — 1861 Anton Hafner.	1803, 1806 Jernej Hrovat.
1861 — 1864 Janez Nepom. Podrekar.	1807 Jožef Gavrig.
1864 — 1867 Jurij Gollen- wer.	1808 Janez Debevec.
1867 — 1870 dr. Jožef Prevec.	1808 — 1810 Miha Košir.
1870 Frančišek Exler.	1811 Jernej Hrovat.
1870 — 1879 Janez Kecel.	1813 Janez Jager.
	1818 Jožef Gavrig.
	1820, 1823 Miha Košir.
	1824 Jožef Greising.

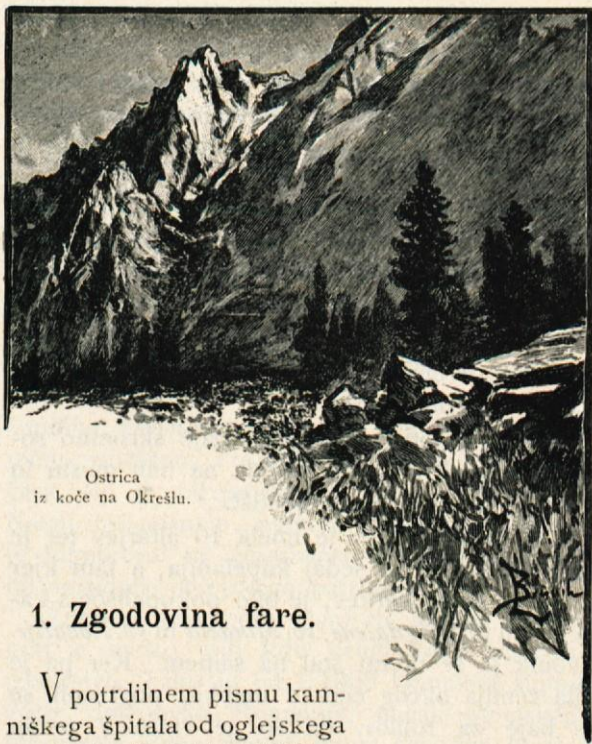
1825—1828 Jožef Gavrig.	1867—1874 Jurij Gollenwer.
1828—1834 Urban Čerin.	1874—1877 Janez Murnik.
1834—1840 Martin Lichten- egger.	1877—1887 dr. Maks Samec.
1840—1843 Anton Janežič.	1887—1890 Janez Murnik.
1843—1846 Jožef Košir.	1890—1893 Anton Fröhlich.
1846—1849 Janez Klander.	od 1893 Avgust Terpinec.

Pečata mest Ljubljana in Kamnik iz leta 1500.

III.

Zgodovina fare in cerkvâ.

Ostrica
iz kočé na Okrešlu.

1. Zgodovina fare.

V potrdilnem pismu kamniškega špitala od oglejskega patrijarha *Bertolda* l. 1232. se bere, da je k tej ustanovi pripomogel tudi *Henrik*, «prvi kamniški župnik», ter da se je cerkev naše ljube Gospe na Šutini, kjer je bil popred špital, povzdignila v glavno farno cerkev.¹

¹ Schumi, Urkunden- und Regestenbuch, II. 59.

Ker se pa nahaja v drugih listinah že l. 1205. in 1207. kot priča župnik *Udalrik*, je mogoče, da je bila starejša farna cerkev na Malem Gradu, ker je omenjena cerkva jedna najstarejših na Kranjskem.¹ (Po ljudski pripovedki je pa bila najstarejša fara v Nevljah.)

Kakor druge, spadala je tudi kamniška fara pod oglejski patrijarhat. L. 1448. je izročil papež *Nikolaj V.* nje patronat cesarju *Frideriku IV.*,² a pod cesarjem *Ferdinandom II.* je bila z ljubljansko škofijo združena in pravica, predlagati župnika, izročena l. 1628. ljubljanskemu škofu *Tomažu Krenu.*³

V 13. stoletju so porušili bajè skromno romansko cerkvico, ki je stala na tem mestu in sezidali krasno gotsko svetišče.⁴

Ta farna cerkev je imela 10 altarjev ter je stala tam, kjer je sedaj kapelanija, a tam kjer je sedaj farna cerkev, je bilo pokopališče s kapelicami *sv. Magdalene*, *sv. Mihaela* in *sv. Rozalije*. Zvonik je že takrat stal na samem. Ker pa je bila zemlja okrog cerkve mehka, pogreznil se je bajè za toliko, da so se vrata v zemlji skrila.⁵ (Ali pa so le svet za toliko vzdignili.)

¹ Mittheilungen des hist. Vereines f. Krain 1865, 111.

² Catalogus Cleri dioecesis Labacensis 1885, 136.

³ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 37.

⁴ J. Benkovič, *ibid.* 519.

⁵ Valvasor, *ibid.* VIII. 810.

Kamničani so bili prav pobožni in so skrbeli prav pridno za blagor svoje duše. Ustanovljali so po običaju srednjega veka *špital* in *bratovščine*. Radi so se v svojih oporokah spominjali špitala in bratovščin ter jim volili to ali ono hišo, posestvo itd. Tako so sčasoma špital in nekatere bratovščine tako obogatele, da so imele podložne kmete ter svojega kapelana. Zato je bilo v Kamniku razven župnika vedno več kapelanov. Že l. 1300 nahajamo razven župnika Petra kapelane *Konrada*, *Alharda* in *Tomaža*.¹

L. 1238. je bil tu župnik *Friderik*,² a 13ega nov. 1275. l. je odstavil patrijarh kamniškega župnika *Hermana de Butrio*, ker ni bil kano nično vmeščen. Postavil ga je bil kapitelj za časa, ko je bil izpraznjen patrijarhski sedež.³ Nekaj let pozneje, namreč o. 1291. in 1297. l., je župnikoval tu *Manfredus della Ture*, ki je bil sorodnik oglejskega patrijarha.

Župniki niso vedno bivali tu, ampak mnogokrat je mesto njih kdo drugi vodil duhovno pastirstvo. Tako je bil l. 1300 kamniški župnik *Peter*, imenovan Romanus, nečak oglejskega patrijarha *Petra*, kateri pa je navadno bival v Čevdadu,⁴ a l. 1304. je prodal *Volrik de Chu*

¹ Schumi, Archiv II. 245.

² Schumi, Urkunden- und Regestenbuch, II. 75.

³ Kobljar, Drobtinice iz furlanskih arhivov. Izvestja muzejskega društva, II. 46.

⁴ Schumi, Archiv II. 245.

canea vse dohodke kamniške fare za dve leti za 60 mark oglejskega denarja.¹ 24. jun. 1327. l. je dobil to faro *Ivan de Baudensis* z dovoljenjem, ker je še študiral, da jo lahko obdrži, če tudi še sedem let ne postane duhoven, samo de sprejme subdijakonat. Posvečen je bil za duhovnika na titel svoje kamniške fare v Bologni, kjer je imel meščansko pravico, dne 18. sept. 1333. l.² Jednako je dobil župnik *Otokar Blagoviški*, kateri je ustanovil l. 1358. v Loki ženski samostan sv. Klare, v l. 1341., 1349. in 1358. dovoljenje, da sme biti odsoten od svoje fare.³ Po smrti župnika *Jakoba Rainerja* je dobil 27. jun. 1476. kamniško faro klerik *Žurij Hertensfelder*, sin *Ahacija Hertensfelderja*, kranjskega vicedoma. Ker še ni bil duhovnik, je duhovno pastirstvo vodil mesto njega magister umetnostij *Leonhard Seydel* iz Kamnika,⁴ ki je bil že l. 1495. vikar v Kamniku, patrijarhov komisar ter naddijakon Gorenjske.

Da je imel Kamnik že v srednjem veku odlične župnike, razvidimo iz tega, da so bili mnogi plemenitega rodu — tako je razven imenovanih l. 1311. umrl kamniški župnik *Henrik grof Werdenberg*⁵ — ter da so mnogi imeli

¹ Schumi, ibid. II. 264.

² Koblar, ibid. I. 8.

³ Koblar, ibid. II. 47., III. 21.

⁴ Koblar, ibid. I. 8.

⁵ Parapat, ibid. 128.

imenitna cerkvena dostojanstva. Tako so bili naddijakoni Gorenjske župniki *Manfredus della Turre*, *Oton Stüppel*, *Ottokar Blagoviški* in vikar *Leonard Seydel*. — Naddijakoni so morali vsaj jedenkrat v letu obiskati in pregledati vse podrejene fare ter poročati o njihovem stanju. To častno mesto se je oddajalo le «ad personam». Bival je oglejski naddijakon včasih v Ljubljani, včasih drugod, kakor v Kamniku, v Mengišu, v Vodica in v Radovljici. Pod gorenjski naddijakonat oglejske škofije so spadale fare: *Kamnik*, *Nevlje*, *Sp. Tuhinj*, *Zg. Tuhinj*, *Komenda*, *Cerklje*, *Velesovo*, *Senčur*, *Kranj* z vikarjati: *Podbrezje*, *Križe*, *Kovor* in *Preddvor*, dalje *Tržič*, *Zaspi*, *Loka*, *Selca*, *Poljane*, *Žiri*, beneficij na *Holmcu*, *Mengiš* z vikarjati: *Vače*, *Čemšenik*, *Zagorje* in *Dol*, fara *Moravče*, kapelanija *Mekine*, fara *Cirknica* z vikarjatoma *Planina* in *Preserje*; *Dovje* in slednjič trije samostani: *loški*, *velesovski* in *mekinski*.¹

Razven imenovanih naddijakonov je bil kamniški župnik *Filip* l. 1414. kamornik oglejskih patrijarhov in celjskih grofov,² a *Jurij pl. Hertensfelser* je bival celo več let na cesarskem dvoru.³

Kako bogati in kako pobožni so bili Kamničani v srednjem veku, razvidimo iz tega, da

¹ Koblar, *ibid.* I. 36.

² Parapat, *ibid.* 132.

³ Parapat, *ibid.* 137.

se je posvetilo jako veliko kamniških mladeničev duhovskemu stanu. Tako so bili posvečeni, oziroma dobili tonzuro ali manjše redove v letih 1495.—1499., v *Čevdadu* nastopni Kamničani: *Gašper Kluk*; *Gašper, sin zlatarja Matije*; *Jakob, sin pok. čevljarja Pavla*; *Furij Moravčar, Mihael, sin pok. Gabriela*; *Furij Fenčič, Furij Kokič, Gregor Lamberg* (de Stayn); *Matija, sin pok. Benedikta*; *Furij Kekel, br. Volbank, Ivan Furas; Peter, sin zlatarja Mihaela; br. Leonard in br. Gregor; Furij, sin trgovca Petra; Jakob, sin mlinarja Nikolaja, in Tomaž Sketke.*¹

To število se tudi v sedanjih časih, ko svet toži, da vse študira, ni doseglo. Da je pa bilo sploh mogoče, da je toliko kamniških mladeničev obiskovalo višje šole, k temu je pripomoglo ne samo blagostanje Kamničanov, ampak tudi razne ustanove, katere so tudi revnejšim meščanom dajale priliko, pošiljati svoje sinove v višje šole.

L. 1538. so zapustili oo. frančiškani Kamnik. Zaradi turške nevarnosti se je preselil župnik s Šutine v samostan. Ko se je pa nevarnost zmanjšala, povrnil se je zopet začetkom 17. stoletja na Šutino.²

V 16. stoletju je bil kamniški župnik l. 1540. *Ambrož Lamberg*, ki je bil ob jednom dekan

¹ Koblar, *ibid.* III. 22.

² Valvasor, *ibid.* VIII. 811.

in oficijal v Solnogradu in prošt pri Gospej Sveti,¹ a l. 1559. se je odpovedal kamniški fari *Ivan Steinez*² ter postal kamniški župnik *Žurij Sichel*, kateremu so vzeli faro, ko je postal kamniški župnik *Anton Lukež Šeškar*,³ ki je bil ob enem dvorni kapelan pod Karolom.⁴ Razven teh sta bila tudi župnika *Mrcina* in *Trebuhau*, o katerih pa pozneje govorimo.

Luteranstvo se je bilo tudi v Kamniku močno razširilo. Že l. 1566. je pisal kamniški župnik ljubljanskemu škofu *Petru*, da se nekateri krivoverci, njim na čelu *Žurij Kralj*, shajajo v *Zapricah*. Shajali so se pa tudi v cerkvi *sv. Nikolaja* v *Podgorji*, katera je takrat pripadala mengiški fari. Poročevali so v hiši grofa *Ahacija Turna*, pokopavali pa na pokopališču samostanskem, pozneje tudi v Podgorju.⁵ Kako zelo so bili udani Kamničani novi veri, razvidno je iz tega, da so iz Velesovega izgnanega protestantovskega duhovna *Lukeža Avniča* in tri druge sprejeli v mesto ter jih volili celo v mestno starešinstvo. Nad 50 protestantovskih rodbin je živelo v mestu. Tudi kmetje so poslušali protestantovske pridige, katere je imela

¹ Farni arhiv.

² Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 57.

³ Koblar, *ibid.* II. 49.

⁴ Deželni arhiv v Rudolfinumu I. 37.

⁵ Mittheilungen d. h. V. f. K. 1864. 53.

ob nedeljah in praznikih udova *Stobe* v svoji hiši.¹

L. 1574. zapové nadvojvoda *Karol* odpraviti protestantovske shode v Kamniku in Zapricah ter odstraniti protestante iz mestnega starešinstva. *Gregor Kramer*, *Anton Križan* in *Mihael Sporer* s pomočjo *župnika* so takoj spolnili ta ukaz. Ko se je ukaz očitno prebral, odstranili so protestantovske meščane iz mestnega starešinstva, razven tega pa tudi zapodili iz mesta meščana, kateremu je krstil pastor otroka. Protestantovski meščani so se vsled tega pritožili in prosili, da bi smeli novi veri zvesti ostati.²

Tudi ta ukaz je malo koristil. Protestantovski meščani so še vedno zahajali k protestantovskim pridigam v Zaprice in na Križ. Zaradi tega sta došla v Kamnik l. 1594. vladna komisarja stolni prošt *Gašpar Fridenschuss* in *Kamilo Suarda* prepovedovat jim obiskovanje protestantovskih shodov v Podgorju, v kriški grajščini in na Zapricah. Poklicanih je bilo 38 krivovernih Kamničanov, katerih je pa prišlo le 28. Zaprti so bili: Peter Savničar, Luka Stegnar, Luka Avnič, Valteis Passauer, Ahacij Passauer, Maks Strassberger, Jurij Nestler, Andrej Riemer, Linhard Wild,

¹ Dimitz, *ibid.* III. 37.

² Dimitz, *ibid.* Deželni arhiv v Rudolfinumu, 54 d.

Luka Strassberger, a bili so kmalu potem oproščeni.¹

Romanska vrata kapele na Malem Gradu.

Da se je nova vera v Kamniku tako močno razširila, krivi so bili temu najbolj, kakor je

¹ Dimitz, Reformationsgeschichte.

bilo že omenjeno, plemiči. Razven tega so imeli Kamničani v teh časih prav malo katoliških duhovnov. Tako so tožili Kamničani 3. maja 1595. l. patrijarhu, da dalj časa nimajo nobene duhovna ne pri fari in ne v špitalu, tudi organista ne, in da se širi luteranstvo. L. 1594. so namreč kamniškemu župniku *Mateju Mrcini*, ki je imel ob enem ljubljanski kanonikat, a bil privrženec luteranstvu, vzeli faro. Nadvojvoda je podelil faro *Sebastijanu Trebuhanu*, ki je bil popred župnik in naddijakon ribniški ter postal drugo leto naddijakon gorenjski. Še l. 1600 je tožil župnik Sebastijan Trebuhan o pomanjkanju duhovnov, češ, kjer so bili nekdanj po štirje in še več, je zdaj komaj jeden.

3. dec. 1595. l. je pisal Sebastijan Trebuhan patrijarhu nastopno: «Nova stavba, katero je zgradil grof *Ahac Turn* za pokopališče krivovercev, meri na okrog blizu 40 sežnjev. Visoka je le 2 sežnja. Poslopje je tako zidano, da ima pri tleh mnogo dolblin, kamor naj bi se stavili ali slikali nagrobni spomeniki umrlim. Ni še ometano in stoji neizgotovljeno brez strehe in vrat kakor razvalina, ker se je na ukaz nadvojvode delo ustavilo. Luteranci so začeli zahajati k mojim pridigam tako, da je ob nedeljah cerkev zopet polna. Vnovič sem uvel oklice in pouk ženinov, odpravil pa poroke o adventnem času, kar je bilo prej v navadi.»¹

¹ Koblar, *ibid.* I. 9, II. 49.

L. 1599. poroča Sebastijan Trebuhan, da je še vedno veliko protestantov v fari. Nadvojvoda *Ferdinand* mu ukaže, protestantom knjige požgati,¹ kar je tudi storil. Drugo leto potem piše Sebastijan Trebuhan, da je pred kratkim sežgal nad 30 luteranskih knjig.²

Dne 8. februarja 1601 je reformacijska komisija pričela svoj posel v Kamniku. Škof *Kren* je govoril v mestni hiši, pokorni meščani so prisegli katoliško prisego in samo 4 osebe so izgnali. Precej krivoverskih knjig so sežgali očitno na trgu in se mudili tri dni v mestu, menda pri *Petru Savničarju*, ki je bil l. 1603. mestni sodnik.³

Nova vera se je torej v Kamniku zatrla. Naj več zaslug je imel pri tem župnik Sebastijan Trebuhan. Verske homatije so pa povzročile, da so Kamničani ubožali.

Po preporodu v veri so postali Kamničani zopet pobožni katoličani ter so radi podpirali cerkve, špital in bratovščine. Tudi število duhovnov se je zopet pomnožilo. Tako pošlje 11. decembra 1605 Trebuhan dijakona *Ivana Pomladéta* za sprejem mašništva in *Matijo Smi-seca*, *Andreja Pavliča* in *Ferneja Popotnika*, da

¹ Dimitz, Reformationsgeschichte.

² Koblar, ibid. II. 51.

³ Parapat, ibid. 141. Dimitz, Geschichte Krains, III. 36, 258—260.

bi prejeli v Vidmu štiri nižje redove.¹ Tudi je bil v Vidmu posvečen l. 1614. *Pavel Fugovec* iz Kamnika, a l. 1600 je župnik Trebuhana prosil odpustnega pisma za tri kandidate mašništva, da bi smeli biti posvečeni od katerega škofa koli, ker zaradi kužne zaprtije niso mogli iti v Videm k ordinaciji.² (Kamniški novomašniki so morali hoditi v Videm k ordinaciji, ker je kamniška fara spadala pod oglejski patrijarhat.)

Po smrti župnika Sebastijana Trebuhana je bil 7. marca 1619 za župnika in mesec pozneje za naddijakona v Kamniku potrjen *Krištof Plankel*, ki je prej isto čast vžival v Ribnici. Za Planklom, ki je odšel za nekaj let iz Kamnika, potrdi patrijarh 5. marca 1626 za kamniško faro *Mihaela Valiča*. Ko je pa zadnji resignoval na faro, jo je zopet dobil *Krištof Plankel*, ki je bil ob enem apostolski pronotarij, cesarjev svétnik, naddijakon gorenjski, kanonik novomeški in župnik kamniški. Za Planklom je bil 28. avg. 1639 potrjen za faro *Furij Scarlichi* (Škrlič), ki je 3. maja 1640 postal naddijakon. Ko je umrl Scarlichi, potrjen je bil za kamniškega župnika *Mihael Furlani* 14. sept. 1670, ko je tega smrt pobrala *Mihael Ferri* 15ega dec. 1675 in po Ferrijevi smrti († 24. oktobra

¹ Koblar, *ibid.* II. 51.

² Koblar, *ibid.* II. 51.

1689) *Frančišek Engelbert pl. Barbo* 20. aprila 1690.¹

Najodličnejši izmed vseh kamniških župnikov in največji dobrotnik kamniške fare je bil doktor sv. pisma *Maks Leopold Rasp* (rojen 1673), kateri je 42 let, t. j. od 1700 do 12. dec. 1742, tu župnikoval.² Imenovani, v sluhu svetosti umrli župnik, katerega se ljudstvo še vedno spominja kot svetnika, pridobil si je neminljivih zaslug za časno in večno blaginjo svojih vernikov. Prenovil in popravil je vse cerkve ob svojih troških. Vsa starejša oprava cerkvena, n. pr. zvonovi, obleka, svečniki itd. priča o njegovi radodarnosti, ker do malega vse te reči so bile narejene v dobi 1700 do 1742, ko je njegova blažena roka vodila to župnijo.³ Ker pa je bila farna cerkev za toliko množico premajhna, naredil je neutrudljivi župnik dr. Maks Rasp na Žalah okrog cerkve sv. Jožefa pokopališče, a na starem pokopališču je sezidal po l. 1733. novo farno cerkev v renesanskem zlogu.⁴

Razven omenjenega župnika Raspa in oo. frančiškanov so bili l. 1704. tu še sledeči duhovni: vikar *Ivan Pirec*; kapelan *Gregor Kamnikar*;

¹ Koblar, *ibid.* III. 23.

² Koblar, *ibid.* II. 53.

³ Benkovič, *ibid.* 519.

⁴ Farni arhiv.

Gregor Zupanec, beneficijat *sv. Mihaela*, kateri beneficij je dobil l. 1685. od barona Paradeiserja; *Friderik Skrpin*, bakalavrej bogoslovja,

Nadgrobní kamen viteza Gallenberškega v Mekinah.

je imel presv. Trojice beneficij, nad katerim je imelo patronat mesto. Beneficij *sv. Marije Magdalene* je l. 1704. vživalo jezuitsko semenišče v Ljubljani pod pogojem, da vzdržuje v semenišču tri ali štiri sinove kamniških meščanov in poskrbi vsak mesec za jedno sv. mašo v kapeli *sv. Marije Magdalene* na pokopališču. Stali sta ta čas na pokopališču tudi

kapela *sv. Mihaela* in kapela *sv. Rozalije*. V cerkvi

je bila pa bratovščina sv. rožnega venca, ustanovljena in potrjena leta 1677. Vrh tega je bilo v fari še več drugih kapel: na Malem Gradu kapela sv. Eligija, katero je oskrboval kovaški ceh; na Starem Gradu na hribu kapela sv. Janeza Krstnika z jednim altarjem. Kriški gospod je najemal frančiškane, da so hodili vsak teden po enkrat gori maševat. Svoji kapelici sta imela l. 1704. tudi gradova Záprice in Peróvo. Sedem kamniških podružnic je dal naddijakon v oskrbovanje néveljskemu župniku; dve sta ostali pri fari. «Cerkev sv. Primoža in Felicijana», tako je pisal naddijakon, «je starodavna in slavna ter posvečena. Ima štiri altarje: sv. Radegunde, sv. Leonarda in dva altarja sv. Primoža in sv. Felicijana. V jednom se hrani nekaj svetinj od teh svetnikov, ki se kažejo vsako leto ob shodih obilo zbranemu ljudstvu. Druga podružnica je sv. Jožefa na Žalah. Sezidana je bila na novo l. 1686. in posvečena s tremi altarji vred od ljubljanskega škofa. Altarji so: sv. Jožefa, sv. Petra Alkatarskega in sv. Florijana. Zunaj cerkve na Žalah je kapelica božjega groba; v postu so veliki shodi, in notri se bere sv. maša.»¹

Da se je slovensko ime Kamnik že pred več stoletji rabilo tudi v pisavi, prepričamo se v raznih listinah. Tako se bere v listini z l. 1627. «*Parochia Kamnig*», v drugi z l. 1675. «*Stain*»

¹ Koblar, *ibid.* II. 54.

vulgo Kamnig», a zopet v drugi «*Kamnik sine Stain*». ¹

V Kamniku je bilo torej v preteklih stoletjih mnogokrat več kapelanov, to pa vsled tega, ker je bila fara veliko večja ko sedaj. Še l. 1782. so pod kamniško faro spadale podružnice Rova, Vranja Peč, Tunjice, Stranje in Mekine, ki so sedaj samostalne fare.

L. 1788. je pogorelo župnišče, kapelanija in druga župnijska poslopja, kakor tudi zvonik, cerkvena streha in veliki altar. Kamničani, akoravno sami v veliki bēdi, naredili so takoj streho na cerkev ter bili pripravljeni tlako delati pri sezidanju novega župnišča. Knezoškof ljubljanski pa je predlagal, naj se porabi za župnišče samostan, čemur so se pa Kamničani ustavljali. Prosil so deželno gosposko, naj se oo. frančiškani pusté, ker jih zeló potrebujejo za poučevanje. ²

Sedanjo farno cerkev krasi visok marmornat altar, katerega je napravil l. 1881. monsignor Jurij Križaj. Izklesal ga je J. Vurnik. Najnovejši kras te cerkve je kip brezmadežne Device v velikem altarju, delo mladega umetnika rojaka V. Progarja. Vreden naslednik nepozabnega župnika Raspa je sedanji častni kanonik in dekan *Fanez Oblak*, ki neutrudljivo deluje za lepoto hiše božje. Prenovil je vse, kar je od

¹ Deželni arhiv v Rudolfinumu, I. 37.

² Stare listine.

Raspove dobe sem že zastarelo in rešil potomcem kamniškim marsikako čestito starino.¹

Kamniški župniki:

- 1205, 1207 Ulrik.
1228 Henrik.
1238 Friderik.
1274 Herman de Butrio.
1291, 1297 Manfredus della Turre, naddijakon Gorenjskega.
1300 Peter.
1304 Vodalrik de Chucanea.
1311 Henrik grof Werdenberg.
1345—1358 Otokar Blagoviški.
1395 Oton Stüpl, naddijakon Gorenjskega.
1414 Filip, kamornik oglejskih patrijarhov in celjskih grofov.
1468 Jakob Ranner.
1484 čez l. 1418. Jurij pl. Hertenfelser (Leonard Seydel 1490—1497).
1540 Ambrož Lamberg.
1559 Ivan Steinetz.
1559—1565 Jurij Sichel.
1594 Matija Mrcina.
1595—1619 Boštijan Trebuhar, naddijakon Gorenjskega.
1619—1626 Krištof Plankel, naddijakon Gorenjskega.
1626—1628 Mihael Valič.
1628—1639 Krištof Plankel, naddijakon Gorenjskega.
1639—1670 Jurij Scarlichi, naddijakon Gorenjskega.
1670—1675 Mihael Furlani.
1675—1689 Mihael Ferri, naddijakon Gorenjskega.
1690—1700 Francišek Engelbert pl. Barbo.

¹ Benkovič: *ibid.* 520.

- 1700—1742 dr. Maks Leopold Rasp.
 1743—1755 Janez Karol grof Barbo Waksenstein.
 1755—1785 Ferdinand pl. Apfaltern.
 1785—1804 Gašper pl. Branca.
 † 1823 Jožef Ulčar.
 1823—1836 Janez Prelesnik.
 1836—1843 Janez Bedenčič.
 1844—1851 Frančišek Vojska.
 1851—1872 Janez Fink.
 1872—1882 Jurij Križaj, papežev kamornik.
 od 1882 l. Janez Oblak, častni kanonik.

Kapelani, vikarji in beneficejati:

- 1205 Vilving, Humbert.
 1300 Konrad, Alhard, ravnatelj špitala, Tomaž.
 1313 Nikolaj, ravnatelj špitala.
 1336 Jakob, kapelan cerkve M. B.
 1349 Janez Kamniški, kapelan bratovščine sv. Mihaela.
 1350 Ortolf Kamniški, kapelan bratovščine sv. Mihaela.
 1377 Jurij Kralj, kapelan altarja sv. Ane.
 1420 Jurij, kapelan bratovščine Matere Božje.
 1486 Linhard Šipek, Vencel Grimsizer, kapelan v kapeli na Starem Gradu.
 1495 Gašper Sukinza, kapelan bratovščine Matere Božje.
 1498 Ahac, duhovni pomočnik.
 1504 Erazem Steirer; Matija, kapelan pri sv. Primožu; Gregor Pfeilschmidt, duhovnik in javni notar.
 1511 Martin Jugovec.
 1534 Jernej Posch, vodja špitala.
 1552 Janez Pečaher, kapelan bratovščine Matere B.
 1570 Andrej Schwab, kapelan.
 1589 Simon Unger, ravnatelj špitala.
 1595 Konstantin Kušar, beneficejati v špitalu.

- 1599 Tomaž Rostinger, kapelan.
 1616 Pavel Jugovec, mestni kapelan.
 1627 Janez Pavel Basel, benefcijat presv. Trojice.
 1636 Mihael Juraj.
 1639 Matija Dido, benefcijat bratovščine presv. Trojice.
 1640 Mihael Fabri.
 1658 Janez Ludóvik Herent, vikar in kapelan.
 1659 Andrej Kofol, kapelan.
 1673 Adam Weiss, benefcijat sv. Mihaela.
 1689 Friderik Škerpin.
 1692 Frančišek Mavričič, benefcijat sv. Janeza.
 1696 dr. Tomaž Renner.
 1704 Janez Pirec, vikar; Gregor Kamnikar, kapelan;
 Gregor Zupanec, benefcijat sv. Mihaela; Friderik
 Škerpin, bakalavrej bogoslovja, benefcijat sv. Trojice.
 1734 Anton baron pl. Eck, vodja špitala.
 1755 Matija Mežič, benefcijat presv. Trojice in sv. Lenarta.
 1755—1762 Matija Götzl, benefcijat presv. Trojice in
 sv. Lenarta.
 1760 Matija Hodomal benefcijat.
 1762—1780 Žiga Reich, benefcijat presv. Trojice in
 sv. Lenarta.
 1780—1783 Gregor Jenčič, benefcijat presv. Trojice in
 sv. Lenarta.

V 19. stoletju pa kapelani:

Mihael Braškar, Valentin Razinger, Jožef Mazek,
 Mihael Bankar, Valentin Pretnar, Blaž Mervic, Janez
 Gašperlin, Ignacij Böhm, Janez Volk, Šimen Bogataj,
 Jožef Bononi, Jožef Skubic, Jožef Voglar, Frančišek Tavčar,
 Vaclav Peharc, Martin Tomc, Frančišek Bergant, Rajmund
 Kalan, Frančišek Vrančič, Anton Brodnik, Janez Kljun,
 Blaž Muhovec, Janez Kalan.

2. Zgodovina frančiškanskega samostana.

Kedaj so prišli frančiškani v Kamnik, so pisatelji različnega mnenja. *Valvasor* pripoveduje, da so pri sezidanju mekinskega samostana l. 1300 pomagali tudi minoritje.¹ Iz tega sklepa *Schumi*, da so bili že takrat minoritje v Kamniku,² kar je verjetno, ker so bili isti že l. 1233. v Ljubljani in je gotovo Kamnik, takrat največje in najpremožnejše mesto za Ljubljano v deželi, obračal ná-se njihovo pozornost. *Pucel* in *Glavinich* navajata, da so prišli minoritje, kakor so se začetkoma frančiškani imenovali, v Kamnik l. 1415., a *Milkovicz* meni, da še le za cesarja Friderika IV.³

Večjega samostana vendar niso imeli do l. 1495. Začetkoma so se namreč minoritje popolnoma odpovedali posvetnemu imetju. Temu so frančiškani za svoje osebe do sedaj zvesti ostali. Pač pa so izprevideli, da je potrebno, ako se hočejo svojim nasprotnikom uspešno braniti, da pridobijo za samostane nekaj imovine. Začetkoma so stanovali v skromnih poslopih, pozneje pa so skušali pridobiti si kolikor je bilo mogoče boljše samostane. Tako tudi v Kamniku.

¹ Valvasor, *ibid.* XI. 370.

² Schumi, *Archiv* II. 218.

³ Milkovicz, *Die Klöster in Krain*, 168.

Cerkev sv. Jakoba je bila sezidana že l. 1474., a samostan še le l. 1495.¹ Valvasor poroča namreč, da je bila vdelana v jedno okno letnica 1495 ter da so bili ustanovniki grofa *Thurn* in *Hohenwarth* in drugi plemiči.² Ker so pa 21. avg. 1494 prosili sodnik in vsa občina kamniškega mesta oglejskega patrijarha dovoljenja, da bi smeli sezidati nov samostan frančiškanom pri cerkvi sv. Jakoba, so *ustanovitelji* kamniški *meščani*, omenjena grofa in drugi plemiči pa le dobrotniki tega samostana. Kamničanom sta dovolila to že poprej rimski kralj in domači župnik *Jurij Hertenselser*, kateri je prihodnjemu samostanu podaril cerkev sv. Jakoba.³

Frančiškani niso samo skrbeli meščanom za blagor duš, ampak so vedno poučevali meščanske otroke ter jih pripravljali, da so mogli vstopiti v višje šole.

V 16. stoletju se frančiškanom vendar tu ni dobro godilo. Nasprotovali so jim hudo protestantovski plemiči in meščani, a tudi s katoličani se niso dobro razumeli, ker niso znali deželnega jezika. Zaradi tega in zaradi turških navalov se je skrčilo njih število na dva, in

¹ V «Schematismus provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae ordinis minorum S. S. Francisci» in v «Catalogus Cleri dioecesis Labacensis» se bere letnica sezidanja samostana 1493.

² Valvasor, *ibid.* VIII. 810.

³ Koblar, *ibid.* II. 48.

provincijal je pripoznal, da red ne more tega konventa vzdrževati. L. 1538. so zapustili torej frančiškani vsled dekreta cesarja *Ferdinanda I.* Kamnik.¹ Zaradi turške nevarnosti je postal samostan župnišče, a premoženje frančiškanov so izročili v oskrbovanje špitalu. Ko je pojcnjala nevarnost pred Turki, preselil se je začetkom 17. stoletja župnik na Šutino, a šola in špital sta ostala še vedno v samostanu.

L. 1626. je prosil frančiškanski kustos, naj se izroči frančiškanom zopet samostan v Kamniku. V tej prošnji je omenjeno, da frančiškanov zato ni bilo koncem 16. stoletja v Kamniku, ker so bili meščani protestantje. Kamniškemu mestnemu starešinstvu se je nato ukazalo, da naj šolo in špital preseli v pripravnejši prostor, in 28. maja l. 1627. se je izročil samostan zopet frančiškanom.²

Frančiškani so imeli tudi svoje pokopališče. Za časa njihove odsotnosti so ga rabili protestantje nekaj časa.³

Cerkev sv. Jakoba je postala ščasoma zelo slaba, zato jo je l. 1703. sezidal *Jakob Schell pl. Schellenberg* znova.⁴

L. 1783. so prevzeli frančiškani, kateri so meščanske otroke vedno zasebno poučevali,

¹ Milkovicz, ibid. 168.

² Deželni arhiv v Rudolfinumu, I. 36.

³ Mittheilungen des hist. Vereines f. Krain, 1864, 53.

⁴ Milkovicz, ibid. 168.

poučevanje v trivijalni šoli, katero so nastopno leto preosnovali v glavno šolo. Dobivali so zato

Grajska kapelica na Križu.

dohodke bratovščine presv. Trojice in sv. Lenarta.

Ko je cesar Jožef II. razpusil več samostanov, pretila je ista nevarnost tudi temu samostanu. Le vsled prošnje Kamničanov se jim je dovolilo s patentom z dne 2. okt. 1785. l., da smejo še tu ostati, ker poučujejo v glavni šoli. Čez tri leta jim je pretila ista nevarnost. L. 1788. je pogorelo, kakor smo rekli, župnišče, kapelanija, kakor tudi zvonik, streha in veliki altar farne cerkve na Šutini. Knezoškof ljubljanski je predlagal, naj se frančiškanski samostan opusti in naj bo frančiškanska cerkev farna cerkev, čemur so se Kamničani ustavljali. Prosili so deželno gosposko, naj frančiškanskega samostana ne odpravi, ker frančiškane zelo potrebujejo za poučevanje v glavni šoli. Da bi ostali frančiškani v Kamniku, so meščani takoj naredili streho na farno cerkev ter bili pripravljeni, delati tlako pri sezidanju novega župnišča.

Istega leta je bilo v samostanu 14 oo. frančiškanov in 9 bratov. Frančiškane pa so pošiljali tudi za lokalne kapelane in kuratorje na bližnje fare. Tako je bil l. 1788. v Tunjicah o. *Andrej Pogačnik*, l. 1788. v Nevljah o. *Anton Zergolt*, l. 1788. čez l. 1800 v Mekinah o. *Andrej Kratnar*, l. 1789. v Stranjah o. *Gottlieb Šnideršič*, l. 1792. na Gozdu o. *Anton Hobat* itd.

L. 1800 so poslali oo. *Kolumbija* in *Žovija* v vojaško bolnišnico v Mekine. Frančiškani pa so prosili, naj službo spovednika in tolažnika opravlja tamošnji lokalni kapelan *Andrej Kratnar*,

ker je sposobnih samo 6 patrov, drugi pa so že stari ali bolehní.

Šolo so večkrat hoteli preseliti v samostan, a frančiškani so se temu vedno protivili. Pač pa se je šola preselila l. 1806. v frančiškansko suknarnico, kjer so že l. 1493. izdelovali sukno za 14 frančiškanskih samostanov.¹

L. 1804. dne 24. junija je pogorel samostan z enim samostancem in enim delalcem.² Kamničani, akoravno sami v veliki bēdi, so radi delali tlako pri sezidanji novega samostana. Dokler pa ni bil samostan sezidan, stanovali so frančiškani v gradu Katzenbergu (sedanja praharnica).

Kamniški meščani so frančiškanski samostan vedno radi podpirali. Obdarili so ga ne samo z raznimi pravicami v svojih gozdovih v Bistrici,³ ampak tudi z drugimi ustanovami. Tako so od l. 1682. za popravila v samostanu plačevali na leto po 17 gld.⁴

V zadnjih letih, namreč od l. 1882., ne poučujejo več frančiškani v deški šoli, pač pa so imeli nekoliko let tu svoje semenišče.

¹ Stare listine.

² Parapat, ibid. 144.

³ To darilo so vladarji večkrat potrdili, tako cesar Leopold I. 23. junija 1702. in cesarica Marija Terezija 16. okt. 1745. (Originala na pergamentu v frančiškanskem arhivu.)

⁴ Mestni arhiv.

Kakor so pošiljali že pred 100 leti frančiškane za lokalne kapelane in kuratorje v bližnje podružnice, tako so tudi sedaj v vsaki potrebi kamniški frančiškani bližnjim faram neprecenljiva podpora. Tudi za svojo cerkev skrbijo pridno. Saj je bila ista v poslednjih letih po neumornem trudu gvardijana o. *Konstantina Luserja* znotraj in zunaj popolnem prenovljena.

Kot gvardijani se nahajajo tu:

l. 1639. Jurij Hugolin.	l. 1791. čez 1799. Abund
l. 1682. Jožef Kaplan.	Pilpach.
l. 1684. Ambrož Jamšek.	

V 19. stoletji pa:

Jakob Muren.	1836. Jakob Marenčič.
1829. čez 1831 Konstantin	1838. Celestin Norad.
Valand.	

Od leta 1850.:

Rajmund Marenčič,	Gottfried Hlebec,
Gothard Spende,	Ehrenfried Zupet,
Generoz Maršal,	Rajnerij Kokalj,
Ferdinand Götzl,	Teodorik Murn,
Rudolf Dolinšek,	Konstantin Luser.

3. Zgodovina mekinskega samostana.

Jedini zavód na Kranjskem, katerega je ustanovila samo jedna plemenita rodbina, je mekinski samostan. Začetkom je bila tam kapelica Matere božje. Že l. 1287. je *Seyfried Gallenberški* prosil kamniškega župnika *Manfreda della Turre*, so-

rodnika oglejskega patrijarha *Rajmunda*, ustanovitve stalnega kapelana pri tej kapelici ter podaril v ta namen več posestev. Pozneje je sklenil sezidati tam samostan ter ga izročiti klarisinjam. Dne 8. oktobra l. 1300 je izdal v svojem gradu ustanovno pismo, v katerem je samostanu podaril mnogo posestev okoli Kamnika ter se odpovedal patronski pravici do omenjene kapelice, obdržal pa zase in za svoje potomce samostansko zavetništvo.

Kakor drugi samostani, pridobil si je tudi ta od vojvode *Albrechta* l. 1338. *prosto sodno oblast* nad svojimi podložniki.¹

S kamniškimi meščani so se nune večinoma dobro razumele, saj so jim isti podarili mnogo pravic do gozdov v bistriški dolini,² le l. 1300 sta se razprla konvent in kamniško mesto radi nekaterih posestev in pravic. Izbrani razsojevalec, *Herman grof Celjski*, je prisodil mestu, da sme uživati dotična posestva, da pa mora, pripoznava, da so last samostanska, vsako leto dati samostanu funt popra.³ Še l. 1839. je mesto plačalo mekinski graščini 32 kr. poprovine («Pfeffergabe».)⁴

¹ Milkovicz, *ibid.* 172.

² L. 1516. je prednica Ana Lamberger ponovila pogodbo s kamniškim mestom radi pravic v bistriških gozdih. Original na pergamentu je v mestnem arhivu.

³ Milkovicz, *ibid.* 172.

⁴ Mestni arhiv.

Turki so obiskali samostan menda samo jedenkrat, namreč l. 1491., ko so ga do tal porušili.¹

Kakor v Velesovem, tako tudi tukaj dobimo hčere prvih kranjskih rodbin kakor *Hebenstreit,*

Rabensberg, Peyschat, Ostermann, Gerlochstein, Paradeiser, Scharfenberg, Lamberg, Haller, Hren (Chrön), Attems, Battyani, Auersperg i dr., zato se je sčasoma samostan tako zelo povzdignil, da je papež Gregor XIII. napravil iz njega opatijo.²

Po smrti opatinje *Katarine* je bila potrjena od patrijarha dne 27. decembra 1583 za opatinjo *Suzana Oberburger*, a 10 let pozneje, t. j. 17. okt. 1593, jo je patrijarh *Barbara* odstavil ter ukazal poslati jo v velesovski samostan, da so jo zaprli v celico. Dolžili so jo namreč luteranstva. Bila

je tam zaprta, dokler ni nadvojvoda Ferdinand

¹ Parapat, Turški boji. Letopis «Matice Slovenske» 1871, II. 40.

² Milkovicz, ibid. 173.

Nagrobni kamen Friderika
Gallenberškega († 1530) v Mekinah.

28. okt. 1595 patrijarha prosil, da se povrne, ker se je izpreobrnila in poboljšala, zopet v samostan, da vsled obupnosti ne postane brezverska. Sprejeli so jo na to zopet v mekinski samostan, kjer je, kakor je pisal l. 1600 nadbijakon *Trebuhan* patrijarhu, sedela zaprta v celici in kakor sv. Magdalena objokovala svoje pregrehe.¹

Še pred začetkom reformacije, katera se je vtihotapila tudi v samostan in rodbino *Gallenberško*, nastal je prepir med omenjenima zaradi dednega zavetništva. Ta prepir je trajal čez 100 let, namreč do 14. okt. 1681, katerega dne je pripoznal cesar Leopold pravice *Gallenbergov*. Takoj po tej razsodbi je začel *Žiga Gallenberški* zidati nov samostan, kateri je bil jeden najlepših v vsej deželi.² Mnogi grobni spomeniki, kateri krasijo mekinsko farno

Nagrobni kamen Gallenberškega
(† 1405) v Mekinah.

¹ Koblar, *ibid.* II. 66.

² Milkovicz, *ibid.* 173.

cerkev, spominjajo še danes na mogočnost nekdanje rodbine *Gallenberške*.

Samostan začetkoma ni bil imovit, a sčasoma so se mu pomnožili tako dohodki, da ni samo vzdrževal stalno svojega kapelana, ampak da se je tudi pomnožilo število nun. Tako je bilo 1685. l. v njem 17, a 1704. l. 24 nun (gospéj), akoravno se je ustanova glasila na 13.¹

Kakor mnogo drugih samostanov je razpustil cesar *Jožef II.* 12. januarja 1782 tudi tega. Skupno premoženje so cenili takrat na 140.597gld., letne dohodke pa na 6773 gld. Samostan je imel podložnike v 80. vaséh. Iz imetja tega samostana in v istem času razpuščenega samostana dominikank v Velesovem se je ustanovil verski in farni fond, iz katerega so se v prvi vrsti plačevale pokojnine izgnanih nun. Prebitek, in po smrti dotičnih nun ves dohodek, bi se bil moral po nekem dvornem dekretu z dne 28. februarja 1782 porabiti jedino le «v pospeševanje verskih namenov». Na večkratno prošnjo kranjskih stanov je pa cesar *Frančišek I.* z dekretom z dne 16. julija 1792 iz dohodkov teh samostanov določil 36 mest za c. kr. ustanovo plemenitih gospic vojvodine Kranjske. Takih mest, znašajočih po 210 gld. na leto, je sedaj 15. Predlaga dotične gospice deželni odbor, ustanove pa podeljuje cesar sam.

¹ Koblar, *ibid.* II. 67.

Prednice in opatinje.

- 1301 Klara.¹
1312, 1314 Katarina.
1315 Neža pl. Wolsberg.
1336, 1341 Neža.
1335 Margareta Ostermann.
1340, 1344 Elizabeta pl. Hebenstreut.
1344—1368 Margareta Vranjepeška.
1368—1374 Kunigunda Vitanjska.
1380—1388 Ana Pešatska.
1391—1405 Elizabeta Paradeiser.
1409 Neža Celjska.
1413, 1414 Ana pl. Pešatska.
1422 Marija Turjaška.
1427—1447 Barbara Polc.
1489—1498 Jedert Josel.
1507—1510 Ana Hertenfels.
1530—1559 Ana pl. Lamberg.
1560—1579 Ana Sauer s Kozjaka.
1582 Katarina.
1583—1593 Suzana Oberburger.
1594 Jedert Radinič.
1595 Magdalena Kern.
1599 Lavra Cornetti.
1603 Lavra Coronini (Cornetti).
1603, 1629 Magdalena Hren (Chrön).
1636 Lavra Cornetin.
1636—1650 Ana Hren.
1670 Suzana Paradeiser.

¹ Valvasor in za njim drugi menijo, da je bila Klara hči ustanovitelja, a Milkovicz (Die Klöster in Krain, 173) nasprotno.

1671 — 1685 Klara Gollianiz.
1684 Baronica Lichtenberg.
1685 — 1689 Terézija baronica Haller.
1689 — 1704 Katarina grofica Attems.
1706 — 1729 Doroteja Sidonija pl. Gallenberg.
1729 — 1758 Maksimilijana Leopoldina pl. Gallenberg.
1759 — 1770 Bernardina pl. Batthyani.
1770 Regina Thaller.
do 1782 Marija Mehtilda baronica Gall.

4. Zgodovina špitala, bratovščin in drugih ustanov.

Kamničani so imeli vedno jako dobra srca in so se trudili starim in nesrečnim meščanom, ki so ubožali ali sicer bili nesposobni, prislužiti si svoj kruh, kolikor moči olajšati grenko stanje. Vzprejemali so jih v *meščanski špital*, ki pa ni bil bolnišnica, ampak hiša za uboge, onemogle meščane.

Špital so ustanovili l. 1228. oglejski patrijarh *Bertold* in brata njegova *Oton Meranski* in *Henrik*, isterski mejni grof. K tej ustanovitvi sta tudi pripomogla kamniški župnik *Henrik* in neki *Matziling*.¹

Meščani in drugi so se radi spominjali špitala in mu pripisovali to ali ono hišo, njivo, travnik i. t. d. Tako sta l. 1336. volila špitalu *Friderik Kolovški* in njegova soproga Katarina

¹ Mittheilungen des hist. Vereines f. Krain, 1865. 110.

po 26 veder vina na leto, tako da so dobili siromaki vsak petek po $\frac{1}{2}$ vedra vina,¹ a l. 1359. Katarina iz Kamnika, rajn. Konrada iz Velikovca udova, zemljo, vinograd in gozdno pravico pri Hmelniku.²

Špital si je pa tudi sam svoje posestvo povečal, kar pričajo kupni listi. Tako je l. 1309. kupil *Alard*, ravnatelj špitala, od Hervolda zemljišče v Gozdu in desetine tam in v «Walchperg» blizu cerkve sv. Kancijana; l. 1495. je kupil špital od črevljarske zadruga zemljišče v Bečah v tuhinjski dolini; l. 1510. si je pridobil s kupnim pismom hišo in dvor v mestu na trgu in vrt pred mestom; l. 1515. pa je kupil od Marka Dobovška hišo v Novem Trgu pred mestom za 8 gld.³

Špital je bil torej premožen ter je imel več podložnih kmetov. Imel je tudi svojega kapelana. Ta je bil navadno njegov oskrbnik.

L. 1704. je bilo v špitalu 15 postarnih oseb obojega spola. Zavod je imel desetine in svoje podložnike. Predstojnika so volili dvanajstaki (notranji svet) vzajemno z župnikom.⁴

V novem veku je sicer Kamnik ubožal, a špital je ostal premožen, o čemer nas prepriča

¹ Parapat: Doneski k zgodovini kranjskih mest, 129.

² Farni arhiv.

³ Parapat, ibid. 128, 137, 139.

⁴ Koblar, ibid. II. 54.

osobito to, da je do l. 1770. dobival orgljavaec iz špitalskega zaklada po 106 gld. na leto. Tudi nekatere učiteljice so uživale izdatne podpore iz tega zaklada.¹

V špitalu je bilo iz prva 10, pozneje 12 do 15 oseb. Poslej so dajali nekaterim popolno, nekaterim le nekoliko postrežbe; l. 1730. je bilo v špitalu 7 popolnoma in 16 le na pol oskrbljenih.²

V groznem požaru l. 1804. je pogorel tudi špital, katerega niso hoteli več zidati, ampak so ves denar naložili. Koncem l. 1893. je imel ta zaklad v gotovini 41.091 gld. 16¹/₂ kr. Sedaj ga oskrbuje meščanska korporacija ter podpira uboge, udove in sirote kamniških meščanov. L. 1893. so izdali mestnim revežem 1246 gld. 10 kr., za zdravila, zdravnike in pogrebe 265 gld. 68¹/₂ kr. Razven tega je dobil vsak ubogi meščan jeden seženj drv.

Meščani so ustanovljali po običaju srednjega veka *bratovščine*. Spominjali so se jih radi v svojih oporokah ter jim volili to ali ono hišo, posestvo itd. Tako so sčasoma nekatere bratovščine tako obogatele, da so imele podložne kmete ter svojega kapelana.

Že l. 1380. je bila tu bratovščina sv. Primoža.³ Bratovščino naše ljube Gospe so usta-

¹ Stare listine in mestni arhiv.

² Parapat, *ibid.* 144.

³ Parapat, *ibid.* 130.

novili l. 1400 mestni očetje. Ista je imela že l. 1425. svojega kapelana. Volili so ga udje bratovščine, potrjeval ga je pa oglejski patrijarh. (V 18. stoletju ga je potrjeval deželni glavar.)¹

L. 1458. je ustanovil *Lenart Pečaher* s Perovega za svoje stariše, za-sè, ženo svojo Ano in potomce bratovščino presv. Trojice in sv. Lenarta. Patronat je pridržal sebi in rodovini, potem pa notranjemu svetu. Tudi ta bratovščina je imela svojega kapelana. Ker so pa bili dohodki njeni pičli in ker je bil beneficijat zavezan, darovati vsak teden po pet sv. maš, bila je bratovščina dolgo časa brez svojega duhovnika. Zato je l. 1565. spremenil Andrej Pečaher to ustanovo v tedensko mašo.² Sčasoma so se vender pomnožili dohodki, in bratovščina je imela zopet svojega kapelana. V 18. stoletju je beneficijat te bratovščine tudi poučeval. L. 1783. pa so izročili beneficij te bratovščine oo. frančiškanom, ker so se zavezali poučevati v trivijalni in pozneje tudi v glavni šoli.³

Nazven omenjenih bratovščin so bile tu l. 1627.: 1.) sv. Janeza, 2.) sv. Mihaela, 3.) sv. Marije Magdalene, 4.) sv. Ane, 5.) sv. Nikolaja.⁴ V Valvasorjevem času pa so bile v Kamniku

¹ Mestni arhiv.

² Mestni arhiv.

³ Stare listine.

⁴ Deželni arhiv v Rudolfinumu I., 37.

bratovščine: 1.) sv. Rožnega venca (ustanovljena od mestnega starešinstva), 2.) sv. Andreja in sv. Nikolaja (krojaška), 3.) sv. Duha (čevljarska), 4.) sv. Križa (kramarska), 5.) sv. Ane (pekovska), 6.) sv. Alojzija (od kovačev, ključarjev, nožarjev in drugih), 7.) sv. Mihaela,¹ katere zaklad se je izročil l. 1791. cerkvenemu zakladu.²

Tudi drugih *ustanov* dobimo tu mnogo. Tako je l. 1735. ustanovila *Regina Sidonija*, hči Karola pl. Samburga, za svojo rodbino Samburg-Hohenwartovo, in kedar izmrje za druge sploh, beneficij pri velikem altarju v znesku 2000 gld., naloženih pri deželnih stanovih kranjskih.³

Največ ustanov pa je bilo za vzprejem kamniških mladeničev v ljubljanskem semenišču. Tako je l. 1622. napravil *Krištof Plank*, župnik v Kamniku, ustanovo za 4 kamniške mladeniče, l. 1675. *Adam Suppe*, zagorski župnik, za 2 kamniška mladeniča,⁴ l. 1710. *Friderek Škerpin*, kamniški župnik, za 1 mladeniča iz Skerpinčevega rodu ali kamniškega mladeniča, a l. 1727. *Valentin Kos* za 2 kamniška mladeniča.⁵ Razven tega je uživalo jezuitsko semenišče l. 1704. beneficij sv. Marije Magdalene pod pogojem, da vzdržuje v semenišču tri ali štiri sinove kamni-

¹ Valvasor, *ibid.* VIII, 810.

² Mestni arhiv.

³ Parapat, *ibid.* 143.

⁴ Parapat, *ibid.* 142.

⁵ Mestni arhiv.

ških meščanov in poskrbi vsak mesec za jedno sv. mašo v kapeli sv. Marije Magdalene na pokopališču.¹

L. 1774. so imeli Kamničani toliko ustanovljenih maš, da je deželna gosposka mestno stareinstvo vprašalo, bode li ono zamoglo plačevati vse stroške za te maše.²

Veliko *beneficijev* je imel Kamnik. Njih dohodki so se vendar sčasoma tako skrčili, da isti ne morejo več vzdrževati svojih kapelanov, ampak se opravljajo samo svete maše po razmerji letnih obrestij. Tako daje sedaj beneficij sv. Nikolaja 2 gld. 52 kr. letnih obrestij, a beneficij sv. Magdalene 14 gld. 66 kr. Vzrok temu je, da so hiše raznih beneficijev mnogokrat pogorele. Takih hiš je bilo l. 1516. najmanj, a sedaj samo jedna, katero so pa kupili v tem stoletju. Razven tega je denar mnogokrat po raznih vojskah prišel ob veljavo.

Tudi so se razpustile razne bratovščine koncem prejšnjega stoletja. Iz njih premoženja se je ustanovil farni ubožni zaklad, katerega je oskrbovalo farno predstojništvo s pomočjo dveh očetov za uboge do 2. okt. 1889. Imenovanega dne pa se je isti zaklad razdelil med občine Kamnik, Podgorje, Radomlje, Volčji Potok in Šmarca. Mestni občini Kamnik se je

¹ Koblar, *ibid.* II. 53.

² Mestni arhiv.

izročilo 11.225 gl. 78 $\frac{1}{2}$ kr. K temu premoženju se prišteva tudi špital. L. 1843. so namreč iz zapuščine dekana *Prelesnika* kupili hišo za onemogle. Mestno svetovalstvo in dekan imata pravico, deliti to dobroto potrebnim osebam.

Podpore iz ubožnega občinskega zaklada so deležni vsi ubožni kamniški občani, med tem ko podpore iz špitalskega zaklada, katerega obskrbuje meščanska korporacija, dobivajo le ubožni kamniški meščani.

Gotski obočni sklepnik v kapelici na Malem Gradu.

IV.

Zgodovina šole.

Uršičeva hiša
v bistriški dolini.

1. Zgodovina šole v minolih stoletjih.

a) Zgodovina ljudske šole.

Že leta 1391. je imelo mesto šolsko poslopje in učitelja. Tega leta sta namreč učitelj *Friderik* in njegova soproga kupila hišo in dvor zraven mežnarije.¹ Štiri leta pozneje je volil župnik *Oton Stüppl* vrt poleg šole za vsakterega učitelja.

¹ Parapat : ibid. 131. Farni arhiv.

Kamničani so torej imeli svojega učitelja že ob času, ko o šolah po drugih krajih vemo jako malo. L. 1483. je imenovan v neki tožbi Jurij «*scolari in Stayn*». ¹ Tudi l. 1575. ² in za Valvasorja je bila tu šola. Učitelj ni bil tudi orgljavec. Ko se je preselil župnik zaradi preteče turške nevarnosti v samostan, preselila se je tja tudi šola. Tam je ostala tudi po župnikovem odhodu do vrnitve oo. frančiškanov. ³ Po končani reformaciji je poučeval župnik *Sebastijan Trebuhan*. ⁴ V 18. stoletju je bila šola tam, kjer je stal popred špital. V prvem nadstropju te hiše je stanoval beneficijat bratovščine sv. Trojice in sv. Leonarda. Le-ta je tudi poučeval. ⁵ L. 1704. sta bila v Kamniku organist in pevodja, katera sta skrbela za petje v cerkvi in pri sprevodih ter učila mladino branja in godbe. ⁶

L. 1689. je bil kapelan te bratovščine *Friderik Skerpin*, a l. 1755. je umrl *Jožef Mežič* in bil izvoljen *Matija Götzl* († 1762), kateri je sezidal na Šutini hišo za beneficijata, katera je l. 1788. pogorela. Pred l. 1780. so tudi oo. frančiškani poučevali nekatere meščanske otroke. Orgljavec (regens chori) *Jakob Zupan*, ki je

¹ Parapat, ibid. 136.

² Parapat, Kurzgefasste Geschichte Krains, 75.

³ Valvasor, ibid. VIII. 811.

⁴ Parapat, ibid. 141.

⁵ Stare listine.

⁶ Koblar, ibid. II. 54.

zložil l. 1780. napev prvi slovenski operi «Belin» na besede avgustinca Damascena Deva, pa je imel že pred l. 1770. do l. 1787. več otrok na stanovanju in hrani ter je te, kakor tudi druge meščanske otroke poučeval v branju, pisanju, številjenju in v godbi. L. 1780. je umrl beneficijat bratovščine sv. Trojice in sv. Leonarda, *Žiga Reich*. Deželno oblastvo, katero se je že delj časa pogajalo zaradi ustanovitve *trivijalne šole*, katera bi se pozneje preosnovala v glavno šolo, predlagalo je mestnemu starešinstvu, naj se ta ustanova podeli oo. frančiškanom, da bodo poučevali v trivijalni šoli. Mestno starešinstvo pa je prosilo, naj se ta ustanova podeli *Gregorju Fenčiču*, ker je ta obljubil, da bo poučeval. To prošnjo so uslišali, in *Gregor Fenčič* je odprl v istem letu trivijalno šolo. V novo trivijalno šolo se je oglasilo toliko učencev, da je bilo staro šolsko poslopje premajhno in se je šola na prošnjo *Gregorja Fenčiča* preselila v «mestno vojašnico». Trivijalna šola se je otvorila prav slovesno. K tej slovesnosti je bil tudi povabljen tedanji deželni šolski poročevalec *grof Edling*, kateri je imel največ zaslug, da se je ustanovila tu trivijalna šola. *Grof Edling* se te slavnosti zaradi važnejših opravkov ni vdeležil. Nadomestoval ga je normalni šolski direktor, znani pisatelj slovenski *Blaž Kumerdej*. Toda *grof Edling* ni bil zadovoljen s samo trivijalno šolo; ampak deloval je na to, da bi se pre-

osnovala v glavno šolo. Zato se tudi l. 1783. podeli beneficij bratovščine sv. Trojice in sv. Leonarda vsled prošnje mestnega starešinstva oo. frančiškanom kot odškodnina za poučevanje v trivijalni šoli. Oo. frančiškani so trivijalno šolo že nastopno leto preosnovali v *glavno šolo*.¹ Zaradi tega jih je prišel direktor *Blaž Kumerdej* nadzorovat. L. 1787. so prepovedali *Jakobu Zupanu* imeti še svojo «zakotno» šolo ter mu zaukazali napraviti preskušnjo za trivijalne šole, kar je tudi storil. Imenovali so ga potem za učitelja prvemu razredu.

L. 1788. je bila v Kamniku jedna glavna in jedna «industrijalna» šola. Razven učiteljice so poučevali na glavni šoli direktor o. *Cahej Rape* (ki je bil ob enem katehet, ker je napravil l. 1787. preskušnjo iz katehizovanja), dva oo. frančiškana, *Jakob Zupan* in učiteljski pomočnik *Janez Kehl* in njegova soproga. Istega leta je obiskovalo šolo 79 učencev in 39 učenk.

L. 1791. so bili na glavni šoli učitelji: direktor o. *Cahej Rape*, o. *Gindel Jenič*, o. *Kolumbio Merkač*, o. *Regalat Mušič*, *Jakob Zupan* in učiteljica *Neža Mejač*; l. 1792. še vsi prejšnji, samo namesto o. *Regalata Mušiča* je bil

¹ Te črtice je pisatelj nabral iz mestnega arhiva, in sicer največ iz starih, iz mestnega arhiva zavrženih, a slučajno rešenih starih listin. Vidi se v njih, da Dimitz in drugi zgodovinarji napačno trdijo, da se je glavna šola ustanovila že l. 1776.

o. *Jovito Jovio*. L. 1797. je pouk zaradi vojske v deželi za nekaj časa prenehal. Zato se je poletni šolski tečaj končal 15. septembra, a zimski začel z začetkom novembra. Istega leta je *Jakob Zupan* vsled starosti tako oslabel, da ni mogel več poučevati. Nadomestoval ga je do l. 1801.

Villa Neptun.

Andrej Rebernik, a od tega leta do njegove smrti oo. frančiškani. Po njegovi smrti so zahtevali od njegovega naslednika *Podlipnika*, da mora poučevati v prvem razredu. Po prizadevanju kamniškega dekana *Gašperja pl. Brauneja* je pa deželno oblastvo odredilo, da morajo

oo. frančiškani sami poučevati. L. 1799. so se ločili vsled prošnje direktorja o. *Abunda Pilpacha* učenci in učenke. Deška šola je bila od tega časa vedno ločena od dekliške šole. Leta 1797. so pripeljali v Kamnik francoske ujetnike ter jih zaprli v mestno vojašnico v štiri sobe. Šola se je morala umakniti. Deška šola je bila nekaj časa v samostanu. L. 1800 je poslalo deželno oblastvo oo. Kolumbio in Jovijo v vojaško bolnišnico v Mekine. Mestno starešinstvo kamniško pa je prosilo, naj ju odpokliče, saj službo tolažnika in spovednika lahko opravlja tamošnji lokalist *Andrej Kratner*. V tej prošnji je tudi omenjeno, da so bili ostali štirje frančiškani že stari, bolehní, torej za učiteljsko službo nezmožni.

b) Obrtni razred.

V nekaterih zemljepisnih knjigah se še dandanes bere: «Kamnik ima živahno čipkarijo». Ko sem pa prišel službovat v Kamnik, začudil sem se, da tu o nji ni skoro ne duha ne sluha. V Kamniku samem se je čipkarija že zdavnej opustila; le kaka stara babica se še peča ž njo. V okolici pa tudi pojema. Izdelki se tudi ne morejo primerjati z onimi iz Idrije in drugih krajev, kajti čipkarija se na kamniški šoli dandanes ne goji.

+ Pač pa so se čipkarija in druga ročna dela kakor tudi sviloreja gojila že pred sto leti na

kamniški glavni šoli v posebnem razredu — «Industrieclasse» imenovanem.

Razven zgoraj imenovanih učiteljev se bere okoli leta 1777. tudi o učiteljici *Jenič*. Začetka l. 1788. je pa prosil direktor *Rape* deželno oblastvo, naj se namesti na kamniški šoli učiteljski pomočnik *Janez Kehl*, da bi se s pomočjo njega in njegove soproge ustanovila tu obrtna šola («Industrieschule»). Deželno oblastvo je to z veseljem privolilo. Pogajalo se je potem delj časa zaradi plače omenjenih dveh. Razven brezplačnega stanovanja v šolskem poslopju *Janez Kehl* ni imel družih dohodkov, kakor ukovino (šolnino). Ukovina je znašala vsak mesec po 10 kr. od vsacega otroka, pri nerednih roditeljih se je pa ta vsota zvišala na 20 kr. Za *Marijo Kehl* pa je prosilo mestno starešinstvo, naj se ji podeli iz normalnošolskega zaklada vsako leto po 80 gld. Ker deželno oblastvo tej prošnji ni ustreglo, zapustila sta *Janez* in *Marija Kehl* Kamnik. Ustanovljeni obrtni razred pa je vendar-le še dalje obstal. Poučevanje se je navadno izročilo učiteljici, katera je imela prosto stanovanje poleg obrtnega razreda.

Leta 1788. je obiskovalo od 39 učenk obrtni razred 29 učenk.

Dne 26. oktobra 1788. je izdalo deželno oblastvo ukaz, da mora na šolah, na katerih je tudi šolska delarna («Arbeitsclasse»), do-

tični učitelj ali dotična učiteljica voditi zapisnik vseh delujočih učencev in učenk. Razven tega mora tudi vsak teden vpisati, kakšna dela in v katerem času so jih učenci in učenke izdelali. Ta zapisnik se mora po sklepu vsacega polulelja poslati deželnemu oblastvu. Pri poluletnih preskušnjah, kakor tudi pri nadzorovanju naj učenci in učenke v istem tečaju izdelana dela imajo pred seboj ter jih razstavo obiskujočim pokažejo.

Za Marijo Kehl so bile «industrijalne» učiteljice: do l. 1790. *Marija Ana Irlich*, od l. 1790. *Neža Mejač* in od l. 1794. do 1799. *Marija Jenič*.

Leta 1793. je prištedilo učiteljstvo od ukovine 20 gld. 17 kr. Ta denar so porabili za upeljavo *sviloreje*. Vsadili so več murb ter kupili sviloprejnih jajec. Sviloreja se je izročila «industrijalni» učiteljici. L. 1799. so se ločili na prošnjo direktorja o. Abunda Pilpacha učenci od učenk. Dekliška šola se od tedaj ni več združila z deško šolo. Kmalu potem se je umaknila iz tega poslopja.

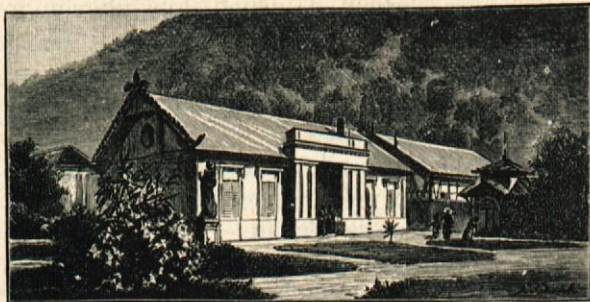
c) Krajni šolski nadzorniki.

Vsled zakona z dne 6. decembra 1774 se je imenoval za vsak kraj, kjer je bila šola, šolski nadzornik (Schulinspector ali Werb-bezirkscommissär). Mestno starešinstvo je imelo pravico predlagati ga, a deželno oblastvo ga je potrdilo. Krajni šolski nadzorniki so se

morali ravnati po predpisu, kateri je bil natisnen v drugem delu od vlade izdane, takrat sloveče metodne knjige (Methodenbuch). Pozneje se je ta predpis izdal v posebni izdaji ter se je glasil tako:

Predpisi za posvetne šolske nadzornike deželnih šol.

Dolžnosti šolskega nadzornika. I. Šolski nadzornik se mora prepričati o stanju šolskega po-

Kopališče.

slopja ter ga izboljšati ali v dobrem stanu ohraniti.

Šolski nadzornik mora tedaj:

1.) ako je šolska soba premajhna ali pretemna, pri graščini ali občini posredovati, da jo večjo ali svetlejo naredi. Isto mora storiti, ako potrebuje učiteljeva soba, katera mora biti vedno od šolske sobe ločena, kakega popravila;

2.) mora skrbeti, da je v šolski sobi zadostno število klopij, tabla in omara itd.;

3.) ne sme trpeti, da bi učitelj spravljal v šolski sobi svojo sobno opravilo;

4.) mora skrbeti, da se naročé za učence knjige ter da se med ubožne učence zastonj razdelé. Ubožni učenci knjig vendar ne smejo domov jemati, ampak jih morajo v šolski sobi puščati;

5. mora skrbeti za potrebno kurjavo;

6.) mora skrbeti, da učitelj dobi ukovino in druge dohodke;

7.) mora skrbeti, da se ubogi učenci zastonj učé. Braniti mora tudi učitelja, ako mu kdo stori kako krivico.

II. Šolski nadzornik se mora prepričati, ravnà li učitelj vedno po predpisu in v pravo korist učencev. Zato mora gledati:

1.) da se šolski tečaji pričnó o pravem času, namreč zimski 1. decembra, ako je običajno še poprej, poletni pa prvo nedeljo po Veliki noči;

2.) da učenci v šolo vstopijo takoj v začetku šolskih tečajev ter da se učenci, kateri vstopijo prepozno, silijo, zamujene dni po sklepu šole nadomestiti;

3.) da se učitelj ravnà vedno po šolskem redu.

4.) da se goji skupno branje in izpraševanje ne le v prvem, ampak tudi v drugem delu berila;

5.) prepričati se mora tudi, kako napredujejo učenci v veroznanstvu, branju, pisanju in številjenju;

6.) mora o tem tudi župniku poročati;

7.) koncem vsacega šolskega polletja mora skrbeti za očitno preskušnjo, h kateri mora povabiti gospodo in roditelje;

8.) pri preskušnji mora prebrati najpridnejše in najzanikarnejše učence.

III. Šolski nadzornik naj pazi dobro na obiskovanje šole. Zato mora paziti:

1.) da učitelj skrbno zabeležuje šolske zamude;

2.) da ima učitelj predpisane knjige;

3.) mora izdelati o času nadzorovanja tabelo o stanju šole ter jo izročiti vizitatorju;

4.) roditelje zanikarnih otrok mora naznanjati.

IV. Šolski nadzornik naj pazi, je li učitelj spreten, priden ali zanikaren.

Zato mora paziti:

1.) ako se v isti uri, ko nadzoruje v šoli, godí to, kar je predpisano na tiskanem učnem redu, kateri mora biti na steni pribit;

2.) da se učitelj nikdar med poukom s čim drugim ne peča ali učencem krivično počitnic ne daje;

3.) ne sme trpeti, da bi učitelj učence porabljal med poukom za zvonjenje ali za kak drug opravke;

4.) mora paziti, da učitelja od šole ne odtegujejo pisarije in druga opravila;

5.) mora paziti, da se učitelj ravna po šolskem zakonu;

6.) mora vizitatorju šole, kadar nadzoruje (takrat mora biti vedno navzočen), povedati, kaj bi bilo dobro pre narediti;

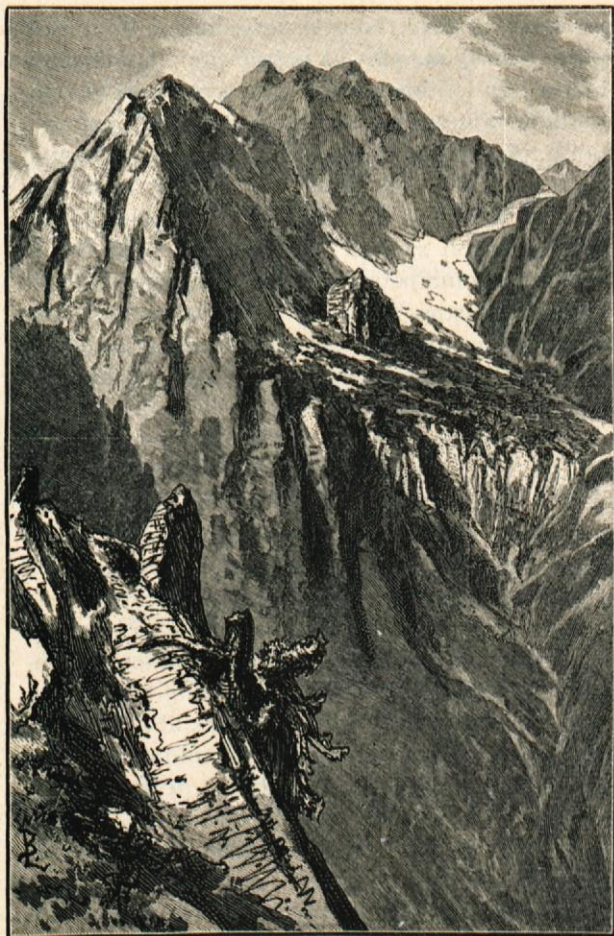
7.) ako učitelj umrje ali odide, mora to vizitatorju naznaniti.

Krajni šolski nadzornik je opravljal torej posle sedanjega krajnega šolskega sveta.

Prvi krajni šolski nadzornik je bil za šolo jako vneti *Tomaž Jenčič*. Dasi je bil kot mestni pisar (sindicus) v mestni službi, čutil se je kot premožen posestnik od mestnega starešinstva neodvisnega. Ostro je opominjal mestne očete, naj izpolnujejo svoje dolžnosti proti šoli ter jih tudi naznanil deželni oblasti, ako opomini niso koristili. Začetkoma je imel pač lahko stanje, kajti meščani so bili novi šoli naklonjeni. Sčasoma so se pa množili stroški in ž njimi sovražniki nove šole.

Služba krajnega šolskega nadzornika je bila častna. Nagrade za to ni nihče užival. L. 1790. se je hotel *Tomaž Jenčič* okoristiti s tem, da je porabil jedno sobo v šolskem poslopju za svojo izbico. Toda šolski direktor ga je naznanil in deželno oblastvo mu je zaukazalo sobo izprazniti, kajti s tem, da je izbica v šolskem poslopju, redé se le podgane in miši. Tudi se potrebuje ista soba za obrtni razred.

Vender je bila šola v redu do smrti *Tomaža Jenčiča* leta 1790. Vsa drugačna je postala

Logarjeva dolina.

po njegovi smrti. Njegov naslednik je bil mestni pisar *Ignacij Pečnik*. Ta je šola popolnoma zane-marjal ter le kimal mestnemu svetovalstvu. Do-hodkov bratovščine sv. Trojice in sv. Leonarda oo. frančiškanom ni izplačeval, krede, gob, knjig ni o pravem času naročeval, dà, manjkalo je celo večkrat drv. Zaradi tega se je morala šola včasih zapreti za več dnij. Deželno oblastvo je večkrat opominjalo krajnega šolskega nadzor-nika, in mestno svetovalstvo, toda zamán. De-želno oblastvo je napósled pretilo, da bode imenovalo družega krajnega šolskega nadzor-nika in sicer, ker so Kamničani nekoliko so-vražni šoli, nekoliko pa nezmožni za opravljanje takega posla — da bode imenovalo grajščin-skega oskrbnika na Križu krajnim šolskim nad-zornikom. Tudi ta opomin ni koristil. Dne 8. marcija 1792. l. se je morala šola zopet zapreti zaradi pomanjkanja drv. Deželno oblastvo je na to imenovalo grajščinskega oskrbnika *Frančiška Gallingerja* krajnim šolskim nadzornikom v Kam-niku. Mestno starešinstvo se je sedaj bridko pri-toževalo, da krajni šolski nadzornik ni Kamničan, ko šola Kamničanom provzroči toliko stroškov.

Gallinger je imel začetkoma težko stanje. Mestno starešinstvo mu je nagajalo, kolikor je moglo. Toda on se ni vstrašil. Tožil je prejš-njega šolskega nadzornika Pečnika, da je šolska drva požgal ter da se je zaradi njega mo-rala šola zapreti. Mestno starešinstvo je sicer

Pečnika zagovarjalo, toda preiskava je obtožbo potrdila. Ker Gallingerju mestno starešinstvo ni hotelo denarja dati, založil je takoj začetkoma iz svojega žepa čez 42 gld., za katere se je moral z mestnim svetovalstvom toževati. Prejšnji red se je vendar sčasoma v šolo vrnil in Gallinger je ostal krajni šolski nadzornik čez l. 1797.

d) Vzdrževanje šole.

α) Učiteljestvo.

Kot odškodnino za poučevanje so uživali v prejšnjih stoletjih vsakratni učitelji beneficij sv. Trojice in sv. Leonarda. Stanovali so v hiši dotične bratovščine. V istem poslopu je bila tudi šola do ustanovitve trivijalne šole. Beneficij bratovščine sv. Trojice in sv. Leonarda je ustanovil Leonard Pečahar l. 1458. Ker pa je bil beneficijat zavezan darovati veliko maš, bil je beneficij dolgo časa brez svojega duhovnika. Sčasoma so se dohodki bratovščine pomnožili na dve sto goldinarjev.

L. 1783. so izročili ta beneficij oo. frančiškonom, ker so se zavezali poučevati v trivijalni šoli in jo preosnovati v glavno šolo.

Učitelj prvega razreda je bil «regens chori» *Jakob Zupan*. Ta je imel do l. 1770. prav dobre dohodke. Saj je dobival samo iz špitalskega zaklada na leto po 106 gld. 27 kr. Toda sčasoma so mu skrčili dohodke. Od leta 1770. iz špitalskega zaklada ni nič več dobival, a tudi

drugi dohodki so se mu zmanjšali. Zato so mu dali kot odškodnino za poučevanje dohodke župnijskega cerkovnika. Seveda je moral tudi njega službo opravljati.

† «Industrijalne» učiteljice so imele prosto stanovanje in podporo špitalskega zaklada. Tako je dobivala *Marija Ana Irlich* 70 gld. na leto iz špitalskega zaklada. Nekatere učiteljice, kot *Neža Mejač*, so tudi skrbele za snago in kurjavo v šoli, zato so dobivale po 4 gld. 15 kr. na leto.

Učiteljski pomočnik (n. pr. l. 1787. Janez Kehl) ni imel drugih dohodkov kot ukovino in prosto stanovanje. Ukovina je znašala od vsacega otroka 10 kr. vsak mesec, pri nerednih roditeljih se je pa ta vsota zvišala na 20 kr.

β) Drugi stroški.

Za vzdrževanje šole so morali skrbeti šolski patron, mesto, občine v okolici, katere so bile samo pol ure od mesta oddaljene, in grajščine: Zaprice, Križ, Perovo itd.

Akoravno mestu ni bilo treba skrbeti za plačo učiteljev, vendar mu je šola provzročila prav veliko stroškov. Koliko so izdali za šolo šolski patron, okoličanske občine in grajščine, to nam ni znano. V letih 1790., 1791. in 1792. je imelo mesto sledeče stroške:

1.) Za popravila šolskega poslopja in šolskih sob so plačali rokodelcem 59 gld. 41½ kr., a ostali jim še dolžni 90 gld. 49 kr.

2.) Za razne tiskovine, knjige, kredo, gobe itd. so plačali 80 gld. 51 kr., a ostali dolžni še 68 gld. 8 kr.

3.) Za kurjavo so izdali 147 gld. 55 kr., a ostali 31 gld. 45 kr. na dolgu.

Skupaj so torej izdali 247 gld. 47 $\frac{1}{2}$ kr., a ostali dolžni 185 gld. 22 kr., ali skupni stroški

V kopaljškem parku.

v treh letih so znašali 473 gld. 9 $\frac{1}{2}$ kr. (Tako namreč stoji v poročilu krajnega šolskega nadzornika *Ignacija Pečnika*, akoravno se vse ne vjema, ako se natančno pregleda.)

Ker mestno svetovalstvo ni hotelo obrtnikov za popravila šolskega poslopja in šolskih sob

plačevati, pritožili so se ti večkrat na deželno oblastvo. Da je pa bilo mestno svetovalstvo v plačevanju večkrat zanikarno, razvidno je iz tega, da ni hotelo plačati učiteljici Neži Mejač za trud, katerega je imela za obskrbovanje snage in kurjave štiri leta, obljubljene ji 4 gld. 15 kr. na leto. *Neža Mejač* se je zamán večkrat pritožila. Zaradi tega je službo popustila ter odšla iz Kamnika.

Visoka je posebno druga vsota. Za tiskovine itd. izdati na leto povprečno 50 gld., je gotovo še za sedanje čase precejšna vsota, kaj še le za tedanje čase. Tiskovine pa so bile v tedanjih časih dražje kot dandanes, in tudi potrebe so bile v tem oziru večje. Skrbeti so morale šole za knjige ubogih učencev, naročevati tiskane učne rede, vabila k očitnim skušnjam, letna poročila itd. Zaradi tega je prejšnje zanimanje za šolo pojemalo in število sovražnikov šole naraščalo.

Tretja vsota, namreč troški za kurjavo, zdi se nam pa pretirana. Mesto je imelo že takrat mestne gozde. Vsaka hiša je dobila brezplačno določeno število sežnjev drv. Plačevali so se samo troški skupnega izvažanja. Tudi šolsko poslopje je dobivalo določeno število sežnjev drv. Ker pa je bila «mestna vojašnica» ali šolsko poslopje mestna hiša, prodalo je mesto ta drva ter jih zato prav visoko cenilo, da so šolski patron, graščine in občine v okolici morali več plačevati.

c) Uradni spisi.

Vsled predpisov deželnega oblastva je vsak učitelj moral imeti nastopne uradne spise:

- 1.) zapisnik za šolo sposobnih otrok;
- 2.) zapisnik šolo obiskujočih otrok;
- 3.) zapisnik šolnino plačujočih otrok;
- 4.) razrednico ali zapisnik v šoli manjkajočih otrok;
- 5.) katalog ali zapisnik pridnosti in napredka otrok;
- 6.) zaznamek uradnih določeb;
- 7.) kjer so se poučevala ženska ročna dela, moral je dotični učitelj imeti tudi zapisnik ročna dela obiskujočih učenk.

Razven teh uradnih spisov je moral krajni šolski nadzornik izdelati tabelo o stanju šole ter jo izročiti vizitatorju, kedar je prišel nadzorovat.

Zapisnik za šolo sposobnih in šolnino plačujočih otrok je moral izdelati krajni šolski nadzornik ter ga izročiti učitelju.

Najvažnejša je bila razrednica. Krajni šolski nadzornik je moral naznaniti do 10. dne vsakega meseca roditelje zanikarnih otrok. Deželno oblastvo pa ni bilo zadovoljno s samim naznanilom učencev, ampak pridejati se je moral tudi stan učenčevih roditeljev. Premožnejši roditelji so se namreč kaznovali z denarno glôbo, ubožnejši pa z zaporom.

Tiskovin za razrednico in za zapisnik niso imeli. Ker so spise morali za vsak mesec posebej izdelovati, imeli so veliko več pisarij, ko učitelji dandanes. Izdelovali so pa vse prav lično. Rabili so večinoma tiskane črke. Ker za razrednico in zapisnik niso imeli tiskovin, izdelovali so jih različno. *Jakob Zupan* je celó združil zapisnik in razrednico.

Obrazec za razrednico in zapisnik mu je bil ta: 1. ime učenca, 2. zamude učenčeve, 3. vstop v šolo, 4. starost, 5. stan roditeljev, 6. nrvnost, 7. zmožnost, 8. uporaba zmožnosti, 9. kolikrat je učenec α) manjkal, β) prepozno prišel, 10. vzrok, zakaj je učenec manjkal.

Iz razrednice je razvidno, da je bil vsak četrtek, vsaka nedelja in vsak torek dopoldan (kot tržni dan) prost. Vsakikrat so se brali učenci in učenke ter navzočni zaznamovali v razrednici z navpično črto. Akoravno so se manjkajoči učenci in učenke natančno zaznamenovali, naznanjali ter zanikarni roditelji kaznovali, bilo je šolsko obiskovanje časih prav slabo. Tako je bilo meseca aprila l. 1788. naznanjenih 57 učencev in učenk, kateri so imeli 715 zamujenih poludnij. Izmed teh je 11 učencev in učenk protipostavno izstopilo. V zimskem tečaju so večinoma učenci in učenke šolo dobro obiskovali.

Zapisnika o napredku in pridnosti učencev ni bilo potreba vsak mesec deželnemu oblastvu

pošiljati, izdelati se je pač moral. Učitelj ga je le moral vizitatorju pokazati ter ga koncem šolskega tečaja v Ljubljano poslati.

Dne 1. januarja 1788. l. je zaukazalo deželno oblastvo, da mora vsak učitelj imeti knjigo, v katero vpisuje vse šolske zakone in odloke, da se more po njih ravnati.

2. Zgodovina šole v tem stoletju.

a) Zgodovina deške šole.

L. 1805. je prišel v Kamnik slovenščine nezmožen o. *Dionizij*. Mestno starešinstvo mu je dalo vsled tega na njegove stroške učiteljskega pomočnika. Šola torej tudi po groznem požaru l. 1804. ni prenehala, akoravno je pogorelo šolsko poslopje. Pač pa je moral deželni glavar Kamničane priganjati k zidanju novega šolskega poslopja. Ker v vsem mestu ni bilo pripravnega prostora, kateri bi se z malimi stroški lahko preosnoval v šolsko poslopje, prosilo je mestno starešinstvo, naj se porabi za šolo samostanska sukarna, v kateri se je izdelovalo sukno za 14 frančiškanskih samostanov. Frančiškanski provincijal *Fevnikar* se je sicer temu protivil, toda deželno oblastvo je prošnji mestnega starešinstva ustreglo, in frančiškanska sukarna se je pretvorila v šolsko poslopje. L. 1882. se je dozidalo pod županstvom *dr. Maksa Samca* novo krasno šolsko poslopje na Glavnem trgu.

Lovska hiša
pri izvirku Bistrice.

Že l. 1839. sta bila
v I. razredu dva oddelka,
a l. 1856. se je šola raz-
širila v četverorazrednico.

S to šolo je bila združena nedeljska šola,
katera je imela 2 oddelka. L. 1886. pa se je
ustanovila obrtno nadaljevalna šola, katera je
imela v 1893. letu 78 učencev.

V deški šoli so od leta 1801. do 8. novembra
1882 poučevali jedino le oo. frančiškani. Kot

direktorji, oziroma šolski vodje, nahajajo se tu v 19. stoletju o. *Aleksander Schrag*, o. *Rajmund Marenčič*, o. *Joahim Nastran*, o. *Generoz Maršal*, o. *Gothard Špende*, o. *Ferdinand Götzl*, o. *Gottfried Hlebec*, o. *Rudolf Dolinšek*, o. *Fortunat Vidic*, o. *Rajnerij Kokalj*.

L. 1882. dne 8. novembra se je pouk izročil posvetnim učiteljem. Od tega leta službujejo tu: nadučitelj *Valentin Burnik* ter učitelji *Ignacij Trante*, *Avguštin Stefančič* in *Ljudevit Stiasny*.

Koliko učencev je štela ljudska šola začetkoma, nam ni znano, pač pa so se ohranile številke za naslednja leta:

1788. = 79 učencev	1856. = 171 učencev
1837. = 119 »	1857. = 197 »
1839. = 105 »	1859. = 217 »
1840. = 123 »	1860. = 227 »
1841. = 117 »	1861. = 202 »
1842. = 132 »	1862. = 204 »
1843. = 145 »	1863. = 166 »
1844. = 152 »	1864. = 158 »
1845. = 158 »	1865. = 163 »
1846. = 162 »	1866. = 178 »
1847. = 172 »	1867. = 203 »
1848. = 164 »	1868. = 197 »
1850. = 129 »	1883. = 196 »
1851. = 138 »	1884. = 206 »
1853. = 155 »	1885. = 204 »
1854. = 164 »	1886. = 208 »

1887. = 214 učencev	1891. = 231 učencev
1888. = 212 »	1892. = 225 »
1889. = 224 »	1893. = 213 »
1890. = 208 »	

Za nedeljsko šolo pa so se ohranile številke za naslednja leta:

1837. = 66 učencev	1857. = 123 učencev
1847. = 46 »	1864. = 56 »
1848. = 36 »	1867. = 40 »
1853. = 108 »	1868. = 49 »
1856. = 114 »	

b) Zgodovina dekliške šole.

L. 1799. so se ločili na prošnjo direktorja o. *Abunda Pilpacha* učenci od učenk. Dečki se od tega časa niso več poučevali skupno z učenkami. Kmalu potem se je dekliška šola umaknila iz deške šole ter od iste popolnoma ločila. Dekliška šola je bila izročena do l. 1855. samo učiteljicam. «Industrijalnih» učiteljic ni bilo več, nastala je tudi tu reakcija — čipkarija in sviloreja sta se opustili.

L. 1888. dne 12. januarja se je šola razširila v trorazrednico.

V tem stoletju so službovali na dekliški šoli: *Lipovšek, Sorčan Ana, Lauter Neža, Cerar Marija, Rudolf Marija, Močnik Matej* od 1855 do 1864, *Mandelc Ivan* 1864—1867, *Kapun Peter* od 26./9. 1867 do 30./11. 1867, *Ĵähel*

Marija († 1887 v Idriji) *Eckel Frančiška* do 24./10. 1874, *Adlešič Jurij* od 30./11. 1867 do 23./10. 1874, *Čenčič Fernej* od 30./10. 1874, *Verne Frančiška* od 24./10. 1874, *Klančar Avgusta* od 27./9. 1887.

V zadnjih treh letih je povprečno obiskovalo vsakdanjo šolo 188 učenk, ponavljalno šolo 44 učenk.

Trg v Mengišu.

V.

Pravljice in pripovedke.

Zavetišče na Okrešlu.

1. Kamniško jezero.

Nekdaj je bilo bajè tam, kjer stoji kamniško mesto, jezero. Razprostiralo se je od Malega Gradù do Nevelj, Mekin in Stranj. Voda je toraj napolnovala ves kotličasti svet nad Kamnikom. Odtekala se je na

istem kraju, kjer drži sedaj cesta na Šutino. Mali Grad pa se je držal svojega soseda, Starega Gradu. Vsled hudournikov, nastalih iz utrganih oblakov, narasla je voda tako, da si je siloma napravila globokeji iztok med Malim in Starim Gradom.¹ Ko je jezero izteklo, zasulo je sè svojim peskom lepo mengiško polje, katero se zdaj zaradi peščenega sveta imenuje Drnovo ali Trnovo. Odnoslo je tudi seboj bajè samostan, ki je stal med Holmcem in Mengišem.

Jezero je segalo do Nevelj. Cerkvica v Nevljah je stala ob bregu, zato so jo imenovali cerkvico sv. Jurija pri jezeru. Pripeljali so neko noč nov zvon, ali ravno pred bregom se je ladjica potopila in zvon še dan danes leži v globini, a poje še vsako leto jedenkrat — na sveti večer.

Druga pripovedka zopet pripoveduje, da je jezero odteklo ob treh popoludan. Zato tudi menda v Nevljah vsak dan ob treh popoludan zvoni.

Tudi pripovedka o zmaju v bistriški dolini se naslanja na pripovedko o kamniškem jezeru.

Koliko je resnice na teh pripovedkah in je li kdaj bilo tu jezero, se ne dà natančno določiti, pač pa je kotličasti svet pri Kamniku za to pripraven. Tudi pripoveduje Valvasor, da so nekoliko let pred njim bili v zidu v Malem Gradu železni obročki, na katere so nekdanj

¹ Valvasor, *ibid.* XI. 541.

ljudje privezovali svoje čolne. Dalje pomeni Nevlje etimologično toliko, ko kraj, kateri je ob bregu. L. 1882. so pod županstvom dr. Maksa Samca na ravno istem kraju, kjer se je popred baje voda odtekala, znižali izdatno Klanec. Pri tem so izkopali več brun. Iz njih lege se je dalo razvideti, da je bil tu pred več sto leti jez. Razven tega so se dobile l. 1849.¹ ter v zadnjih letih, osobito pri zidanju predora, okamenine.

Ako se vse to premisli, lahko sklepamo, da je bilo tu nekdam jezero.

Kdaj je jezero odteklo, ne vemo. Schumi v svojem zborniku meni, da je odteklo o l. 1320.² Ker pa je iz Kamnika na Štajersko peljala cesta vže v 13. stoletju, katero si pa tik jezera zaradi kotličastega sveta skoro misliti ne moremo, je ta podmena vsekako napačna. Bertold, vojvoda isterski, je namreč l. 1205. zajčkemu samostanu potrdil daritev, katero mu je poklonil njegov oče, mejni grof Bertold, med drugimi tudi svobodno prevažanje skozi trg Kamnik.³ Isto in da sme kupovati in prodajati za svojo potrebo, dovolil je l. 1267. Ulrik, vojvoda koroški.⁴ Tudi je omenjena v neki pogodbi od l. 1301 hiša, ki je stala pri vratih na levi strani Klanca.⁵

¹ Novice 1849, 133, 159, 163.

² Schumi, Archiv II. 218.

³ Parapat, ibid. 126.

⁴ Schumi, Urkunden- und Regestenbuch, II. 288.

⁵ Schumi, Archiv II. 257.

Kamnik je bil vže takrat obdan z zidom, ter je bil vže v 13. stoletju znamenit kraj in obdarovan z meščanskimi pravicami. Mesto z ozidjem je pa bilo tam, kjer je stalo popred jezero, a Šutina je le predmestje.

Ako je kedaj stalo tu jezero, odteklo je gotovo veliko pred l. 1200.

Kako in zakaj je jezero odteklo nam prav lepo opeva dični pesnik in kamniški rojak Anton Medved takó:

Zakleto jezero.

(Po kamniški bajki.)¹

«Čuj me, Vitovec, o lopov,
S smrtjo kaznil te je Bog
In za sto krvavih ropov
Te Sodnik obsodil strog!
Da za tabo v boj sem stopal,
S tabo žgal, prisiljen ropal,
Pahnil si me v tmo podzemno,
V ječo hladno, večno temno.
Štirkrat pet sem let presedel,
Pobledél mi je obraz;
Nihče ni za mene vedel,
Za nikogar nisem jaz.
To življenje sem preživel —
Prost sem, toda bled, osivel;
In ko hodim tod otóre,
Tvojih oproščen okov,
Ta pogled mi več ne more
Najti doma, ni grobov!

¹ «Dom in Svet» 1890, 174.

Kočo belo rad bi zrl,
Zrl tolmuna bi globel,
Čul pozdrav iz ljubih grl,
Drage svoje bi objel — —
A okrog in krog dolino
Krije jezero temná,
Onstran hriba pa globíno,
Šumen slap grmi na dnó. —»

Gora nosi zadnje žare,
Zemljo tih objema mrak,
Ko obmolkne in otare
Tožno sólzo si možak.
Tajen glas pa zašepeče :
«K vodi, k vodi sem ne hodi,»
K trstju dalje mu trepeče :
«Sem ne hodi k vodi, k vodi!»
Zadrhti telo mu velo,
Groza mu prevlada bol,
In čez trato osamelo
Pohiti ob slapu v dol.
A ko beg ustavi svoj,
Vidi kočó pred seboj.

Sprejme samotar ga svet,
Prenočišče mu pripravi
Od hvaležnosti navnet,
Vso povest mu mož izjavi. — —
Poln spominov z roko velo
Samotar pokrije čelo :
«Kaj mi praviš, kaj mi deš,
Da ni najti moč sinú,
Kje doma si, več ne veš
In o ženi ni sledú?

Le ostani mož pri meni,
Jaz povem ti o obeh :
Vem o sinu, vem o ženi,
Vem, da si na rodnih tleh».
Zablesté možu oči
V ognju živega plamena :
«Dej, govori, kaži mi,
Kje živita sin in žena !»
«Vmiri se,» mu stavec dé,
«In poslušaj zgodbe te !
Ni mi mari zlobni svet
Let samotnih že deset ;
Kočo sem postavil sem,
Da v spokornosti umrém.
Ko sem stopil na ta svet,
Da me od človeštva loči,
Ob tolmunu zaporéd
Dve sta dvigali se koči,
Med zidovi belimi
Majki vladali sta dve
Z lici ovenelimi
Neprestano žalujé.
Čuvala je prva sina,
Za soprogom plakala,
Polna vedno nanj spomina
Iz tujin ga čakala.
Druga lila je samotno
Solze možu na gomilo,
S hčerko svojo zroč togotno
Pri sosedi nad obilo».
«Živim polniš me spominom :
To je žena moja z sinom,
Poleg nje pa temno gleda

Izdajalka mi, soseda.»
 «Slušaj, to še ni najhuje,»
 Starec dé in povestvuje:
 «Sin nekoč se majke loti,
 Z vnetim srcem govoreč:
 Hči sosede mi je všeč,
 Lepše ni v tem gorskem koti».
 Mati strahom dé: «Nikar!
 Glas poslušaj materin,
 Zveze te, oj sin nikdar!
 Moj ti slôve opomin.
 Vedno ti prokleta bodi
 Mati njena, koder hodi.
 Ko preminil mož je njen,
 Zrla je zavidno name,
 Skrivne je izdala hrame,
 Hrame najskrivnejših sten,
 Ko je v dolu našim plen
 Vohala razbojna četa.
 Od takrat na vek prokleta
 Izdajalka je očeta». —
 Potnik meni: ««Da gotovo!»»
 Samotar povzame slôvo:
 «Hipoma umré po noči
 Mati hčeri v drugi koči;
 Kmalu pa jo hči pozabi,
 Sina tvojega povabi,
 In ko tretje za goré
 Solnce plulo je k zatonu,
 V mlade sežeta roke
 In se združita v zakonu.
 Žena tvoja pa tedaj
 Vžalosti iz duše polne

Sina svojega prekolne
Brez srca na vekomaj.
V prsi mu, kot hladna ost,
Kletev materina seže,
Strese mozeg mu in kost ;
Nikdar vest mu ne poleže.
In ko glas vesti posluša,
Tesno mu vzdrhtava duša,
Snuje črnih mislij mrak.
V jutru na nebo oblak
Pridrvi se izza gor,
Ko v obraz je smrti znak
Vtisnil materi zlotvor.
In ko vstane nočna luna,
Vrže mater v sred tolmuna
Lasten sin, morilec njen !
«Groza, molči . . . znoj leden
Lije mi po polti hladni !»
Slušaj dalje, otec jadni !
Divji blisek švigne z neba,
Rojen iz moči čudezne,
Zazijá obali gleba
In v tolmun se sin pogrezne.
Brzo deklica poišče
V koči moji zavetišče
In pové mi vso prigodbo
In pové neba mi sôdbo.
Ko izneknejo oblaki
Drugo jutro v jasnem zraki,
Pohiti od mene k vodi,
Po mladenču hrepeneč.
Od takrat nikoli več
Ni pohajala mi todi

Čez branove pa zvečer
Tajen je tolmun prestopil
In dvigaje v eno mer
Ves je ozek dol potopil.
Med goricami čez sedlo
Slap vodovje je privedlo,
In otóre v kočó to
Še grmi ti slap v uho.
Kedar mrak pokrije svet,
V trstje sede sin zaklet,
Tožen glas veli ob vodi:
«K vodi, k vodi, sem ne hodi!»
In na dnu grmečem slapa
Lahno kot jutranja sapa,
V mraku se iz vod mladenka
Dviga, sinu zaročenka». —

Dókonča povest okrutno
Ko premine dneva žar,
Solzo porosi sočutno
V sivo brado samotar.
«Strašno, strašno . . . ni-li rešne
Več moči, za duše grešne?
O povej» — poprosi oče
In potóči solze vroče.
«Vmiri se in lezi spat,
Bodi ti dovolj nocoj!
Jutri, tam-le konec trat
Razodenem sklep ti svoj.»
Všeč obema je nasvet,
V posteljo se vležeta.
Pač zatisneta pogled:
A zaspita li oba?—

Ko poljubi zadnji žar
Drugi dan planin glavé
Stopi z otcem samotar
Iz kolibe govoré :
«Idiva na mesto, niža
Mrak se že s temotnih gor.
Vedi pa, da ž njim se bliža
Grešnikom rešitve zor.
Ko sem v tihih molil dneh :
Oj zanesi, Bog, jim greh,
V sebi čutil sem nadih,
Da si ti rešitelj njih.
Stopi torej na obal,
Trikrat jezera zajemi
Vse, kar dá, ukaže val,
Zvrši verno, brzo vzemi !
Pazi pa, da te na poti
Tvoj svarilni glas ne zmoti,
Trdi volji vse pošasti
Ne vzemó moči, oblasti,
Skleni, skori sva ob vodi».

Ko roditelj ga zahvali,
Zašepeče ob obali :
«K vodi, k vodi sem ne hodi !»
Samotarja up prešine,
Možu daje opomine :
«Sinov naj ne straši glas te,
Le pogum naj v srcu raste.
In da izvršiš rešitev,
Spremi moja te molitev».

Stopi oče k temni vodi,
V trstju zašepeče spet :

«K vodi, k vodi sem ne hodi,»
In šumi v pokojni svet.
Zajme vode si zelene,
V prstan val se spremeni,
V svetli prstan rajne žene,
Urno v nedro ga vloží,
V drugo seže brez strahú,
Zlije se v svetinjo val,
Sveto nekedaj sinú.
Spravi v nedro dar svetal.
V tretje vstvari mu globina
List napisan bel tako :
Trikrat mi objemi sina
In ves rod odrešen bo.

In iz trstja sin tedaj
Stopi predenj smrtno bled,
Mrtev je očes sijaj,
Roka nosi krvce sled.
Otcu pa srce se vname,
Stopi k njemu, ga objame.
In pred njim se sin namah
Premeni v ostudno zver ;
Siplje grozo, siplje strah,
Mož bi bežal mnogoter.
Oče pa se drugo vname, —
Stopi k nji in jo objame. —
Hipoma tedaj se zviije
In zveri pozoj pred njim,
Spenja v zrak se, v zemljo bije,
Siče ogenj, bljuje dim,
Ko pa ž njim še boj poskuša,
Trepeta v očetu duša.

Slednjič mu srce se vname,
Stopi k njemu, ga objame. —
Prime ga: kot óko trene,
Strese zid se brežne stene,
Zagrgra na dnu globin
In čez slap grmeči vali
Vodo odnesó z obali
Na brezmejno plan ravnin.
Samotarja divji tek
Prebudi diročih rek
Iz molitvenega vzleta.
S strahom se ozre na breg
In v radosti vidi h krati,
Da poljublajo očeta
Zaročenka, sin in mati.

2. Druge pripovedke.

Pred sila davnim časom so živeli v Kamniku trije bratje trojčki.¹ Vse mesto jih je ljubilo in skrbelo za nje, da so se izučili za duhovnike. Prišel je vesel čas, da bi morali prvič stopiti pred žrtvenik (altar) in darovati presveto daritev. Kamničani so sklenili nalašč za to slovesnost sezidati táko cerkev, da bodo mogli vsi trije bratje h krati peti novo mašo. Kmalu so nabrali toliko novcev, da se je začela cerkev zidati. Hitro je bila dovršena, a troški niso bilo še popolnem pokriti.

V tej stiski se zatekó Kamničani k bogati grofici Veroniki, ki je v ónem gradu poleg cerkve stanovala. Obče znana je bila nje pre-

¹ J. B. Mali Grad. Vrtec 1887, 186.

vzetnost in skopost, zato je doslej še nikoli niso prosili za kako pomoč. Ta zadrega prisili torej Kamničane, da se drznejo prestopiti prag mogočne grajščine in stopiti pred mlado gospo. Veronika jih vzprejme z navadno mrzloti; slišavši pa njih ponižno prošnjo, zadere se na ves glas, rekoč: «Poberite se, berači! Raje se pri tej priči izpremenim v kačo, kakor da bi dala samó jeden vinar za vaše prazno delo».

Zdravišče.

In pravično nebo je čulo grozno kletev mlade gospé.

Komaj izreče te besede, spolni se jej želja. Pred prosilci leži grda pošast pol žene pol kače. Grozno upijoč in kolneč se vali iz grada. Pod neko skalo se zemlja odpre in jo požre. Predno pa izgine nesrečnica pod zemljo, udari s pestjó tako močno po skali, da se pest vtisne vá-njo.

Še danes se vidi jama, v katero se je Veronika pogreznila. Tik nje pa leži skala, kder ste vtisnjeni pest in dlan.

Takoj se stemni nebo; strela udari v grad ter ga poruši. Samó štiri stene so ostale do danes kot spomenik pravične kazni božje.

Novomašniki so brali kmalu potem vkljub grofičinemu nasprotovanju prve sv. maše vsak v jednej kapelici.

Zakleta Veronika leži še danes pod Malim Gradom in čuva tri kadi zlatnikov ónemu, ki jo reši.

Nekdaj so se igrali otroci na zeleni trati blizu óne cerkve. Kar prileze do njih ostudna pošast: ženska do pasú s kačjim repom. Vsi zbežé, samo nek sedemletni deček počaka. Njega poprosi zakleta deklica, naj jo udari trikrat s šibico. Pogumni deček jo res udari; po drugem udarcu pa postane pošast tako ostudna, da otrok preplašen zbeži. Veronika zavpije tako močno, da se hrib potrese, in tožeč, da ne bode še kmalu zelenela smreka, katera bo dala les ónej zibelki, kder bo spal njen rešitelj, izgine pod zemljo.

Še danes pričakuje uboga zakleta deklica pod Malim Gradom rešitve. Pred kakimi dvesto leti je nek Nemeč Martin, čuvši o velikem bogastvu Veronike, prišel iz daljnjih krajev in začel zaklad kopati na Malem Gradu. Ali neka skala je siromaka takó po glavi udarila, da je oslepel in kmalu potem umrl.

Pripoveduje se, da je Veronika pozneje prišla večkrat na dan. Po noči je ležala vrhu Klanca pred kovačnico na stopnicah in se zagnala na vsakega pijanega človeka, ki se je tod mimo plazil. Sedaj pa, ko so Klanec prekopali in vse hiše na ónej strani podrli, tako tudi kovačnico, in mesto lesenih stopnic lepšo pot na hrib naredili, ne prikaže se Veronika več.

Bodi si s to Veroniko kakor hoče, to je pa vender resnično, da se kamniški mestni grb, odkar ljudje pametijo, slika tako, da pod velikimi mestnimi vrati leži ženska podoba s kačjim repom.

Veliko se tudi pripoveduje o vitezu Vitovcu, ki je baje domoval na Starem Gradu ter razsajal v tej okoli. Njegov nesrečni konec nam krasno opisuje pesnik Anton Medved tako:

Vitovčeva smrt.¹

(Balada.)

Zapaljena je bela vas,
Na sivi skali grad osvojen.
Seljakov jok, vojnikov glas
Okrog odmeva v svet pokojen.
Jetniki štirje krvaveči
Umirajo v podzemni ječi.

Na grajskem stolpu baš deset
Hreščeč vojnikom ura znani,
Ko Vitovec, voditelj čet.
Veleva tolpi nebrzdani:

¹ «Dom in Svet» 1890, 80.

«Goré že davno kresi nebni;
Dovolj! pokoja smo potrebni!»

Potihne divji krik in spev,
Pojema plapolanja zublja;
Na dvoru v vrsti in pošev
Vojake speče sen poljublja.
Zamán glavar oči zatiska
Pred svitom luninega bliska.

Udari polnoč. — Tožen jek!
Pošast skoz duri mu priplava:
«Oj Vitovec, proklet na vek,
Zadene kazen te krvava!»
Preteč obseva mu blazine,
Obrne se in v temi zgine.

Zajekne Vitovec: «Vojnik!»
Čuvaj odpahne k njemu duri.
«Kedo je klical grozni vzklik,
In kdo prispel je v grozni uri?»
««Le to jetničar mi je zinil,
Da v ječi je nekdo poginil.»»

Glavar oči zatisne spet,
A pridrvi pošast se nova:
«Oj, Vitovec, na vek proklet,
Zadene kazen te gotova!»
Preteč obseva mu blazine,
Obrne se in v temi zgine.

«Kedó mi je grozil, povej,
Ni zvesta, menim, straža tvoja».
««Vse mirno zunaj je ko prej,
In vse uživa slaj pokoja.

Jetničar le mi je pošepnil.
Da drugi že je v ječi cepnil.»»

Ko v tretje se pojavi tek
Krog mirne postelje pošastni,
In viče glas: «Proklet na vek!»
Prestraši se glavar oblastni.
Stražarja hrepeneč pozóve,
Da v ječi vsem razpne okove.

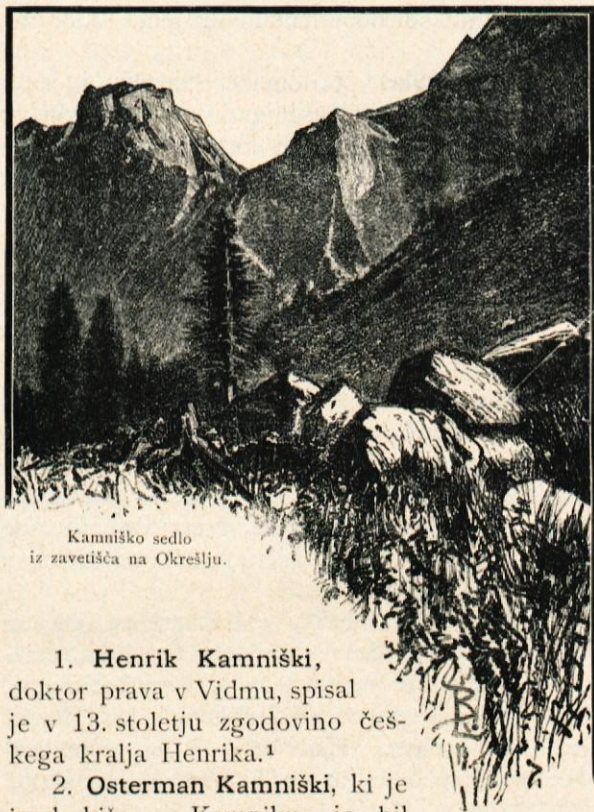
Odhaja v tretje smrtni sel —
Čuvaj dvoran k temnic stražniku:
V podzemno stopita globel
Rešilca zadnjemu jetniku.
Odkujeta mu že okove —
Z gradu osupel glas zarjove.

Čuvaja s strahom planeta,
Navzgor sledeč v dvorane vrišču,
Ob Vitovcu obstaneta:
Glavar je mrtev na ležišču;
Jetnik pa poleg njega mrtev,
Drug drugemu krvava žrtev . . .

VI.

Glasoviti Kamničani.

Kamniško sedlo
iz zavetišča na Okrešlju.

1. **Henrik Kamniški**,
doktor prava v Vidmu, spisal
je v 13. stoletju zgodovino češ-
kega kralja Henrika.¹

2. **Osterman Kamniški**, ki je
imel hišo v Kamniku, je bil
kranjski vicedom. Opravljal je

¹ Mittheilungen d. h. V. f. Krain 1852, 29. Parapat
ibid. 128.

to imenitno službo menda od leta 1338. do 1405.¹

3. **Jakob Škerl**, po domače Škarliha iz Jezusovega reda, je bil pridigar v stolni cerkvi v Ljubljani. Dal je na svitlo knjižico, katero so potem v slovenskem jeziku večkrat izdali. Umrli je l. 1783. v Ljubljani.²

4. **Oton Spruk** je dal na svitlo latinsko delo o odpustkih, potem pa še več družih knjig. Bil je definator in 1775—1778 provincijal frančiškanskega reda.³

5. **Jurij Japelj**.⁴ Med prve slovenske književnike prištevamo po pravici tudi Jurija Japlja. Zagledal je luč sveta dne 11. aprila 1744. Prvi pouk je prejel v Kamniku ter vstopil potem v jezuitske srednje šole v Ljubljani. Dovršivši latinske in modroslovske šole, gre v Trst, kjer se vpiše v bogoslovje in kjer je bil posvečen v mašnika 23. sept. 1769.

Prva njegova služba je bila pri sv. Antonu v Trstu, kjer je deloval tri leta kot lokalni kapelan. Tukaj se je bavil zlasti z jezikoslovjem. L. 1775. ga je pa pozval ljubljanski škof Karol grof Herberstein v Ljubljano in ga imenoval dvornim kapelanom in ordinarijatnim tajnikom.

¹ Kozina, Reihenfolge der Vicedome, 16.

² Pohlin, Biblioteca Carniolae, 48.

³ Pohlin, ibid. 52.

⁴ Po J. Benkoviču, Jurij Japelj, Dom in Svet, 1894 33, 65.

Ta posel je opravljal štiri leta. Kot knezoškofijski tajnik je poslovenil l. 1779. Japelj na povelje svojega višjega pastirja: «Ta Velki Catekismus». Istega leta je postal vodja Schilingove kuratne ustanove pri sv. Petru v Ljubljani ter konzistorijalni svetovalec. L. 1784. je izdal «Cerkovni pesmi, Litanie inu Molitve per Božji službi», a dve leti pozneje še «Zbrane molitve». Največjo zaslugo za slovenski narod si je pridobil Japelj s tem, da je poslovenil sv. pismo, oziroma vsaj vodil prevajanje.

Po smrti knezoškofa Herbersteina l. 1787. je šel Japelj na Ježico, kjer se je lotil, prešinjnen z duhom svoje dobe, prostovoljno šolskega pouka. Naredil je v svojem stanovanju majhno šolo, kjer je učil mladino brati, pisati in računati. V lepih dneh jo je vodil pod milo nebo. Pod kakim drevesom ali na kaki senčni ravnici za bistro Savo se je utaboril s svojimi gojenci, ki so posedli okoli njega in se učili. Ko pa so se utrudile mlade glavice, začeli so se igrati, in petdesetletni gospod dekan se je sam udeleževal teh nedolžnih veselic. Včasih jih je vodil tudi na polje, kjer so z njiv pobirali kamenje. To je namestovalo telovadbo. Da jih je ohranil dobrovoljne, zabaval jih je z nedolžnimi šalami ter vpletal povsod lepe nauke za življenje.

Iz Ježice je šel Japelj l. 1795. v Naklo. Od tod so ga pa poklicali l. 1799. za stolnega kanonika v Celovec, kjer je umrl 11. oktobra 1807.

Pravijo, da ga je cesar imenoval tržaškim škofom in da mu je uprav ta dan prinesel to veselo novico neki grof, bivši njegov sošolec.

Jurij Japelj je bil v resnici dober, vzoren duhovnik, goreč narodnjak, umen in nadarjen pisatelj, ljubezniv mladinoljub, prijatelj šolstvu in požrtvovalen človekoljub. Bil je skratka samozavesten, razborit, cel mož — prava slovenska korenina! Po pravici piše o njem blagi Slomšek: «Ako pomislimo čas, v katerem je živel, in preštejemo njegove spise in njegova obširna težavna dela, prepričamo se lahko dobrega duha, kateri ga je oživiljal za svoje ljudstvo in priznati moramo po vsej pravici, da je bil Japelj biser najiskrenejših rodoljubov naših, kar jih je kdaj nosila zemlja slovenska».

Čast takemu možu, na katerega je Kamnik vedno ponosen in kateremu v čast se imenuje tu jedna ulica.

6. Janez Nepom. Šlakar¹ je bil rojen 19. aprila 1791. Prvi pouk je prejel v Kamniku, pozneje pa vstopil v ljubljansko gimnazijo. Ko so prišli Francozi na Kranjsko, umaknil se jim je v Celovec, da ga niso vzeli med vojake. V Celovcu je obiskoval prva dva letnika semenišča, a zadnja dva v Ljubljani. Posvečen l. 1816. v duhovna, služboval je le malo časa na Brdu pri

¹ Natančnejši životopis glej: Mittheilungen des hist. Vereines f. Krain 1865, 13.

Koča na Korošici.

Lukovici in Kostanjevici, a že 20. avg. 1817 je bil poklican v Ljubljano na glavno dekliško šolo v uršulinskem samostanu kot katehet in spovednik. Na samostanski šoli ni samo poučeval veronauk, ampak je tudi ustanovil pedagoški tečaj, v katerem je predaval učiteljskim kandidatinjam metodiko. Ob enem je bil od 26. dec. 1817 celih 22 let sovoditelj na omenjeni šoli.

Njegovo plodovito delovanje v omenjeni šoli je opozorilo nanj višje kroge. Dobil ni samo vsled tega mnogo priznanj, ampak je bil imenovan dne 23. julija 1825 direktorjem glavne vzgledne šole in učiteljem pedagogike in metodike v 4. letniku semenišča. Ostal je vendar katehet in spovednik v samostanu do 20. maja 1839, v katerem letu se je odpovedal tej službi vsled obilo drugih opravil.

Vsled njegovih velikih zaslug v prid šolstva so mu podelili 13. dec. 1850 naslov šolskega svetnika, a l. 1858. je postal povodom njegovega umirovljenja vitez Fran Josipovega reda. Mesto Ljubljana ga je pa v znak hvaležnosti in priznanja njegovih zaslug v povzdigo mesta imenovalo častnim meščanom, a sam škof mu je podaril zlato verižico z križem, ko je l. 1860. postal častni kanonik in konzistorijalni svetovalec. Kamnik pa je imenoval v tem letu po njem ulice poleg njegove rojstvene hiše.

Janez Nepom. Šlakar si je pa pridobil tudi veliko zaslug v povzdigo kranjske hranilnice,

kateri je predsedoval od leta 1858. do svoje smrti. Pod njegovim vodstvom se je pomnožil osobito rezervni fond in drugi dohodki, da je mogla hranilnica izdati izdatne podpore revnim, za sezidanje cerkvâ, za ustanove, za ustanovitev penzijskega fonda učiteljskih vdov (5500 gld.) i. t. d.

Podpiral je tudi vedno reveže in dijake in druge dobrodelne zavode. Tako je osobito podpiral uršulinski samostan v Ljubljani, kateremu je dal k sezidanju družega nadstropja glavne šole 2000 gld. V svoji oporoki pa je zapustil čez 7000 gld. za razne dobrodelne ustanove.

Prezreti se tudi ne sme, da je l. 1834. spisal slovensko-nemški in nemško-slovenski besednjak, katerega je sam založil.

Omenjeni so bili rojeni Kamničani. Razven teh pa ne smemo prezreti tudi onih, kateri sicer niso bili rojeni v Kamniku, a si stekli za probujenje kamniško mnogo zaslug. Ti so:

7. **Jakob Francisek Zupan.**¹ Kje se je rodil skladatelj prve slovenske opere, izborni učitelj, izvrstni muzik in skladatelj pesnij in drugih kompozicij,² Jakob Zupan, nisem mogel zaslediti. Pač pa je v mrtvaških matrikah kamniške

¹ Njegov životopis sem izdelal zaradi tega natančneje, ker je bil do sedaj premalo znan.

² Dimitz, *ibid.* IV. 193. P. Marcus: «Bibliotheca Carnioliae, 53: Egregius compositor et Musicus, composuit melodias et modos musicos».

fare sledeče zaznamovano: Jakob Zupan je umrl 11. aprila 1810 na Šutini h. št. 42, star 77 let, s pristavkom, da je bil 48 let v Kamniku in da je umrl vsled starosti.¹

V Kamniku je torej bival Jakob Frančišek Zupan od l. 1762.—1810. Pred l. 1762. je bil več let v Komendi. Stratil namreč poroča, da je dal blagi župnik Peter Pavel Glavar sezidati lepše in prostornejše šolsko poslopje in je pozval iz Kamnika izurjenega in godbe veščega učitelja Jakoba Zupana. Šolo in učitelja je plačeval iz svojega žepa. Poiskal je precejšnje število ubogih otrok v okolici ter jih dal ne le brezplačno poučevati v branju, pisanju in godbi, ampak preskrbel jih je vrhu tega z vsim potrebnim, s stanovanjem, hrano in obleko.²

Da je Jakob Fr. Zupan služboval več let v Komendi, priča nam ustno sporočilo. Stari ljudje se namreč dobro spominjajo imena Zupana ter radi pripovedujejo, da je bilo nekdam v Komendi vse drugače. V cerkvi je bilo izborna petje, a slovesne maše so spremljevali godci. Saj so bile godbe še pred nekaterimi desetletji v Žejah, Mostah in na Mlaki.

Ko je prišel Jakob Fr. Zupan l. 1762. v Kamnik, bil je 29 let star. Zato je dvomljivo, da bi

¹ Za te date zahvalim preč. gosp. častnega kanonika Janeza Oblaka.

² Vrhovec, Peter Pavel Glavar (Lj. Zvon 1885), 472.

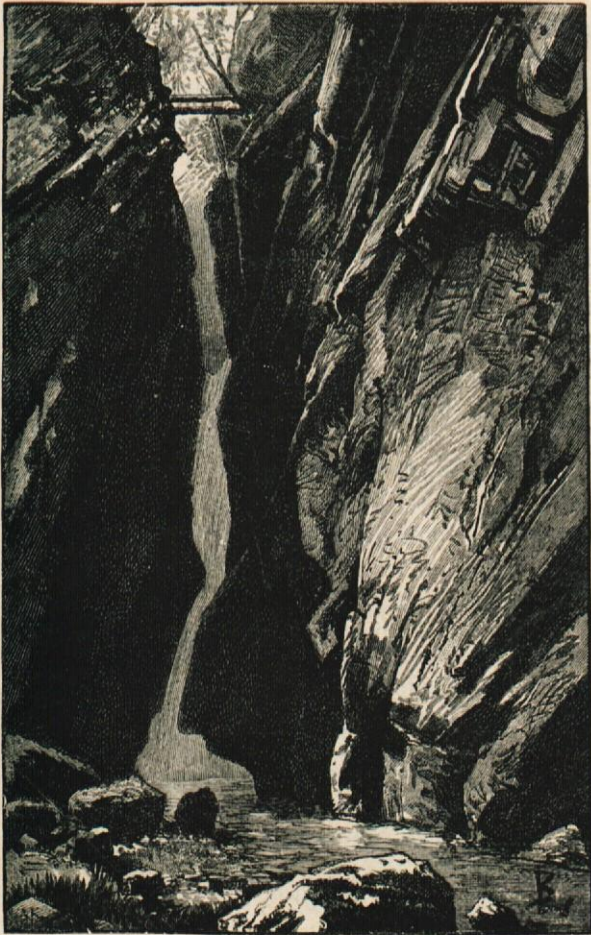
bil popred služboval v Kamniku, kakor poroča nezanesljivi Stratil, ter da bi ga bil pozval od tu blagi človekoljub Peter Pavel Glavar v Komendo. Najbrže je Peter Pavel Glavar, katerega je navduševala le jedna želja: izboljšati duševni in gmotni stan kmeta, zasledil njegov talent ter ga dal izvežbati. V Komendi vendar ni bil rojen. Pač sem tam našel v istih letih posestnike z imeni Zupan, a v krstnih knjigah v l. 1732., 1733. in 1734. ni tega imena.

V Komendi se mora torej iskati začetek njegovega plodovitega delovanja na polju cerkvene in narodne glasbe. Že tu je namreč uglašal maše ali jih vsaj instrumentoval, kajti še pred 15. leti se je dobilo v Komendi jako veliko not za instrumentalne maše, podpisane z imenom Jakob Zupan in Josip Tomelli. Da jih je zadnji pregledal kot Glavarjev opravitelj in naslednik v Komendi, sklepa se lahko, da je vglasbil maše Jakob Fr. Zupan sam, ne pa jih prepisal.

Lepo petje, še bolj pa doneča godba je vabila tudi Kamničane k slovesnim mašam v Komendo. Prizadevali so si torej pridobiti Jakoba Fr. Zupana v Kamnik. Zboljšali so v ta namen izdatno organistove dohodke. Lepi dohodki — začetkoma so znašali 310 gld. 16 kr., kakor tudi naslov pevovodje (regens chori) so pregovorili Jakoba Fr. Zupana, da se je preselil leta 1762. v Kamnik, kjer je več ko 40 let neumorno deloval.

V Kamnik prišedši je poučeval ne samo mestne, ampak tudi vnanje dečke v branju, pisanju in godbi. Imel je namreč čez l. 1798. vedno več vnanjih dečkov na hrani in oskrbovanju. A ne samo dečke, ampak tudi odrašene je učil v godbi in kmalu je zamogel prirediti prvo instrumentalno mašo. Lepa glasba je bila Kamničanom tako všeč, da so ustanovili društvo sv. Cecilije (Accademische Confoederation Sta. Caeciliae). Isto je gojilo glasbo, osobito cerkveno, ter prirejalo na vsak praznik ali vsaj jedenkrat na mesec instrumentalne maše. Stroške so pokrili iz dohodkov špitala, bratovščin in zadrug. Največ zaslug je imel sigurno Jakob Fr. Zupan, kateri je vglasbil v ta namen maše ali jih vsaj instrumentoval. A on ni gojil samo cerkvene glasbe, ampak tudi posvetno. Začel je z navadnimi pesmimi in drugimi kompozicijami, a sčasoma se je izuril tako, da se je postopil težavnega dela — zložiti opero. K temu so ga navdušili tačasni dogodki v deželnem gledališču.

Med leti 1770—1780 je nepozabni domoljub baron Žiga Zois večkrat prestavil na slovensko najpriljubljenejše arije ter jih potem izročil italijanskim pevcem operne družbe, katera je prišla skoro vsako leto okolu velike noči v Ljubljano. Pozneje je večkrat zložil in zajedno uglasbil domače pesmice. Italijanski operisti so peli take slovenske pesni pri italijanskih operah v deželnem gledališču z velikim uspehom. «Ko

Predoslje.

se časi nihče ni nadejal», poroča nam Kopitar, «da se bode pela slovenska pesmica med laškim, začela sta pevec ali pevka sredi spevoigre popevati domačo pesmico, ki jo je zložil Žiga Zois in v parterju in v ložah je donel vesel hrup in plosk, da ni moči popisati».¹

To je navdušilo Jakoba Fr. Zupana, da se je lotil težavnega dela, zložiti opero «Belin», kateri je spisal libreto pater Janez Damascen.² Izišla je l. 1780. v Pohlinovih «Pisanicah».³ Se je li pela opera, nimamo pozitivnih podatkov, vender se misli, da se je pela.⁴ Kakšna je bila ta prva opera slovenska, o tem ne moremo soditi.⁵

L. 1787. je zaukazalo deželno oblastvo, da mora cerkovnik ali «der sogenannte Schulmeister» Anton Hočevar poučevati v I. razredu glavne šole. Ker se je isti branil, odstavili so ga, dali vse njegove dohodke Jakobu Fr. Zupanu ter mu ob enem naročili, da mora poučevati v I. razredu. Tudi Jakob Fr. Zupan se je branil, češ, saj poučuje na svojem domu dečke v branju, pisanju in godbi. Ker pa je bilo deželno oblastvo takrat zoper privatne zavode, ker je domnevalo,

¹ Trstenjak, Slovensko gledališče, 27.

² Trstenjak, ibid.

³ P. pl. Radics, Slovenske predstave v deželnem gledališču (Lj. Zvon 1885).

⁴ Šafařík-Jireček, Geschichte der südslavischen Literatur, I. 85.

⁵ Trstenjak, ibid. 76.

da se morejo doseči dobri vspehi le z novo Felbingerjevo metodo («verbesserte Lehrart») — prepovedalo je Jakobu Fr. Zupanu še imeti svojo «zakotno šolo» (Local-Winkelschule) ter mu zapovedalo narediti izpit na normalni šoli v Ljubljani do začetka prihodnjega leta. Ako tega ne stori, ter ako ne bo poučeval v I. razredu glavne šole, podelijo se njegovi dohodki drugemu.

Dohodke cerkvenikove pa so izročili Jakobu Fr. Zupanu vsled tega, ker so se v istih letih krčili Zupanovi dohodki. Da so privabili Zupana v Kamnik, zboljšali so mu Kamničani izdatno z doklado iz špitalskega zaklada. Ista se je vendar že l. 1770. za 106 gld. zmanjšala. Omenjeno je tudi že bilo, da so pokrivali Kamničani stroške društva sv. Cecilije iz špitalskega zaklada, bratovščin ali zadrug. Deželno oblastvo je vendar to prepovedalo ter zaukazalo, da se smejo izplačevati le ustanovljene maše. Društvo sv. Cecilije vsled tega ni prenehalo, a je zelo trpelo, največ pa Zupan, kateri je izgubil letni dohodek 60 gld. Razven tega so izločili iz kamniške fare štiri lokalije, namreč: Mekine, Stranje, Rova in Vranjo Peč. Zaradi tega je izgubil Jakob Fr. Zupan štotele v znesku 35 gld. 42 kr. Vsled tega se je Zupanova plača, katera je znašala začetkoma 310 gld. 16 kr., skrčila na 131 gld. 25 kr.

Ko so Jakobu Fr. Zupanu dali dohodke cerkvenikove, ni bil ž njimi nič kaj zadovoljen.

Pritoževal se je, da mu cerkvenikova služba dela primanjkljaj 28 gld. 52 kr. Ker je namreč ni mogel sam opravljati, moral je imeti namestnika. Istemu in dekli je moral plačati 122 gld., a dohodki so znašali samo 93 gld. 8 kr. Zato se je Jakob Fr. Zupan večkrat pritožil. Kamničani so bili vedno pripravljene ga podpirati z dokladami iz omenjenih zakladov, a deželno oblastvo se je temu protivilo. Pritožil se je nato Jakob Fr. Zupan celo v Gradec, a od tam so mu odgovorili, da zadostuje njegova dosedanja plača. Na to je mestno starešinstvo l. 1793. prosilo deželno oblastvo, naj mu dovoli, Jakobu Fr. Zupanu izplačati iz špitalskega zaklada na leto 83 gld. Deželno oblastvo to najbrže ni dovolilo, pač pa je l. 1797. vprašalo mestno starešinstvo, kake dohodke dobiva *zaslužni učitelj* Jakob Zupan.

Mesto da bi torej deželna gosposka priznala in podpirala plodovito in neumorno delovanje Jakoba Fr. Zupana, stavila mu je mnogokrat le ovire. To je bil menda uzrok, da se po l. 1780. ni poprijel Jakob Zupan nobenega večjega dela.

Oglejmo si še njegovo učiteljsko delovanje. Da ni bil Jakob Francišek Zupan samo izvrsten muzik, ampak tudi izboren učitelj, že lahko sklepamo iz njegovih uradnih spisov, ki so bili tako lični, da jih mora vsak učitelj brati z velikim veseljem. Uradne spise ni izdeloval po danih šablonih, ampak vtopil se je globočeje v

stvar ter jih izdelal priročneje.¹ Da je bil res izboren učitelj, razvidimo tudi iz tega, da ga je nazivalo deželno oblastvo «*zaslužnega učitelja*».

Ko pa pride starost, opešajo moči. Tako tudi pri Jakobu Fr. Zupanu, vendar je isti vestno opravljal svojo službo do l. 1797. (Zupan je bil takrat star 64 let). Tega leta pa je vsled slabosti ostal večkrat doma. Zaradi tega je zaukazala deželna gosposka krajnemu šolskemu nadzorniku, naj resno vpraša Jakoba Fr. Zupana, ali bo zamogel zopet pouk na glavni šoli prevzeti. Jakob Fr. Zupan je vendar učil do ločitve učencev in učenk. L. 1798. je namreč nasvetoval mestnemu starešinstvu gvardijan in direktor Pilpach, da naj se ločijo «*wegen eingerissener Zügellosigkeit und Verderbnisse der Sitten*» deklice od dečkov. Deklice naj poučujeta učiteljica in Jakob Fr. Zupan. Slednji je bil pripravljen deklice poučevati, a le v svoji hiši, čemur se je gvardijan Pilpah protivil, ker je imel Zupan še takrat več dečkov na hrani in oskrbovanju, katere je poučeval, kakor tudi druge meščanske dečke v godbi. Pilpachu se je namreč to zdelo zoper sistem ločitve deklic od dečkov. Deklice so se ločile od dečkov, a poučevala jih je samo učiteljica.

Sčasoma je postal Jakob Fr. Zupan vedno slabši, zato si je moral že l. 1801. preskrbeti

¹ Glej str. 110.

namestnika Andreja Rebernika, kateri ga je tudi nadomestoval v šoli. Ko je pa zadnji čez dve leti odšel, oskrbovali so ves pouk, kakor je 8. jan. 1804 poročal frančiškanski provincijal Kartal Weibl v Novem Mestu, iz sočutja do *zaslužnega* (des sehr wohl verdienten) ali za službo preslabotnega Jakoba Fr. Zupana sami oo. frančiškani. V tem času Jakob Fr. Zupan ni bil več organist, ampak nasledoval ga je Andrej Podlipnik.¹ Preselil se je tudi iz organistove hiše, kjer mu je umrla 14. avg. 1802 njegova žena Jožefa, 67 $\frac{1}{2}$ leta, v hišo štev. 42 na Šutini, kjer je umrl vsled starosti 11. aprila 1810.²

8. **Josip Ogrinec**³ se je porodil dne 5. aprila 1844. v Podgorju v kamniški okolici. Osnovne šole je dovršil v domačem mesticu, gimnazijo pa v Ljubljani ter l. 1864. stopil v ondotno bogoslovnico. Toda ni ga stalo v bogoslovju, «med ozkimi, belimi zidovi, v črni haljini». Pravil je, kako mu je po svobodi koprneče srce utripalo s takšno silo, da se je bal, da mu počí. Spomladi l. 1866. je dal bogoslovskim naukom slovo in odšel v Zagreb. A tudi ni vstrpel dolgo med suhoparnimi paragrafi pravoslovnimi.

Jeseni l. 1866. je šel na Dunaj, kjer je na vseučilišču do pomladi l. 1870. poslušal prirod-

¹ Stare listine.

² Farni arhiv.

³ Glej Holz, Na grobu Jožefa Ogrinca (Ljubljanski Zvon 1890, 299) in J. Benkovič (Dom in Svet 1890).

slovje. Z Dunaja se preseli v Nemški Gradec, potem v Ljubljano, kjer je bil privatni učitelj v Mahrovem trgovinskem zavodu. L. 1872. je prebil večinoma v Ljubljani, pišoč za «Dramatično društvo»; potem je bil pol drugi mesec pri župniku Davorinu Trstenjaku. Od l. 1872. do 1873. je bil suplent na Novomeški gimnaziji, a jeseni 1873 se je preselil v Vinkovce v Vojni krajini, kjer je umrl 13. maja 1879 za srčno hibo.

Pisateljvati je začel Ogrinec že dijak v Alojzevišči, kjer ga je k temu bodril takratni vodja Jurij Grabnar, prijatelj Prešernov. Napisal nam je v prekratki dobi žitja svojega lepo vrsto velezanimivih povestij, resnih in šaljivih, slikovitih obrazov iz prirode in narodnega življenja slovenskega. Mimo raznih spisov, ki so bili natisnjeni v Janežičevem «Glasniku», v Stritarjevem «Zvonu», v «Slovenskih večernicah» in «Koledarju» družbe sv. Mohora, v «Letopisu» Matice Slovenske, v Trstenjakovi «Zori», v «Slovenskem Narodu», podal nam je tudi prvi izvorno vesoloigro v treh dejanjih «V Ljubljano jo dajmo» in še nekaj drugih spisov. Pravo pisateljsko ime si je vender pridobil s svojimi «Obrazi iz narave».

Ker je bil več let glavna podpora «Narodni čitalnici» kamniški, pridobil si je veliko zaslug za narodno probujenje kamniško.

9. Dr. **Maksimilijan Samec** je bil porojen dne 12. oktobra 1844 v Arclinu pri Vojniku

na Štajerskem. Zvršil je ljudsko šolo v Vojniku, a gimnazijo v Celju. Potem se je učil v Gradcu jedno polletje naravoslovja, drugo polletje pa je prestopil v medicino. Leto 1870. je prebil sekundarij v ljubljanski bolnišnici, čez osem mesecev pa nastopil zdravniško prakso v Kamniku. Naslednje leto je šel v Trst, od tam v Postojino, a l. 1877. se je vrnil zopet v Kamnik.

Že na vseučilišču se je bavil s pisateljevanjem. Prestavil je namreč iz ruskega Turgenjevov roman «Dim», pozneje «Pomladanske valove». Kot deželni poslanec je spisal jako jedernato in umestno razpravo proti «opojnim pijačam», sicer pa mnogo člankov v razne slovenske liste, osobito v «Slovenskem Narodu». Med temi omenimo: «Črtice o vplivu podnebja na človeški organizem in razvitje njegovih boleznij.» (Slov. Matica 1871); «Spektralna analiza s podobami» (Slov. Matica 1871); «Možgani» (Slov. Matica 1876), «Kanibalizem» (Slov. Matica 1876) itd.

Največ zaslug si je pa stekel dr. Maksimilijan Samec v povzdigo kamniškega mesta. Leta 1879. je bil namreč izvoljen kamniškim županom, a l. 1881. predsednikom meščanske korporacije. Pod njegovim razumnim vodstvom se je Kamnik zelo spremenil. Dr. Maksimilijan Samec je namreč splaniral in kanaliziral trg in ulice, znižal izdatno zloglasni Klanec ter sezidal — bil je vedno naklonjen narodnemu šolstvu — krasno šolsko

poslopje. Osebito se je Kamnik zelo olepšal l. 1883. pred pohodom presv. cesarja. V istem letu je bil dr. Maksimilijan Samec izvoljen deželni poslanec ter je postal vitez Fran Josipovega reda, a «Narodna čitalnica kamniška» ga je pa izvolila v priznanje njegovih zaslug častnim članom. Zadnja leta se je vender posvetil le svojemu stanu — zdravništvu. Tudi kot zdravnik si je pridobil prav dobro ime.

Umrl je 19. avgusta 1889. Kako je bil priljubljen zaradi njegovih zaslug, pričal je njegov pogreb, kateri je bil tako veličasten, kakoršnega še ni videl Kamnik. V trajen spomin na njegovo plodovito delovanje se imenuje prekop čez Klanec «Samčev predor».

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

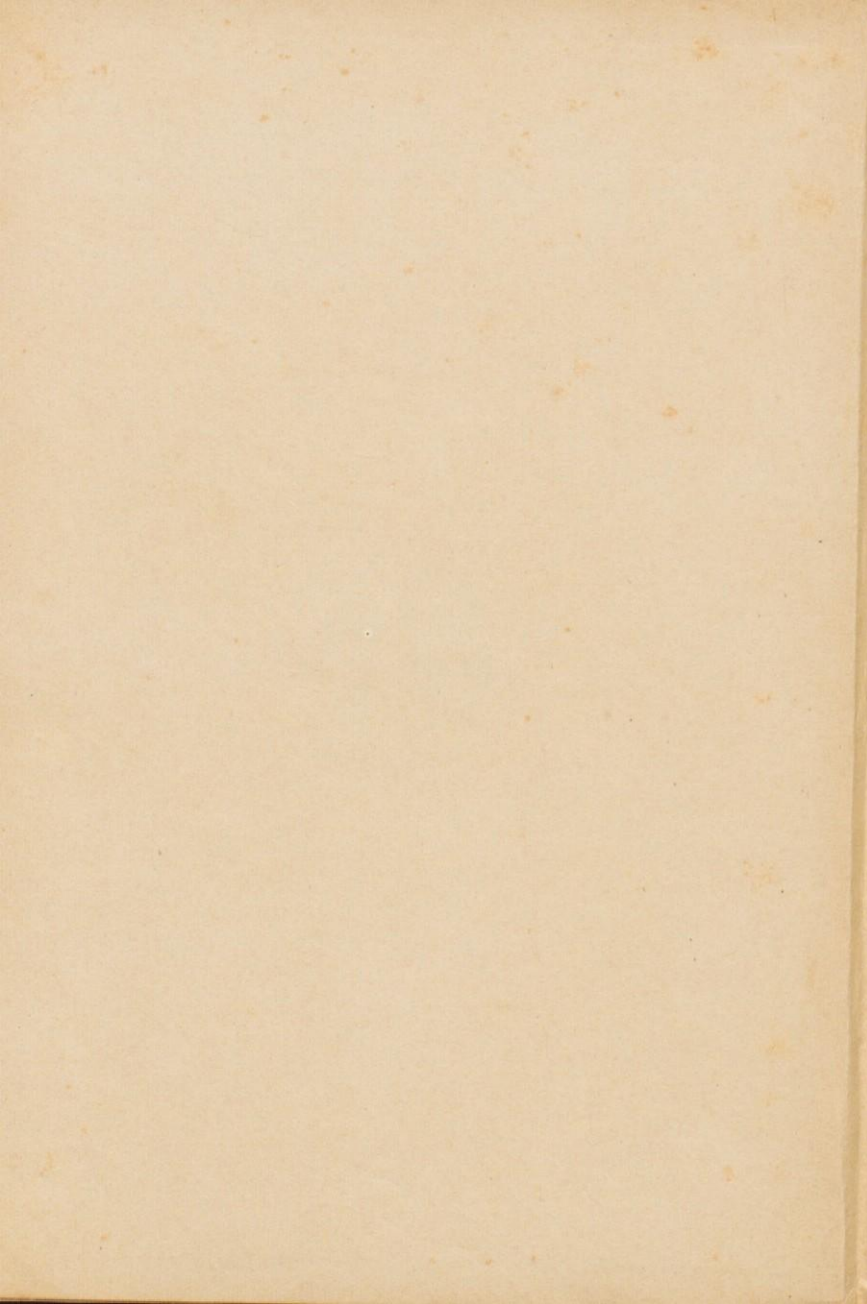
Dodatek.

V mestnem arhivu kamniškem je sledeča slovenska prisega z dne 1. marcija 1735:

Jest Jerni Ballant: Jakob Ballant: Perfseschem Bogu Ozheto, Syno, inu Svetemo Duchu, Lube Divize Matere Marie, vfsem Boschym Svetnikam, inu Svetnizam, vfsem Nebeschkim Angelzam, ne na proschno, ne skufs schenkengo, ne is sovraschtva, ampak sa same pravize volla, De bi namrezh Mathaeus Preschern bil to zerkneno schrebie sam oderl, koker je moje govorjene od Befsede do Befsede zelo Refsnično, inu Mathaeus Preschern vte vischi popolnema po nadolschno obrezhen koker meni pravi Bog pomaga. Prezhastita Brefs vfsega madescha spozheta Diviza inu Mati Boschia Maria ufse Boschije Svetnike, inu Svetnize, tudi Sveti Evangeli, inu nascha Catholska vera, na mojo pufsledno vro, kadar fse moja Duscha od tellefsa Lozhila Bode, aku fsem jest vte vische kervo perfsegal na Letem svezo sdej s pravizo straffan, tankei tudi od moigu Stuarnika Christusa Jesufsa Svete gnade inu miloste. Ja tudi od gmeinschofte vfseh Svetnikou inu Svetniz na vekomaj odlozhen inu Ferdaman Bodem Amen.

Priporočilno opozarjava na nastopne odlične spise najine založbe iz slovenskega slovnice, ki so po svoji izborni vsebini dika vsaki narodni knjižnici.

POEZIJE SIMONA GREGORČIČA. Druga pomnožena izdava. Elegantno vezana knjižica z zlatim obrezkom 2 gold., nevezana 1 gold. 20 kr.

BALADE IN ROMANCE. Napisal *A. Aškerc*. Cena broširani knjigi 1 gold. 30 kr., v izvirne platnice elegantno vezani 2 gold.

ZLATOROG, PL. NINSKA PRAVLJICA. Spisal *R. Baumbach*. Preložil *A. Frontek*. Cena broširani knjižici 1 gold. 30 kr., v izvirne platnice elegantno vezani 2 gold.

GODEC. POLEG NARODNE PRAVLJICE O VRBSKEM JEZERU. Cena mehko vezani knjigi 1 gold. 20 kr., elegantno vezani knjižici z zlatim obrezkom 1 gold. 80 kr.

JOS. STRITARJA ZBRANI SPISI. 6 zvezkov v osmerki, mehko vezanih stane 15 gold., v platno vezanih 18 gold. 60 kr., v francoski vezbi 20 gold. 70 kr.

LEVSTIKOVI ZBRANI SPISI. Uredil *Frančišek Levce*. Naročilna cena vsem petini zvezkom v mehki vezbi je av. velj. 10 gold. 50 kr., v platno vezani stanejo 13 gold. 50 kr., v pol francoski vezbi 14 gold. 50 kr., v telečjem usnji (najfinejša vezba) 15 gold. 50 kr. — Levstikovi zbrani spisi obsegajo 5 zvezkov.

Pri tej priliki priporoča v svojo knjižarno, ki ima vedno bogato zalogo vseh na Kranjskem uvedeni ljudsko-šolskih knjig, zemljevidov in podob za nazorni nauk, in se vsi naravnost dobivajo pri naju; priporoča še dalje za preskrbovanje vsakršnih slovstvenih potrebščin, za naročilo novin in časopisov, in zagotavlja svoje čestite p. n. naročnike, da jim bodo vsi postregla vselej, kar najhitreje in najceneje.

Ig. pl. Kleimayr & Fed. Bamberg

Ljubljana, Kongresni trg št. 2.